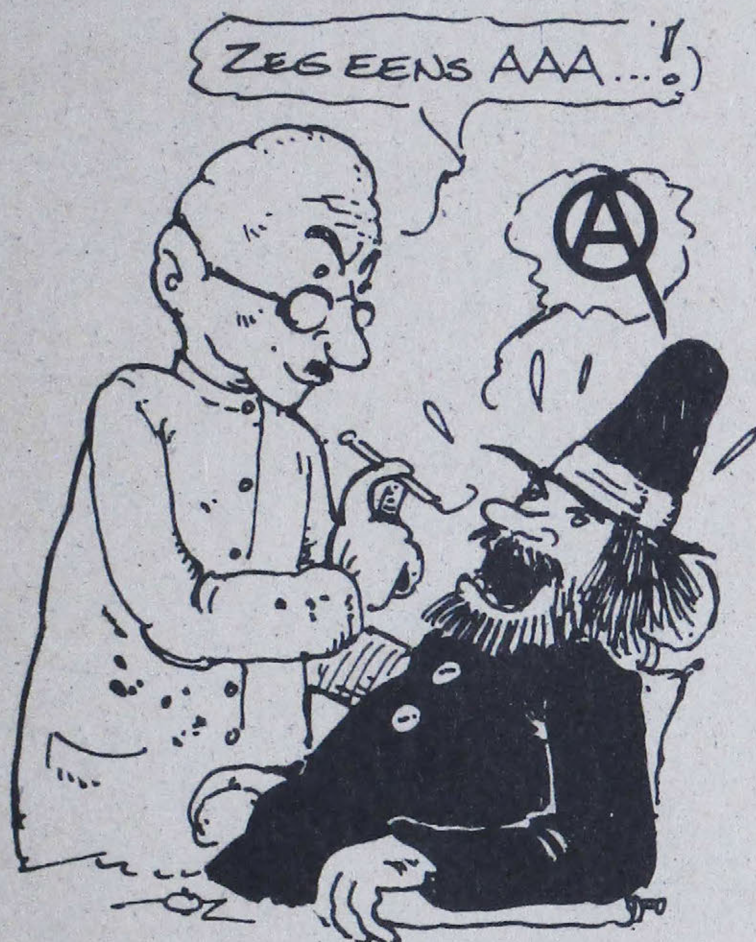
murray bookchin
ekologie en anarchisme

Anyke Eddinga
november 1978

2014

1977

Anarchisties Kollektief Utrecht

murray bookchin

ekologie en anarchisme

Uitgave	Anarchisties Kollektief Utrecht
Illustraties	Jan Waterman
Omslag	S. Stefanos
Bestellingen	Overmaken van 8 gulden 50 op giro 3598714 t.n.v. penning meester An. Kol. Utrecht onder vermelding van 'Ekologie en Anarchisme' Postbus 411
Levering aan de boekhandel	Bas Moreel, Nobelweg 108 Wageningen

De artikelen zijn oorspronkelijk verschenen in de tijdschriften Anarchos, Liberation en Roots. De vertaling en inleiding werden verzorgd door enige leden van het AQ.

IABN (International Anarchist Book Number)

90 001 0002 7

inhoudsopgave

voorwoord

Sinds het einde van de jaren zestig hebben milieuproblemen op velerlei nivo de aandacht getrokken; sinds die tijd is allerwege het besef gegroeid dat de zorg voor het natuurlijk milieu tot de eerste vereisten behoort voor een goede samenleving. De strijd voor het behoud van enkele ekologies unieke gebieden, de vraag om strikter toezicht op de naleving van voorschriften voor industriële vervuiling getuigen daarvan in voldoende mate. De diskussie over het gebruik van kernenergie toont aan hoe zeer de meningen daarover uiteen kunnen lopen en tot welke konfrontaties van overheid en burgerij het daardoor kan komen.

Genoemde onderwerpen kregen ruimschoots aandacht in dag- en weekbladen, voor radio en tv. Anders staat het met de onderwerpen die in de hier in vertaling uitgegeven artikelen van Murray Bookchin worden behandeld. Bookchin probeert vanuit de ekologiese bezorgdheid voor het milieu te laten zien dat de milieuproblematiek onlosmakelijk verbonden is met de politieke en sociale organisatie van de samenleving. Het oplossen van incidentele vervuilingsproblemen kan ons nooit het vooruitzicht geven van het herstel van de menselijke betrekkingen met de natuur. Op dat punt legt Bookchin sterk de nadruk.

Met de uitgave van deze artikelen hebben wij voorgehad, de door Bookchin ontwikkelde argumenten een plaats te geven in de nederlandse diskussie over de milieuzorg. Dat enkele van deze argumenten, zoals het argument van decentralisatie en dat van diversiteit, pleiten voor een anarchistiese gemeenschap, geldt ons als de belangrijkste bijdrage van Book-

chin. Vreemd genoeg worden deze argumenten in Nederland, waar verschillende anarchistiese ideeën sterk aanspreken, nauwelijks gehoord. We hopen daarin met deze uitgave verandering te kunnen brengen.

Naast deze artikelen bevat deze uitgave een inleiding , waarin de raakpunten tussen ekologie en anarchisme kort uiteen gezet worden, zulks om diskussie te vergemakkelijken. Verder hopen we met een beknopte woordenlijst van gebruikte ekologiese termen, die lezers van dienst te kunnen zijn, die niet in deze wetenschap thuis zijn.

Tenslotte enkele opmerkingen over de teksten. De hier afgedrukte artikelen werden, om redenen van copyright, vertaald uit verschillende tijdschriften. De tekst wijkt daardoor op sommige plaatsen meer, op andere minder, af van de in boekvorm verschenen versie (zie de boekenlijst). Hier en daar werd de vertaling aangepast aan de nederlandse situatie, waar verwezen werd naar overeenkomende amerikaanse organisaties, situaties of andere. Het laatst opgenomen artikel, 'Anarchisme in het tijdperk na de schaarste', werd op verschillende plaatsen belangrijk ingekort, waar het overlapte met de andere artikelen. Dat het desondanks opgenomen werd, ligt in het feit dat Bookchin zijn visie op technologie erin uiteenzet . Tenslotte moet vermeld worden dat de tekst, teneinde de leesbaarheid te vergroten, in kortere stukken werd verdeeld en op sommige plaatsen van een tussenkop voorzien.

Verschillende vrienden van het AO waren behulpzaam bij het vertaal- en typwerk en bij de lay-out.

inleiding

In het hieronder volgende zullen we proberen de belangrijkste punten die uit de konfrontatie van ekologie en anarchisme volgen, kort en overzichtelijk weer te geven. Allereerst wordt Bookchin's opvatting van de ekologie besproken. We geven daarbij aan welke inzichten de studie van de natuurlijke ekosystemen heeft opgeleverd. Bookchin verzet zich tegen een strikt natuurwetenschappelijke benadering van de ekologie. Centraal daarbij staat de vraag in hoeverre een wetenschap die de mens als organies wezen bestudeert, uitspraken kan doen over de sociale verbanden waarbinnen de mens leeft, over de maatschappelijke instellingen.

In een tweede gedeelte gaan we in op de overeenkomsten tussen anarchisme en ekologie. Wat zijn de belangrijkste kenmerken van het anarchisme volgens Bookchin? Hoe kan de'leer van de vrijheid" toegepast worden op problemen die naar de mening van velen stringente en centraal genomen beslissingen vereisen. Vervolgens zullen we deze opvatting over de reikwijdte van het miljeubeheer vergelijken met de huidige praktijk van miljeu-aktie groepen en dergelijke organisaties. Naar onze mening bestaat er bij vele betrokkenen weinig inzicht in de uiteindelijke politieke konsekwenties van hun beheersidealen.

Door zijn hele werk heen laat Bookchin duidelijk uitkomen dat het in de ekologie gaat om de toekomst van de mensheid. Het lijkt erop dat we voor een belangrijke keus worden geplaatst, die over het lot van de mens zal beslissen. Als we doorgaan met het uitbuiten van de planeet, dan zal zich vroeg of laat de natuur tegen de mens keren. De keus voor de

strategie der bevrijding is daardoor tot een noodzaak geworden. Maar Bookchin legt er evenzeer de nadruk op dat een omwenteling pas werkelijk bevrijdend mag heten, wanneer ze een alternatief biedt voor de *totaliteit* van het ons nu dwingende systeem in de bevrijding van het leven van alledag.

ekologie als wetenschap

Het woorddeel 'eko' uit de term'ekologie' en uit andere samenstellingen, zoals 'ekonomie' is afgeleid van het griekse woord voor'huis', 'oikos'. Daarmee is al iets aangegeven van waar het deze wetenschap om gaat : om de studie van wezens in de relatie tot hun natuurlijke omgeving, hun miljeu. Het gaat de ekologie , in tegenstelling tot de ekonomie , om de bewoning van dit'huis' tezamen met andere wezens, en niet om de onderwerping ervan aan zijn wetten.

Als wetenschap is de ekologie nog niet zo oud, nog geen honderd jaar. Ze werd oorspronkelijk opgevat als een biologiese hulpwetenschap, waarin voor studie van de mens plaats was, inzoverre de mens als een organies wezen beschouwd werd. De tegenwoordige beoefenaars van deze wetenschap hebben over het algemeen een ruimere opvatting, waarbinnen ook voor de mens als sociaal wezen plaats is. De laatste mening is ook Bookchin toegedaan; zijn argumenten zijn eraan ontleend.

De ekologie bestudeert de relaties van levende wezens onder elkaar en met de hun omgevende natuur, of die nu van organiese oorsprong is of niet. Ze gaat daarbij uit van een groep organismen die op een bepaalde plaats en tijd bij elkaar samenleven, een levensgemeenschap. Bij de afbakening van de

grenzen van zo'n leefgemeenschap gaat men uit van min of meer natuurlijke grenzen.Ekosysteem wordt dan genoemd het geheel bestaande uit de leefgemeenschap tezamen met de niet-levende natuur waarmee de organismen in betrekking staan, of die hun leefwijze beinvloeden. Een voorbeeld kan dit wat duidelijker maken. Als leefgemeenschap kan men nemen de organismen die in een weide leven : grassen, planten, mikro-organismen, vogels en insekten, koeien en schapen, enzovoort. Bij de niet levende natuur kan men dan denken aan de samenstelling van de bodem, aan de temperatuur, aan het water in de sloten en in de grond enzovoort. Onder de faktoren van de niet-levende natuur kan men ook rekenen het klimaat, de ligging ten opzichte van de zeewaterspiegel. Van het geheel dat op deze manier ontstaat kan men nagaan hoe de onderlinge betrekkingen tussen organismen en de anorganiese natuur liggen, hoe het ene wezen als voedsel dient voor het andere, dat op zijn beurt weer de prooi vormt voor een ander enz. Planten bestaan deels van de dood van soortgenoten, deels van uitwerpselen van andere wezens, en vormen zelf ook weer het voedsel van bepaalde dieren. Het zal duidelijk zijn dat de relaties die men zo vindt uiterst gekompliceerd zijn.

Op dezelfde manier kan men de leefgemeenschap waarvan de mens deel uitmaakt bestuderen. Bezien we de mens niet alleen in zijn relatie met andere levende wezens maar eveneens met de niet-levende natuur, dan krijgen we een ekosysteem, waarbinnen *alle menselijke aktiviteiten begrepen kunnen worden in hun samenhang met de natuur*. Op die manier kan men nagaan wat de invloed is die de mens op de natuur uitoefent. Er is bijna geen deel van de natuur dat niet op een of andere manier de gevolgen van de menselijke aktiviteit te verwerken krijgt, of dat nu het planten of dierenrijk is, de bodem, de aardkorst of de atmosfeer.

De belangrijkste vraag waar het de ekologie in boven aangeduide zin om gaat is deze : waaruit bestaat het evenwicht in de natuur en hoe wordt het

gehandhaafd ? Wat maakt de stabiliteit van het systeem uit ? Men gaat ervan uit dat het natuurlijk doel van een ekogemeenschap het handhaven van een gezond evenwicht is , als voorwaarde voor het bestaan van de organismen die er deel van uit maken. De menselijke leefgemeenschap lijkt wat dat betreft weinig af te wijken van het natuurlijk patroon, volgens welk de kans om te overleven afhangt van de mate waarin een organisme in evenwicht met zijn omgeving leeft. We kunnen hierin een eerste ekologies principe herkennen : binnen een ekosysteem bestaan zulke betrekkingen tussen organismen en hun omgeving dat veranderingen bij een onderdeel resulteren in veranderingen bij de andere delen, zodanig dat onderlinge verhoudingen in populatie-grootte gelijk blijven. Je kunt het misschien ook zo zeggen : een ekosysteem is wezenlijk konservatief, het tendeert ernaar zijn innerlijke samenstelling ongewijzigd te bewaren. We noemen dit het *beginsel van stabiliteit.*

Daarnaast is er het *beginsel van variabiliteit,* van verscheidenheid of diversiteit. Dit principe sluit heel nauw aan bij dat van stabiliteit. Onderzoek heeft uitgewezen dat het vermogen om stabili-

teit te bewaren afhankelijk is van de mate waarin zij samengesteld is uit een groot aantal verschillende soorten en organismen. Hoe meer, hoe evenwichtiger is de algemene regel. Het evenwicht binnen een ekosysteem is dus niet een staties evenwicht, maar een dynamies evenwicht dat tot stand komt door de reakties van vele organismen op elkaar en op hun omgeving. De ekologie leert ons dat uit zo'n, op het eerste gezicht chaoties lijkend, patroon van reakties een evenwichtig patroon kan ontstaan. De groei van ekosystemen tot zo'n kompleks maar evenwichtig geheel is een ontwikkeling geweest die miljoenen jaren heeft geduurd.

De mens is een biologies, natuurlijk wezen en als zodanig aangewezen op vitale, biologiese processen, waarin hij in kontakt treedt met zijn organiese en anorganiese omgeving. Tegelijk is de mens meer dan een louter door biologiese aandriften beheerst wezen. Hij kan ten opzichte van zijn biologiese achtergronden een stelling innemen die hem er weliswaar niet los van maakt maar die hem wel in de gelegenheid stelt, een andere weg te volgen dan hem door de natuur is ingegeven. Men kan dan de mens zien als een wezen dat door zijn kultuur het kontakt met de natuur verloren heeft en daarvoor moet boeten. Studies van de zogenaamde primitieve kulturen tonen aan dat niet alle kulturen op gespannen voet met de natuur leven.

Willen we nu een ekologie opzetten die de mens volledig rechtdoet, dan zullen we niet enkel moeten kijken naar de relaties die de mens met de natuur onderhoudt. We zullen daarbij ook in moeten gaan op de veranderingen die het gevolg zijn van de verhoudingen van de mensen onderling, en de ekologie uitbouwen tot een *sociale ekologie*. Dat houdt in dat instituties niet alleen beschouwd moeten worden op hun sociale funktie, maar evengoed op hun betekenis voor de natuurlijke omgeving van de mens. Op deze manier vinden we voor de beoordeling van de maatschappij een nieuw kriterium in de vraag naar haar bijdrage aan het instand houden van het evenwicht

tussen mens en natuur.

Het mag nu duidelijk zijn wat de ekologie als wetenschap ons te zeggen heeft. Enerzijds is dit een waarschuwing tegen al te vergaand ingrijpen van de mens in de natuur. In die zin heeft de ekologie een kritiese boodschap voor ons. Ze vormt daardoor de basis voor een harmoniese verhouding met de natuur. Anderzijds laat ze ons zien 'hoe het dan wel moet'. Ze wijst ons erop dat door het in acht nemen van een enkele fundamentele principes al veel gewonnen kan worden. Ze houdt ons een model voor volgens hetwelk de mens in de natuur kan ingrijpen, zonder dat dit fatale gevolgen hoeft te hebben voor zowel de mens als de natuur. Ze geeft ons met andere woorden een soort programma dat we ter uitvoering van het herstel van de harmonie tussen mens en natuur moeten volgen.

anarchisme en ekologie

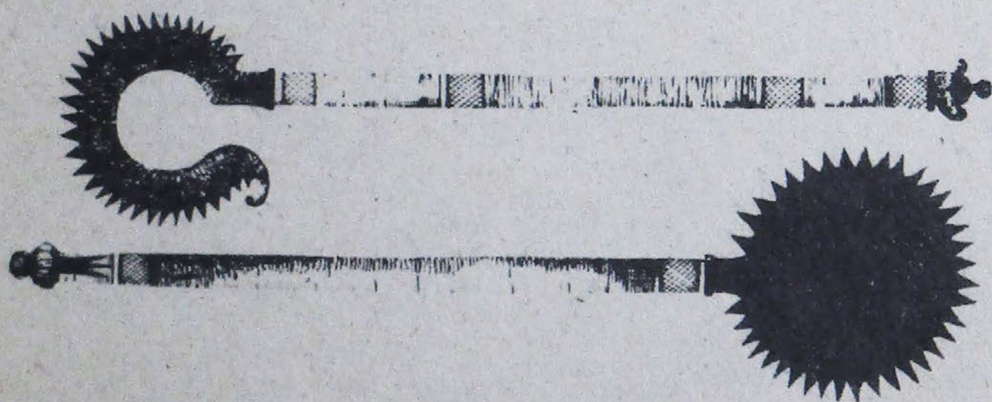
Het is moeilijk om in het algemeen aan te geven wat anarchisme is. Niet allen die zich anarchist noemen hebben dezelfde opvatting over anarchisme. Sommigen zien het als een revolutionair politieke beweging die de bevrijding van de arbeiders tot zelfbeheer als doel heeft; anderen hebben een ruimere opvatting of verwerpen zelfs het idee van een revolutionaire arbeidersbeweging, als verouderd. Tot de laatsten kunnen we Bookchin rekenen.

Het lijkt ons daarom beter Bookchin zelf hierover aan het woord te laten. We zullen voor zijn opvatting van het anarchisme vooral die opmerkingen aan-

halen die het anarchisme aan laten sluiten bij de ekologiese beginselen van stabiliteit en variabiliteit.

Bookchin zegt ergens dat het anarchisme verstaan moet worden als het "streven naar een staatloze, gedecentraliseerde samenleving die gebaseerd is op het gemeenschappelijk bezit van de produktie middelen". Even verder merkt hij op : het "anarchisme is een geheel van onveranderlijke idealen" die niet door de tand des tijds werden aangetast en die slecht zo nu en dan modernisering behoeven. Naar zijn mening is het nu tijd om de anarchistiese beginselen opnieuw te interpreteren, en wel volgens de lijnen die de ekologie aangeeft.

Volgens de ekologie is het voor al de massale schaal van onze samenleving die een harmoniese verhouding van mens en natuur in de weg staat. Daartegenover stelt het anarchisme *decentralisatie van de gemeenschap* als de mogelijkheid om zowel tussen mens en natuur als tussen de mensen onderling een nieuwe verhouding te scheppen. Decentralisatie heeft dus een tweeledig doel. Enerzijds hergeeft ze de mens de zeggenschap over zijn eigen aktiviteiten, anderzijds herstelt decentralisatie de menselijke betrekkingen met zijn gehele omgeving.(We moeten hierbij wel in de gaten houden dat wanneer Bookchin spreekt over decentralisatie hij iets anders bedoelt dan het afschuiven van verantwoordelijkheden naar lagere overheden. De laatste betekenis komt wel voor in de huidige politiek. Daarbij gaat het slechts om de verplaatsing van gezag en niet om de afschaffing ervan.)

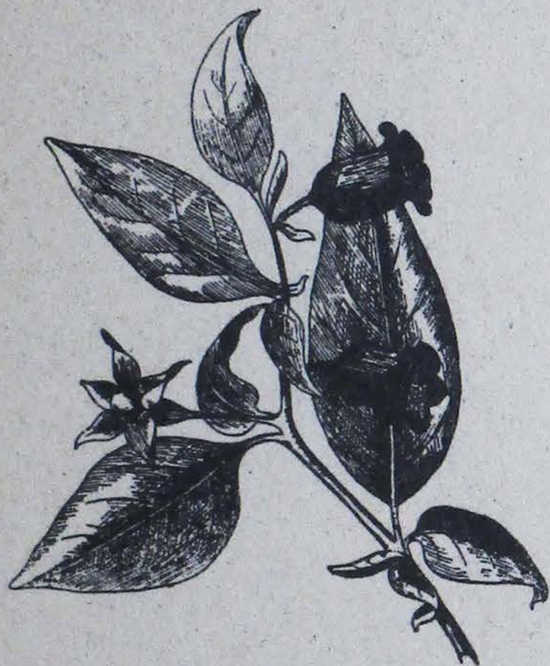

Bookchin acht het mogelijk door decentralisatie de huidige ontwikkeling van de technologie te verbinden met de afschaffing van gezagsverhoudingen. Decentralisatie betekent *niet* het 'terug naar de natuur' in kleine op landbouw aangewezen gemeenschappen, die geisoleerd van elkaar elk voor zich een bestaansminimum proberen op te bouwen. Voor wat de produktieve sektor betreft kunnen we het best decentralisatie verduidelijken aan de hand van het begrip '*kleinschaligheid*'. Kleine gemeenschappen staan in de eerste plaats niet voor een aantal problemen, die enkel door de grootte van wereldsteden worden veroorzaakt. Verder kunnen ze beter inspelen op de natuurlijke omstandigheden van het terrein waar ze bestaan. Ook kunnen ze grotere autonomie bereiken op het gebied van de energie-voorziening. Op deze manier kan men de met de hulp van de moderne techniek vervaardigde apparaten voor gebruik van zonne- wind- en water-energie inschakelen tot behoud van een levenspeil, dat niet behoeft onder te doen voor het peil dat nu in veel landen is bereikt.(Bookchin werkt dit punt niet verder uit; moeten we hierbij denken aan het levenspeil van de west-europese landen, met al hun luxe-artikelen?) De ontwikkeling van de produktiemiddelen, vooral de techniek, hebben de ekonomiese problemen in beginsel opgelost, aldus Bookchin. Omdat er geen schaarste meer bestaat, is er ook niet langer de noodzaak een strakke organisatie te eisen voor de produktie van de levensnoodzakelijke goederen.

Decentralisatie werpt ook andere vruchten af. Behalve op het gebied van de produktie heeft ze gevolgen voor dat van de kultuur, van het sociale leven en van het politieke leven. Deze laatste aspekten kunnen we samenvatten onder de noemer *spontaniteit*. Decentralisatie maakt de weg vrij voor spontane uitingen van vrije mensen, waardoor binnen een gemeenschap een diversiteit kan ontstaan in omgang met natuur en medemens. Alleen in kleine gemeenschappen kunnen mensen in direkt kontakt met elkaar over hun gemeenschappelijke zaken beslissen. Daar is het

mogelijk om zonder afvaardiging, zonder 'geautoriseerden' te komen tot goed bestuur. Bookchin ziet in de decentralisatie een betere garantie voor anti-autoritaire samenlevingsvormen dan in bijvoorbeeld de 'demokratisering' van de massa-media en andere kommunikatiemiddelen.

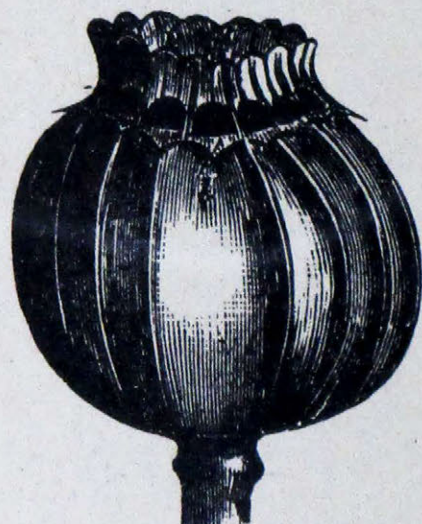
We merken op dat deze gedachten verder gaan dan zelfbeheer. Ze betreffen de hele gemeenschap en niet enkel onderscheiden delen ervan, zoals fabrieken en werkplaatsen, boerderijen en parlementen. Bookchin laat zich niet uit over de opvoeding of over de school, ook niet over de gezondheidszorg. Ook hier zijn natuurlijk analoge anarchistiese ideeën doorvoerbaar. Zo zal men moeten proberen het instituut van de deskundige af te breken en de scheiding van leren en werken op te heffen. De mogelijkheden daartoe worden ons door de anarchistiese decentralisatie aangereikt.

Ook het spontaniteitsaspekt kan teruggevoerd worden op de ekologie. Onze manier van omgang met de natuur moet alle wezens in hun waarde laten, ze mag deze niet dwingen binnen een door ons verordend gedragspatroon. Het doel daarvan is behalve instandhouding van de fleksibiliteit van het ekosysteem het bevorderen van de groei binnen het ekosysteem. Onder groei moet men dan verstaan : uitbreiding van de bestaansmogelijkheden voor een soort. Binnen het ekosysteem liggen de verhoudingen zodanig dat uit-

breiding van die mogelijkheden voor de ene soort die voor alle andere mede vergroot. In de spontaniteit kan men iets dergelijks herkennen. Ook deze bevordert niet slechts de mogelijkheden van het individu maar net zo goed die van het geheel en dus van allen.

Zo zien we dat ekologie en anarchisme op twee wezenlijke punten met elkaar overeenstemmen. Decentralisatie komt overeen met het principe van stabiliteit en geeft de innerlijke samenhang van een organiese gemeenschap aan. Spontaniteit korrespondeert met het beginsel van variabiliteit en geeft aan hoe binnen een organiese gemeenschap groei mogelijk is.

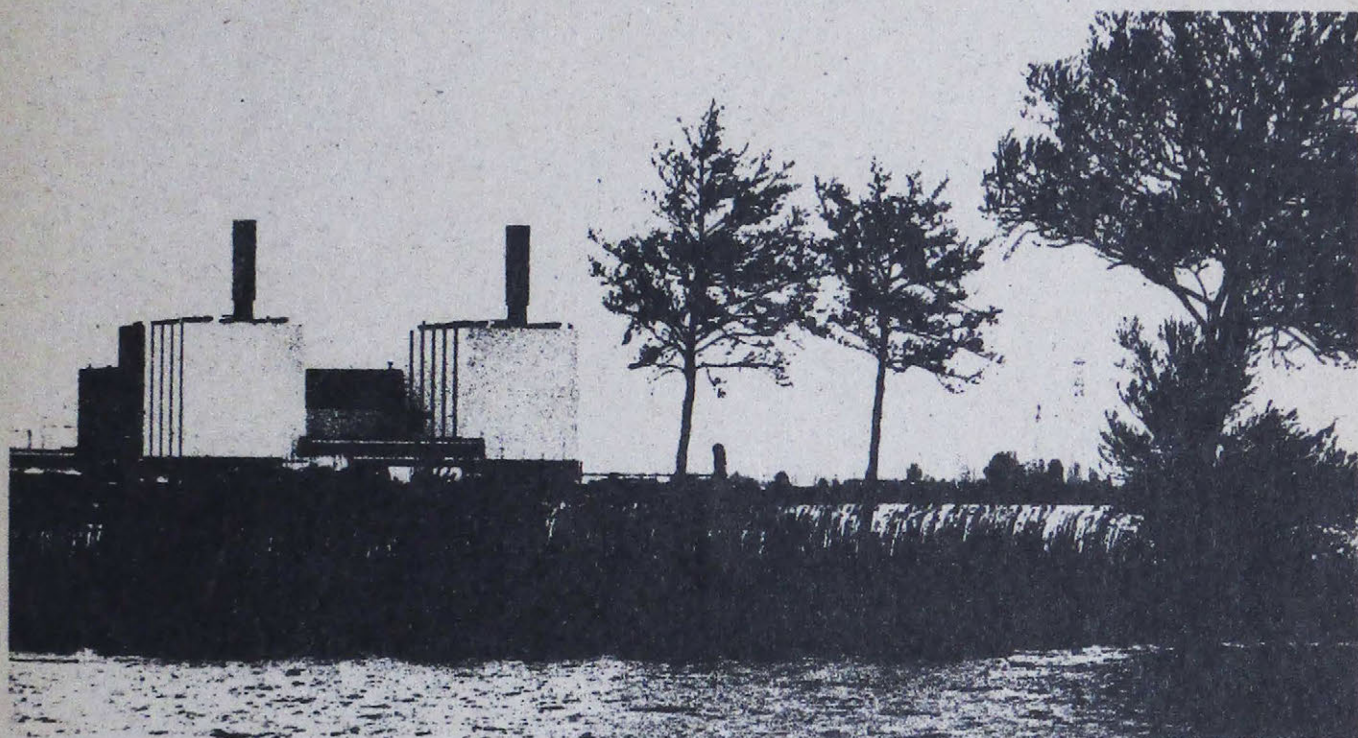

apolitieke ekologie

Zoals Bookchin de ekologie opvat heeft ze direkte implikaties voor het politieke systeem.De ekologie laat zien dat men met een aantal hervormende maatregelen niet ver komt. De problemen die voortkomen uit de wanverhouding van mens en natuur zijn zo fundamenteel dat men ze niet kan oplossen met behulp van een aantal hervormende maatregelen. Toch delen niet allen die zich in West-Europa met de milieuproblematiek bezig houden dit inzicht. Ten dele valt dit wellicht te verklaren uit de aard van deze buiten-parlementaire beweging. Juist om zich van een zo breed mogelijke aanhang te verzekeren heeft zij geprobeerd om zoveel mogelijk politieke doelstellingen buiten te sluiten. Op het moment vormt ze een bonte lappendeken die bijna alle politieke gezindten met elkaar verbindt. Dat is nog niet zo lang geleden gebleken bij de demonstraties tegen de bouw

van kerncentrales. Alleen al om de eenheid van de beweging veilig te stellen heeft men vele dagen moeten vergaderen om tot een eensgezinde opstelling te komen ten aanzien van het gebruik van geweld tegen de door de politie opgeworpen barrikades. Ze heeft daarbij zover moeten gaan, eigen ordediensten in te stellen.

De praktijk van nu laat zien dat de miljeugroepen verdeeld zijn over een groot aantal gebieden waarop in enigerlei vorm de natuur wordt aangetast. Iedere groep bestrijdt de aantasting van het miljeu waar zij dat nodig acht, of dat nu de waddenzee is of de

oosterschelde, een uniek landschap of de zuiverheid van een natuurlijke waterloop. Hun doel daarbij lijkt onveranderlijk te zijn, de regering te dwingen met een aantal beschermende maatregelen te komen. Op die manier probeert men de ernstigste gevolgen van het industriële produktieproces voor de natuur te bestrijden met een systeem van maatregelen dat de partukuliere ondernemingen moet onderwerpen aan een discipline van miljeuvriendelijkheid. Behalve door overheidsdwang, (door een overheid die toegeeft daarvoor in vele gevallen de middelen te ontberen) probeert men door konsumenten-organisatie druk uit te oefenen op de grootste miljeu-vernieti-

gers.Het is moeilijk in te zien hoe men met deze middelen sukses meent te kunnen boeken.Bedrijven en konsumenten worden door de huidige krisis in de ekonomie gedwongen de goedkoopste wegen te zoeken. Winsten dienen om rendements-verbeteringen te bewerkstelligen en niet voor de research naar nieuwe produktieprocessen die de natuur ontzien. Konsumenten zien zich eveneens gedwongen hun inkomsten zo zuinig mogelijk te besteden, terwijl de meeste alternatief geproduceerde goederen duurder zijn dan de andere.

Nog een andere reden valt er te geven waarom de door aktiegroepen voorgestane maatregelen niet alleen weinig effektief, maar ook onwenselijk geacht moeten worden.Hun eisen lopen uit op de instelling van een gigantiese burokratie die toezicht moet houden op de naleving van alle voorschriften. Nu al denkt men aan meer en meer zogeheten 'miljeupolitie', aan provinciale en landelijke toezichtsorganen, aan het ontwerpen van ingewikkelde beslissingsprocedures voor toekenning van produktievergunningen. Wil men de door verontrusten geopperde oplossing verwezenlijken dan moet men vrezen dat de staat met een vierde (of vijfde, zesde) macht moet worden uitgebreid : de natuurbewaking, of de ekologiese macht. Hoe een ekonomie beheersd door een burokratie er in de praktijk uitziet is te zien aan de 'kommunistiese' (= staatskapitalistiese) landen.

Maar niet enkel op bestuurlijk terrein zou ons het een en ander te wachten staan. Voor de oplossing van alle problemen op het gebied van het miljeu zijn 'knappe koppen' nodig, zoals die gevraagd worden op het gebied van de ekonomie en dat van de sociologie. Opnieuw moeten we ons vertrouwen stellen in de deskundigen die zullen bepalen waar het wel stinken mag en waar niet, en wanneer en hoelang. Het onderwijs zal nog eens onder druk worden gezet om deskundigen, specialisten te leveren.

De maatregelen zoals we die schetsten liggen in het verlengde van het technologies en imperialisties denken over de natuur. De ekologie is er echter op uit ons bewust te maken van onze fundamentele wan-

verhouding met de natuur. Zij wijst ons erop dat de meest fundamentele natuurprocessen worden afgebroken. Die processen,die voor het bestaan van het leven op onze planeet noodzakelijk zijn. De oplossing van de milieu-problematiek is niet een techniese aangelegenheid, maar een sociale. Het milieu van de mens is niet een huis dat hij naar eigen believen heeft ingericht en kan veranderen.

ekologie en anarchisme

Het is niet onze bedoeling Bookchin als de redder uit alle nood te omhelzen en onverwijld onderwerping aan zijn gezichtspunten te verlangen. Ook op zijn denkbeelden omtrent de verhouding mens en natuur valt wellicht af te dingen. Aan de andere kant is het onze bedoeling ook niet iedere kritiek op Bookchin bijvoorbaat aan te geven en zo voor de le-

zer het lastige werk van meningsvorming te verlichten.

We lichten er daarom maar enkele punten uit.

Bookchin is naar onze mening wat te makkelijk over de mogelijkheid van kleinschalige gemeenschappen. Weliswaar kan men in het bestek van een aantal artikelen niet alle problemen behandelen, toch zijn er een paar voor de hand liggende tegenwerpingen die aandacht vereisen.Kleinschalige apparatuur moet ook geproduceerd worden. Kan dat kleinschalig ? Hoe moeten de betrekkingen van organiese gemeenschappen onderling geregeld worden ? Het is jammer dat Bookchin wat dit punt betreft niet meer gekeken heeft naar de organisatievormen die het anarchisme in de loop van de geschiedenis heeft uitgewerkt. Dit verzwakt zijn betoog,naar onze mening,onnodig. Andere problemen vormen kultuurprodukten als audiovisuele middelen, transportmiddelen als vliegtuigen enz., die allemaal vrij strakke organisatoriese verbanden eisen, tenminste in de vorm waarin ze nu funktioneren, en die daardoor niet lijken te passen binnen een anarchistiese samenleving.

Bookchin's opvatting van de natuur lijkt ons soms een zweem van hiërarchiese overheersing over de mens te vertonen. Eeuwenlang gold het parool de mens te bevrijden uit de macht van de natuur. Wil Bookchin deze verhouding omdraaien en de mens weer aan de natuur onderwerpen ?

Bookchin hanteert een ekonomies schema volgens hetwelk het kapitalisme de eer voor zich kan opeisen de mensheid een betere toekomst mogelijk gemaakt te hebben. Het enige wat wij te doen hebben is de verouderde instellingen die er mee verbonden waren af te schaffen. Bookchin gebruikt als argument tegen het marxisme dat de hiërarchiese verhoudingen weliswaar hun nut hadden in het stadium waarin de produktiemiddelen ontwikkeld moesten worden maar dat zij nu niet meer nodig zijn. Dat lijkt erop als acht Bookchin de opvatting van negentiende-eeuwse anarchisten als Proudhon en Bakoenin, Kropotkin en anderen een irreële gemeten naar de maatstaven van hun tijd.

Hetzelfde schema doet hem over het hoofd zien dat de mogelijkheden zoals die in het westen zijn gerealiseerd bereikt konden worden door de onderwerping van grote delen van de niet-westerse wereld aan de kapitalistiese eisen van het westen.

Ook is kritiek mogelijk op de opinie die Bookchin heeft over de strategie van de moderne anarchistiese beweging. Zijn vertrouwen op de 'tegenkultuur' lijkt ons slechts voor de amerikaanse situatie op te gaan. In europa menen we eerder een beweging te kunnen waarnemen die wat in een tiental jaren werd bereikt weer dreigt prijs te geven voor de rust van een stabiele samenleving. Dat daarbij kommunistiese partijen evenhard van stapel lopen als de kristendemokratiese is weinig hoopgevend (hoewel niet verbazend). In zo'n klimaat valt het moeilijk Bookchin's vertrouwen in de toenemende afbrokkeling van het gezag te delen.

ik heb er de balen van!
begin dan een ander leven!
hoe versier ik dat godverdomme, ik heb geeneens geld voor een auto
Barend denkt nog steeds in termen van kwantiteit
We moeten de tastbare wereld helemaal op zijn kop zetten!
Oh God, die draait ons allemaal de bak in!

de smeris in de straat bestaat bij gratie van die in je kop. ga maar eens na wat er allemaal al gedaan is en laten we dan samen tegen dwangarbeid en macht knokken dan loopt het alle smerissen dun door de broek!
lul niet zo. moet ik al die utopiese rotzooi slikken!
Man, door de techniek liggen alle utopia's binnen handbereik! Enkel die opgefokte spektakel facade houdt ons geschaden en staat onze dromen in de weg. De bourgeoisie en z'n ideologiese rotzooi, van Mao tot Iglo diepvriesvreten, zullen we verpulveren!!
laat je niet voor de gek houden

stom rund, neuroot dat je bent! zie je dan niet dat ALLES mogelijk is, als je dat stupide idee van schaarste kwijt bent? We beginnen samen opnieuw en stellen ZELF de regels vast
BEP!
DOE WAT JE WILT DAT IS DE ENIGE REGEL!!
O NEE!
laten we hopen dat die idioot in de arbeidersraad wat verstand ingepompd krijgt

ekologie en revolutionair denken

In bijna iedere periode na de Renaissance heeft het revolutionaire denken zich ontwikkeld onder invloed van een of andere wetenschap en in samenhang met een filosofiese denktrant.

In de tijd waarin Copernicus en Galileo leefden was het de astronomie die het hare bijdroeg tot de verandering van een stroom van ideeën, die nog uit de middeleeuwen stamden, in een door een krities rationalisme gekenmerkte doktrine, die haar naturalisties en humanisties karakter niet probeerde te verdoezelen. In het tijdperk van de Verlichting, die kulmineerde in de Franse Revolutie, werd de bevrijdende betekenis van die ideeën versterkt door de vooruitgang van mechanika en wiskunde, evolutietheorieen in biologie en anthropologie. Marx'bewerking van de klassieke ekonomie van Ricardo en Adam Smith, en de psychologie van Freud deden de Victoriaanse maatschappij op haar grondvesten wankelen.

Nu zien we dat de eens zo bevrijdende wetenschappen door de bestaande sociale orde worden opgenomen.We beschouwen de wetenschap nu als een middel om de denk- en leefprocessen van de mens te beheersen. Dit wantrouwen ten opzichte van de wetenschap en haar methode is niet ongegrond.Zo heeft Abraham Maslow ooit de opmerking gemaakt dat " veel mensen met een ontwikkeld gevoelsleven, zoals kunstenaars, bang zijn dat de wetenschap je bezoedelt en verlaagt, dat ze eerder iets kapot maakt dan het integreert, dus niet scheppend is maar juist een vernietigende invloed heeft".Van gelijke betekenis is het feit dat de moderne wetenschap haar krities karakter verloren heeft. Takken van wetenschap die

eens aan de boeien der mensheid rukten worden nu, in hun funktionele of instrumentele opzet, gebruikt om het bestaan van die ketenen te rekken, om deze te vergulden. Zelfs de filosofie is gezwicht voor de eisen van het instrumentalisme en is nog maar weinig meer dan een verzameling logiese vondsten. Ze is de dienares van de komputer in plaats van die van de revolutionair.

Maar er bestaat een wetenschap die alsnog de bevrijdende taak van de traditionale wetenschappen en filosofieen op zich kan nemen. Deze wetenschap draagt de nogal onnauwkeurige naam "ekologie", een term die een eeuw geleden door de duitse bioloog Haeckel werd uitgevonden om daarmee "het onderzoek naar het geheel van relaties dat een levend wezen met zijn organiese en anorganiese omgeving onderhoudt" aan te duiden. Haeckels definitie is op het eerste gezicht tamelijk onschuldig. In de beperkte betekenis van biologiese wetenschap wordt ekologie heel vaak teruggebracht tot een aantal biometriese bepalingen met behulp waarvan veldonderzoekers zich toeleggen op de studie van voedselketens en op het verzamelen van statistiese gegevens over dierpopulaties.

Ekologie in de ruime betekenis van het woord houdt zich echter bezig met het natuurlijk evenwicht in het algemeen.Voorzover natuur ook de mens omvat gaat het er deze wetenschap in het bijzonder om dat de harmonie tussen mens en natuur wordt hersteld.De overweldigende implicaties van de ekologiese benadering berusten niet enkel op het feit dat ekologie een kritiese wetenschap is - en dat in een mate die de meest radikale systemen van politieke ekonomie niet hebben kunnen bereiken - maar evenzogoed op haar vermogen te integreren en te rekonstrueren.Deze laatste aspekten van de ekologie brengen haar,wanneer ze konsekwent wordt doorgevoerd,op het terrein van het anarchistiese denken over sociale verhoudingen.

het krities karakter van de ekologie

Laten we ons allereerst bezighouden met het krities karakter van de ekologie,een uniek kenmerk in deze tijd van algemene wetenschappelijke schaapachtigheid.Ze dankt dat krities karakter aan het onderwerp waarop ze is gericht.Dit onderwerp is onvergankelijk in die zin,dat, indien de kwesties die ermee samenhangen niet worden gesteld,het voortbestaan van de mens en de leefbaarheid van de planeet in het gedrang zullen komen.Niet aan het menselijk verstand , dat door de wetenschappen in hun meest revolutionaire periode werd vereerd,maar aan een nog hogere macht,aan de soevereiniteit van de natuur moet dit krities karakter worden toegeschreven.Laat de mens manipuleerbaar zijn,zoals de beheersers van de massamedia beweren;laat over delen van de natuur naar believen beschikt kunnen worden,zoals de technici tonen, de ekologie maakt duidelijk dat het geheel van de natuurlijke wereld - de natuur beschouwd in al haar aspekten, cycli en wederzijdse afhankelijkheden- iedere menselijke aanspraak op de heerschappij over de planeet doet vervallen. De grote woestenijen in het middellandsezeegebied, dat eens de plaats was waar de landbouw floreerde en het plantenrijk natuurlijk en gevarieerd was, vormen een histories bewijs voor de wraak van de natuur op het parasiteren van de mens.

In betekenis en omvang kan echter geen enkel voorbeeld uit het verre verleden de vergelijking doorstaan met de plundering van de mens en de wraak van de natuur, zoals die hebben plaatsgevonden na de industriële revolutie en vooral die van na de tweede wereldoorlog. De vroegere gevallen van menselijk parasiteren waren tot één plaats beperkt, zij vormden een *voorbeeld* voor het mense-

lijk vernietigings*potentieel* . Veelal stonden er opmerkelijke verbeteringen in de natuurlijke ekologie van een gebied tegenover, zoals die welke door eeuwen van kultivatie door europese boeren werden bewerkstelligd, of die welke resulteerden uit het aanleggen van terrassen in het Andesgebergte door Inca-landbouwers in de tijd voor Columbus.

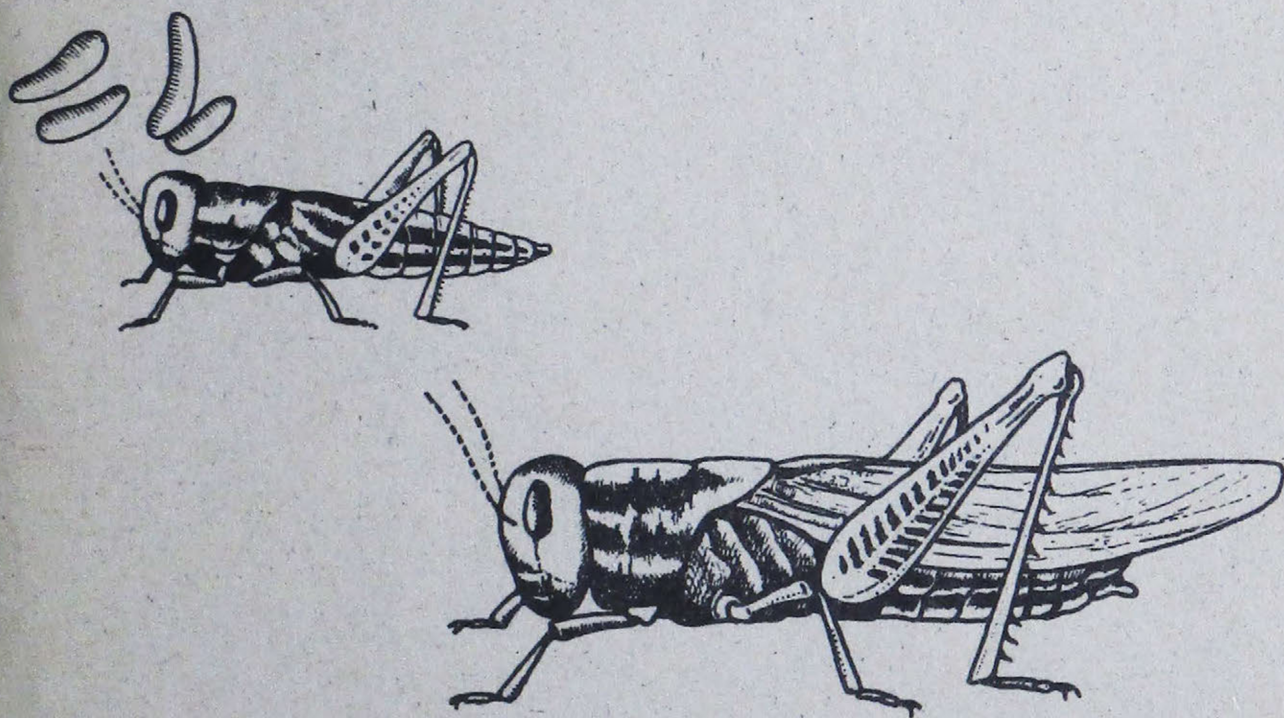
Tegenwoordig gebeurt de plundering van de natuur op wereldomvattende schaal. Zij blijft niet eens tot de aarde beperkt, zo blijkt uit de enkele jaren geleden gekonstateerde verstoringen in de Vanallen gordels. Tegenwoordig ontwricht het menselijk parasiteren meer dan atmosfeer, klimaat en watervoorraden, grond, flora en fauna van een bepaald gebied. In feite worden alle fundamentele natuurprocessen erdoor aangetast en wordt de stabiliteit van de natuurlijke omgeving overal op aarde bedreigd.

Het volgende kan misschien een indruk geven van de ontwrichtende aktiviteit van de moderne mens. Men schat dat door verbranding van fossiele brandstoffen (steenkool en aardolie) er per jaar zo`n zeshonderd miljoen ton kooldioxide aan de lucht toegevoegd wordt - dat is ongeveer 0,03 % van de totale atmosferiese massa - afgezien van een niet te berekenen hoeveelheid giftige stoffen. Over het geheel genomen is sinds de industriële revolutie de hoeveelheid kooldioxide in de atmosfeer met 13 % gestegen. Op wetenschappelijk verantwoorde wijze kan worden aangetoond dat dit steeds dikker wordend dek van kooldioxide zal leiden tot een veel destruktiever stormenpatroon en dat het door de warmte-uitstraling van de aarde te verhinderen , tenslotte het smelten van de poolkappen zal veroorzaken. Daardoor stijgt het waterpeil van de zeeen, wat leidt tot de overstroming van grote stukken land. Zo'n zondvloed kan dan nog wel ver van ons afliggen,de verandering in de verhouding van kooldioxide tot de andere atmosferiese gassen mag als waarschuwing dienen voor de slechte invloed die de mens op het natuurlijk evenwicht uitoefent.

De waterverontreiniging is een goed voorbeeld van een ekologies belangrijk onderwerp. De aard en

omvang van deze vorm van verontreiniging van het milieu is zodanig dat de wateren van de aarde met recht gekwalificeerd kunnen worden als 'stervende wateren' , zoals een veelgelezen tijdschrift dat eens deed. Veel grondwater is niet geschikt voor drinkwater of veroorzaakt epidimieën. Veel open water - rivieren en meren - kun je beter betitelen als verlengstuk van de riolering. In de grote rivieren van de geindustrialiseerde gebieden kan nauwelijks meer leven bestaan. Tel daar dan nog bij op de verontreiniging uit radioaktieve bron en die door in zee geloosde olieoverschotten.

Over vrijwel ieder deel van de biosfeer kan iets dergelijks worden gezegd. Ieder jaar weer gaan er immense stukken vruchtbare grond verloren ; komen er perioden voor waarin de lucht in dichtbevolkte stadscentra dodelijk giftig is. Giftige stoffen als radioaktieve isotopen, lood en dergelijke verspreiden zich over de wereld. Steeds meer worden chemiese middelen gevonden in de direkte alledaagse omgeving, tot op de eettafel om het zo maar te zeggen, in de vorm van pesticiden en allerlei aan het voedsel toegevoegde stoffen.

Biologies zou je de mens dus kunnen beschrijven als een verderfelijke parasiet die, tegelijk met zijn gastheer, zichzelf dreigt te vernietigen.

Voor de ekologie is het begrip parasiet echter geen antwoord. Er wordt eerder een vraag door opgeworpen : hoe is zo'n verhouding tussen de mens en zijn omgeving mogelijk ? Ekologen weten heel goed dat parasitisme vaak het symptoom is van het uiteenvallen van een ekologiese situatie. Onder bepaalde omstandigheden ontpoppen sommige soorten zich als verderfelijk, die in andere juist heel bruikbaar blijken te zijn. De ekologie verkrijgt haar kritiese funktie door de vraag waarvoor het feit van destruktieve menselijke vermogens ons stelt: welke zijn de omstandigheden die van de mens een verderfelijke parasiet hebben gemaakt?

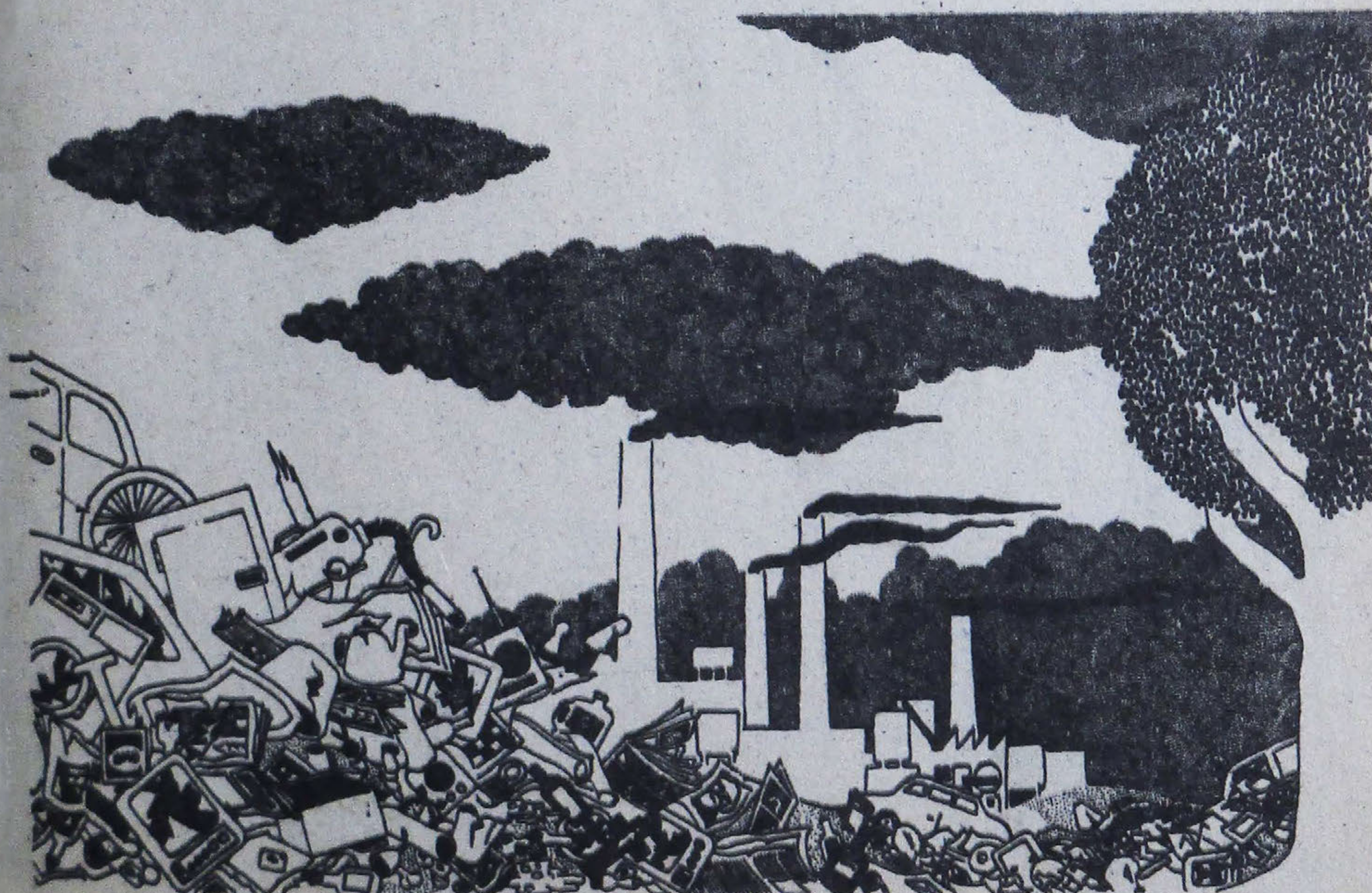
invloed op sociale relaties

Zulke verstoringen van het evenwicht heeft de mens niet alleen voortgebracht in de natuur,maar ook , en dat is van meer belang, in de verhoudingen met zijn medemens en in de struktuur van de samenleving waarin hij leeft. Precieser gezegd : De verstoringen in de natuurlijke wereld waarvoor de mens verantwoordelijk is, zijn het gevolg van de verstoringen die hij in de sociale wereld heeft aangebracht. Een eeuw geleden was het mogelijk om lucht- en waterverontreiniging te beschouwen als het resultaat van de op eigen voordeel beluste aktiviteiten van de industrie-baronnen en van de burokraten. Zo'n morele verklaring zou vandaag de dag een grove simplifikatie zijn. Het is ongetwijfeld waar dat de meeste bourgeois ondernemingen een houding aannemen van 'wat gaat ons het publiek aan'. Dit blijkt wel uit de reakties van machtsklieken, automobiel- en staalkoncerns op milieuproblemen.Maar de grootte van de fabrieken zelf, de concentratie ervan in een bepaald gebied, hun overlast daardoor voor een gemeente en voor afwateringssystemen, hun behoefte aan grondstoffen en water en hun rol in de verspreiding van arbeid over een natie, dat alles vormt een veel ernstiger te nemen probleem dan

de houding van de bezitters van deze fabrieken.

Wat zich nu voor onze ogen afspeelt is een krisis in de *sociale* ekologie..De moderne samenleving- zeker die in de V.S. en in Europa - is voor haar organisatie afhankelijk van geweldig grote, om een stad gelegen gebieden, van een sterk geindustrialiseerde landbouw en een immens, burokraties, anoniem staatsapparaat dat alles overkoepelt. Wanneer we voor een ogenblik alle morele overwegingen terzijde schuiven en het materiële kader van de maatschappij onderzoeken, dan moeten we wel onder de indruk komen van de ongelooflijk grote logistiese problemen waarmee zij van doen heeft - problemen op het gebied van vervoer, van bevoorrading (grondstoffen en fabrikaten, voedsel en energie) van ekonomiese en politieke organisatie, van industriële vestiging en ga zo maar door. Daardoor is de last die dit type van verstedelijkte en gecentraliseerde samenleving een willekeurig gebied van de wereld oplegt, ontzettend groot. Als dit proces van verstedelijking en industrialisering ongehinderd doorgaat, zal dit resulteren in onvruchtbare aarde, in een wereld die niet langer in staat is gezonde, levenskrachtige wezens te herbergen.

Men vraagt de ekoloog wel eens een beetje honend om met wetenschappelijke precisie het moment aan te geven waarop, ekologies gezien, de natuur 'het begeeft'. Dat staat gelijk met een psychiater te vragen het preciese moment aan te geven waarop een neurotiese patient psychoties zal worden. Het antwoord op zo'n vraag zal men wel altijd schuldig moeten blijven. Wel kan de ekoloog een strategies belangrijk inzicht verschaffen in de richting die de mens schijnt te zijn ingeslagen door zijn vervreemding van de natuur.

simplifikatie

van de omgeving

Vanuit het standpunt van de ekologie bezien vereenvoudigt de mens op een gevaarlijke manier zijn omgeving. De moderne stad betekent een regressief werkende inbreuk van het syntetiese op het natuurlijke, van het anorganiese (beton, metalen, glas) op het organiese, van grove elementaire stimuli op prikkels die een uitgestrekt gebied bestrijken. In de geindustrialiseerde regio's zijn uitgestrekte, verstedelijkte gebieden ontstaan, die niet alleen een kwelling zijn voor oog en oor, maar die bovendien periodiek worden geplaagd door smog, van lawaai vergeven zijn en in feite door een absolute overmaat van dit alles geen kant meer op kunnen. Het proces waardoor het miljeu van de mens vereenvoudigd en steeds meer tot haar elementen teruggebracht wordt heeft echter naast gevolgen voor de natuur ook gevolgen voor de kultuur.
De noodzaak om immense stadsbevolkingen te manipuleren, om miljoenen op elkaar gepakte mensen van de ene plaats naar de andere te brengen, ze te voeden, werk en onderwijs te geven en op een of andere manier te vermaken, leidt tot een doorslaggevende verlaging van de standaards volgens welke ze als burgers en personen behandeld behoren te worden. Een op dergelijke massaliteit gebaseerde opvatting van wat menselijke relaties zijn - totalitair, centralisties en sterk gedisciplineerd - lijkt de vroege-

re opvatting die meer op het individu was afgestemd te zullen gaan vervangen. De burokratiese techniek van sociaal management komt in de plaats van de humanistiese benadering. Al het spontane, individuele en kreatieve wordt binnen de grenzen gedrongen van het gestandaardiseerde en het gereguleerde van de moderne industriële samenleving. De ruimte die het individu dan nog overblijft wordt voortdurend bedreigd door beperkingen die hem worden opgelegd door een onpersoonlijk sociaal apparaat dat gezichtsloos is. De waardering van unieke persoonlijke kwaliteiten moet meer en meer wijken voor de manipuleerbaarheid van de massa. Een kwantitatieve en statistiese benadering, een behandeling van de mensen als vormden ze een bijenkorf, neigt er toe de overhand te krijgen over de waardevolle, individueel- kwalitatieve benadering, met haar nadruk op persoonlijke uniciteit, op vrijheid van meningsuiting en op de kompleksiteit in de kultuur.

Eenzelfde vereenvoudiging van de omgeving valt te konstateren in de moderne landbouw. De in de grote steden opeengepakte massa's moeten gevoed worden en daarvoor is uitbreiding van de industriele landbouw noodzakelijk. Bij de voedselverbouw moet rekening gehouden worden met een zo groot mogelijke graad aan mechanisatie. Niet om het menselijk zwoegen te verminderen maar om de produktie en efficientie op te voeren, om een maksimaal rendement te verzekeren voor de investeringen en aldus de biosfeer uit te buiten. Het terrein moet daarom in een vlakte herschapen worden, te vergelijken met een fabrieksvloer. De natuurlijke verschillen in terreinopbouw moeten zoveel mogelijk worden weggewerkt. Een nauwkeurige regulering van de plantengroei is noodzakelijk om tegemoet te kunnen komen aan de eisen van de weinig ruimte biedende schema's van de voedselverwerkende industrieën. Ploegen, bemesten, zaaien en oogsten moe-

ten op massale schaal worden aangepakt, veelal onder voorbijgaan aan de natuurlijke ekologie van een gebied. De plantage-achtige vorm van landbouw, waarbij grote stukken land met één soort gewas worden beplant, leent zich bij uitstek voor mechanisatie, maar is tegelijk overgeleverd aan het gevaar van biologiese plagen. Zo'n vorm van verbouw van gewassen vormt een ideale omgeving voor diersoorten die tot een plaag kunnen uitgroeien. Tenslotte moet men dan naar chemiese middelen grijpen om de problemen opgeworpen door insekten, onkruiden en plantenziekten te lijf te gaan; alleen op deze wijze is maksimale eksploitatie van de bodem mogelijk. Niet de sikkel of de traktor is het moderne symbool van de landbouw maar het vliegtuig waarmee de bestrijdingsmiddelen worden verspreid. Niet de boer of de kleine landeigenaar of zelfs ook maar de agronoom is de moderne landbouwer - mensen waarvan verwacht mag worden dat ze een nauwere band hebben met het land waarop ze hun gewassen verbouwen - maar de piloot en de chemicus, voor wie de aarde niet veel meer is dan een hulpbron, een grondstof van anorganies materiaal. Het vereenvoudigingsproces wordt nog verder doorgevoerd in een overdreven regionale of zelfs nationale verdeling van de arbeid. Hele gebieden worden voor bijzondere industriële taken gereserveerd of tot opslagplaats voor grondstoffen gereduceerd. Andere worden tot stedelijke centra, belast met handel en verkoop. Er ontstaat een identifikatie van steden en regio's, zelfs van landen en kontinenten met een speciaal produkt: zo zijn er staalsteden en automobielsteden, gebieden met chemiese industrie, of ook landen die industriële produkten en landen die grondstoffen uitvoeren. De verschillende kontinentale regio's vormen ingewikkelde ekosystemen, maar deze dreigen onder te gaan aan de organisatie van hele naties tot ekonomies rationele eenheden , waarvan elk een tussenstation is in een lange keten van industrieën. Het is slechts een kwestie van tijd, voordat

de prachtigste stukken land voor de betonmolen bezweken zullen zijn,zoals de meeste gebieden aan de oostkust van de V.S. reeds aangetast zijn door de versnippering en de bungalowbouw. Wat dan nog resteert aan landelijk schoon zal weldra door de aanleg van kampeerterreinen, tentensloppen, 'schilderachtige' snelwegen, motels,eettentjes, oliesporen van motorboten worden vernietigd.

Het gaat erom dat de mens het werk van de organiese evolutie teniet doet. Door uitgestrekte stedelijke agglomeraties van glas, staal en beton te scheppen, door het vernietigen van de komplekse fijnzinnig georganiseerde ekosystemen die voor de lokale verschillen in de natuurlijke wereld verantwoordelijk zijn; kortom, door het vervangen van de hoogst ingewikkelde organiese omgeving door een vereenvoudigde, niet-organiese heeft de mens de biotiese pyramide die de mensheid vele millenia heeft onderhouden, uiteengeslagen. Terwijl de mens de komplekse ekologiese relaties waarop alle hogere vormen van leven berusten, door meer elementaire relaties vervangt, behaalt hij als resultaat dat de biosfeer op een nivo wordt gebracht waarop zij alleen nog maar eenvoudiger vormen van leven kan onderhouden.Zet deze ingrijpende omkering van het evolutieproces door, dan is het volstrekt niet overdreven te veronderstellen dat de onmisbare voorwaarden waaronder vormen van hoger leven mogelijk zijn, onherstelbaar vernietigd zullen worden. Haar krities vermogen heeft de ekologie niet enkel te danken aan het feit dat zij als enig onder de wetenschappen de mensheid deze afschuwelijke boodschap wil overbrengen,maar net zo goed aan het feit dat ze deze boodschap presenteert in een nieuwe sociale dimensie. Vanuit ekologies gezichtspunt bezien is de omkering van de organiese evolutie het resultaat van schrikbarende tegenstellingen tussen stad en platteland, tussen staat en gemeenschap, tussen industrie en landbouw & veeteelt, tussen massafabrikage en handwerk, tussen de schaal van de burokratie en de werkelijk menselijke schaal.

de rekonstruktieve aard van de ekologie

Tot voor kort werden de pogingen om de door verstedelijking, toenemende centralisatie, groeiende burokratie en uitbreiding van de staatsmacht ontstane tegenstellingen op te lossen, beschouwd als een ijdel oproeien tegen de vooruitgang in, als een tegenstroming die op zijn best kon worden bestempeld als op een hersenschim berustend en op zijn slechtst als een reaktionaire beweging. De anarchist was een dromer, een sociale outcast, vervuld van heimwee naar het leven op een boerendorp of dat in een middeleeuwse gemeenschap. Zijn verlangen naar een gedecentraliseerde samenleving, naar een menswaardige maatschappij, die de behoeften van het individu met de natuur heeft verzoend werd afgedaan als de reaktie van een romantikus, van een aan lager wal geraakte handwerksman, of van een maatschappelijk mislukte intellektueel. Zijn protest tegen een centrale staatsmacht kwam nog minder overtuigend over waar ze werd gedragen door vooral etiese overwegingen, door utopiese en dus weinig realistiese noties over wat de mens kan zijn, niet over wat hij is. Hiertegen voerden de -liberale, konservatieve of autoritaire- tegenstanders van het anarchisties denken aan dat hun stem die van de historiese werkelijkheid was, dat hun opvatting over de staat en het centrale bestuurssysteem en hun politieke begrippen gefundeerd waren in de objektieve wereld van de praksis.

De tijd kent geen medelijken met de strijd der ideeën. De historiese ontwikkeling heeft zo goed als alle bezwaren tegen het anarchisme ontkracht, wat dan ook de relatieve waarde geweest mag zijn van de libertaire en niet-libertaire opvattingen enkele tientallen jaren geleden.De moderne stad en staat,de omvangrijke technologie die op kolen en staal berust, voortgebracht door de industriele revolutie; de latere veel rationelere systemen van massaproduktie en lopende band werk, de centraal geregeerde natie en de staat, het ambtenaren

apparaat, ze hebben allemaal de grens van hun bestaan bereikt. De vooruitstrevende of bevrijdende rol die ze eens wellicht hadden is in haar tegendeel omgeslagen. Nù werken ze regressief en onderdrukkend. Deze vormen zijn niet alleen regressief omdat ze de menselijke geest aantasten, de gemeenschap van haar bindende kracht beroven, haar ontdoen van de solidariteit, de kulturele en etiese normen. Maar ze zijn dat ook vanuit een objektief, ekologies gezichtspunt. Want naast de menselijke gemeenschap ondermijnen ze de leefbaarheid van de planeet.

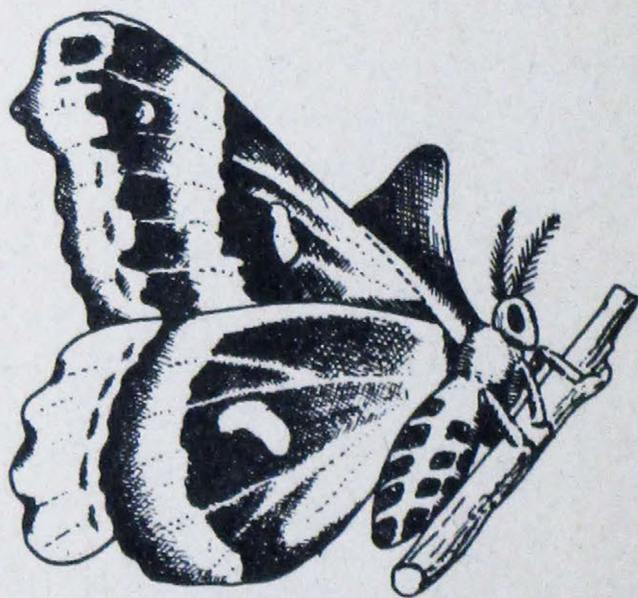

Het kan niet voldoende benadrukt worden dat de anarchistiese noties van een evenwichtige samenleving, een direkte demokratie, een menswaardige technologie en een gedecentraliseerde maatschappij, dat deze rijke libertaire begrippen niet alleen wenselijk maar ook noodzakelijk zijn. Ze moeten niet enkel gerekend worden tot de grote toekomstvisies van de mens , ze vormen nu de voorwaarden voor zijn overleven. Het proces van sociale ontwikkeling heeft deze begrippen uit een eties en subjektief kader overgebracht in een prakties en objektief kader. Wanneer een echte gemeenschap, een demokratie van aangezicht tot aangezicht, een humane en bevrijdende technologie beschouwd worden als reakties op de gegeven stand van zaken, als een krachtig "nee" op het huidige "ja", dan kan men daarin een objektief en dwingend argument vinden vóór de vruchtbare praktijk van een anarchistiese samenleving. Vooral bij de jongeren is er sprake van een plotselinge toeneming in sympatie voor anarchistiese denkbeelden. Een refleksmatige reakties, gericht tegen de huidige toestand, lijkt voor deze toeneming verantwoordelijk te zijn. Met hun liefde voor de natuur verzetten

deze jongeren zich tegen de syntetiese omgeving en haar armzalige produkten, met hun kleding tegen de voorgeschreven levenswijzen. Hun reaktie op het mechanistieseleven in fabriek, kantoor of school is: ze laten stikken en eruit stappen. Hun individualisme komt in de praktijk neer op decentralisatie van het sociale leven, op persoonlijke abdikatie van de eisen van de massa-samenleving.

De zo vaak nihilistiese afwijzing van de huidige omstandigheden kan door de ekologie worden omgezet in een nadrukkelijke bevestiging van het leven, in een nieuwe levensovertuiging voor een menswaardige samenleving. Evenwicht en harmonie in de natuur, in de samenleving en bijgevolg in het menselijk handelen kan niet worden bereikt door standaardisatie, maar moet worden bewerkstelligd door het streven naar juist het tegenovergestelde: organiese onderscheidenheid. Om deze boodschap te begrijpen moeten we haar betekenis onderzoeken voor de verschillende ervaringsgebieden.

biologiese diversiteit

Laten we eerst eens kijken naar het beginsel van diversiteit in de biologie, naar wat wel genoemd is de "wet van behoud van variatie". Ekologiese studies hebben aangetoond dat fluktuaties in dieren- en plantenpopulaties sterk samenhangen met het aantal soorten die deel uitmaken van het ekosysteem en van de mate van verscheidenheid in de omgeving. Stabiliteit is een funktie van kompleksiteit (of variabiliteit

of diversiteit, het doet er niet toe welke naam je eraan geeft). Vereenvoudiging van de omgeving en het terugbrengen van het aantal soorten dieren en planten leidt tot steeds grotere fluktuaties in de populatie. Tenslotte is er geen kontrole meer over het aantal individuen dat een populatie bevat en bereikt ze daarmee de omvang van een plaag.

Wat het voorkomen van plagen betreft zijn vele ekologen tegenwoordig van mening dat het herhaald gebruik van giftige chemikaliën vermeden kan worden door het meer ruimte geven aan natuurlijke relaties tussen dieren en planten. Een grotere plaats moet worden ingeruimd voor natuurlijke spontaniteit en voor de verschillende biologiese faktoren die een ekologiese situatie bepalen. In Europa spreken entomologen al van het management van de gehele planten-insektengemeenschap. Men noemt het ook wel de 'manipulatie' van de biocenose. De biocenetiese omgeving is gevariëerd, kompleks en dynamies. Hoewel het aantal individuen voortdurend

aan verandering onderhevig is, bereikt onder normale omstandigheden geen enkele soort de omvang van een plaag. Er zijn wel bijzondere omstandigheden waaronder een enkele soort een hoge populatie kan krijgen, maar die komen uiterst zelden voor. 'Manipulatie' van het ekosysteem of de biocenose zou ons doel moeten worden , een hele uitdaging.

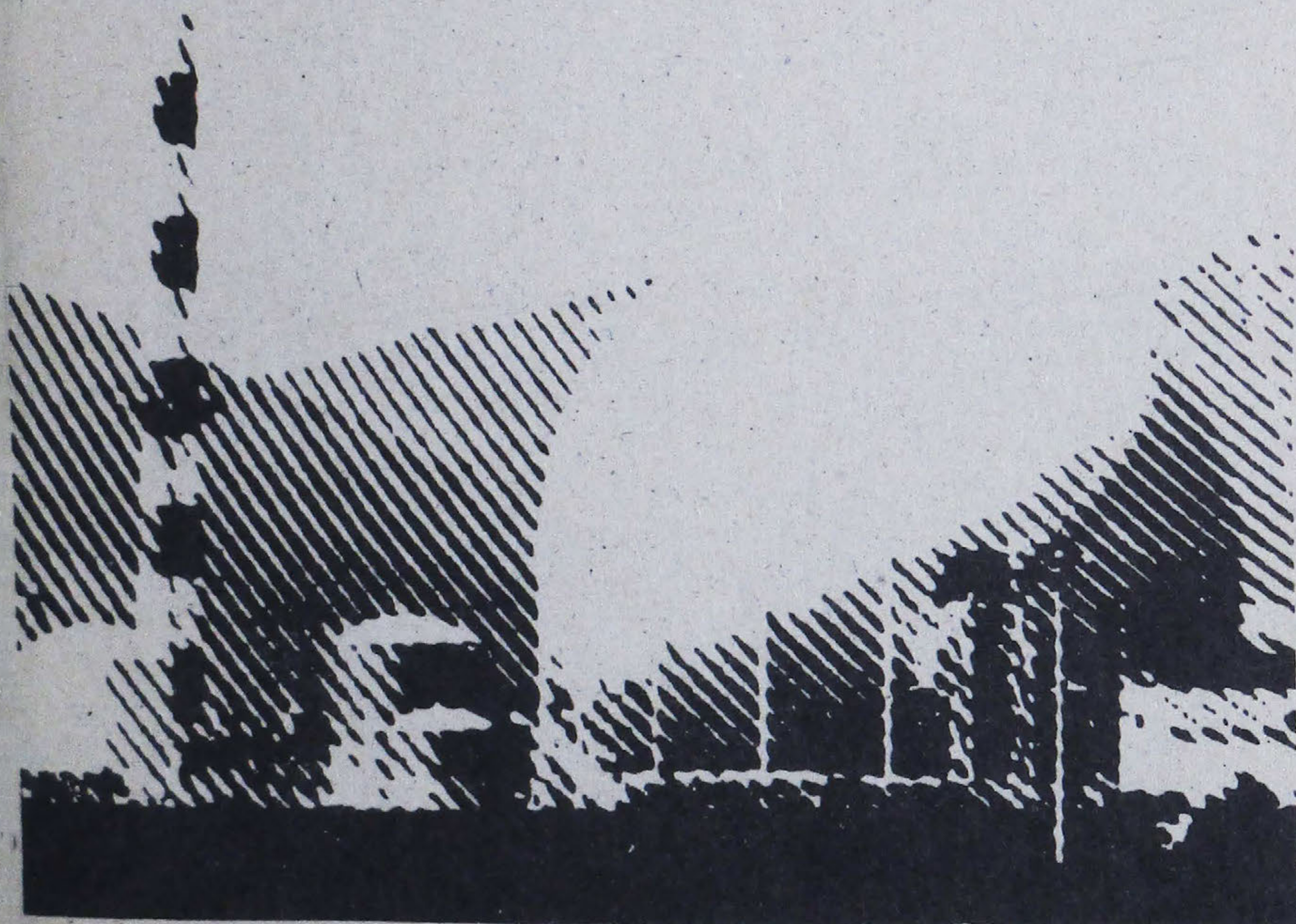
Wil men de biocenose gebruiken voor doeleinden die met de eigen overeenstemmen, dan veronderstelt dat een verregaande decentralisatie van de landbouw.Waar dat maar mogelijk is moet de industriele landbouw plaats maken voor eenvoudige landbouw en veeteelt, voor het behoedzame beheer van de bodem. Dat wil niet zeggen dat de vorderingen die gemaakt zijn door de grootschalige landbouw teniet gedaan moeten worden ; het land moet echter worden bewerkt als was het een tuin, met een uiteenlopende flora en fauna die be- en onderhouden en op elkaar afgestemd moeten worden. Ook voor de ontwikkeling van de landbouwer zelf is decentralisatie belangrijk. Voedselverbouw in een echt ekologiese betekenis veronderstelt dat de landbouwer bekend is met alle kenmerken en verborgen kwaliteiten van het terrein waarop hij zijn beroep uitoefent. Hij moet dus een grondige kennis hebben van de natuurlijke eigenschappen van de bodem, de bestemming ervan als akkerland, weiland of bos, de minerale en organiese samenstelling ervan ; hij moet het microklimaat kennen en voortdurend onderzoeken wat de gevolgen zijn van een eventueel andere flora en fauna. Voor de mogelijkheden en behoeften daarvan moet hij een speciaal zintuig ontwikkelen, zo dat hij een organies onderdeel van de ekologiese situatie is geworden. Dat te bereiken zal onmogelijk zijn zonder dat de landbouw wordt teruggebracht tot menselijke proporties, zonder dat ze binnen de mogelijkheden van het individu wordt gebracht. Om te voldoen aan de eisen van de ekologiese benadering van voedselverbouw moet de landbouw van de omvang van industriële boerderijen teruggebracht worden tot die van een kleine eenheid.

diversiteit in energievoorziening

Dezelfde redenering gaat op voor de rationele ontwikkeling van energiebronnen. De industriële revolutie vergrootte wel de hoeveelheid energie beschikbaar voor industriële doeleinden maar verminderde tegelijkertijd het aantal gebruikte soorten energie. Daarvóór had men zich weliswaar in hoofdzaak verlaten op menselijke en dierlijke spierkracht, maar toch waren in Europa overal komplekse patronen van energiegebruik ontstaan, waarbij op subtiele wijze het gebruik van bronnen als wind en water en een groot aantal brandstoffen zoals hout, turf, steenkool, plantaardige en dierlijke vetten waren geintegreerd.

Deze regionale energiepatronen werden door de industriële revolutie vernietigd en vervangen door andere patronen waarbij men eerst op een enkele bron en later op twee bronnen was aangewezen.

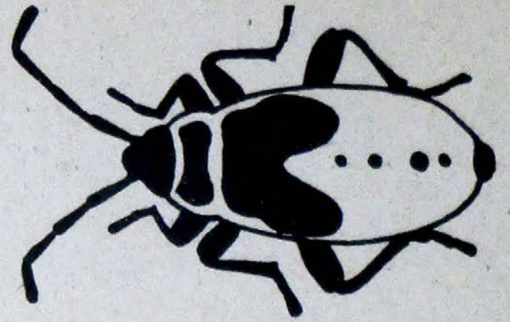
De regio als model van een geintegreerd energiepatroon moest verdwijnen, en daarmee ging de idee van een integratie door middel van diversiteit verloren.Hierboven werd al opgemerkt dat op deze manier de bij uitstek op mijnbouw aangewezen regio's ontstonden waar men zich bepaalde tot het onttrekken van één hulpbron aan de bodem. Andere kregen de status van industriegebied , veelal uitsluitend belast met de produktie van één enkel produkt.
We zullen het dan maar niet hebben over de rol die de afbraak van de regionale beheersvorm heeft gespeeld bij de water- en luchtverontreiniging, de schade die er door is toegebracht aan grote gebieden van het platteland en over het vooruitzicht van uitputting van de kostbare bodemschatten.

Een mogelijkheid is kernenergie. Maar als enige bron van energievoorziening levert dat het weinig aantrekkelijke beeld van dodelijk gevaarlijk radioaktief afval waarmee we zullen blijven zitten. Tenslotte zal het gebruik van radioaktief materiaal leiden tot een uitgebreide besmetting van het milieu,eerst ongemerkt en later op massale en destruktieve schaal.

We zouden daarentegen ook de oplossing van de energieproblemen kunnen zoeken in de toepassing van ekologiese principes. De vroegere regionale energie-patronen zouden opnieuw moeten worden ingesteld, in de vorm van gekombineerd gebruik van wind-,water- en zonne-energie. We zouden ons vandaag verzekerd weten van de hulp van apparaten waarvan men in het verleden geen notie had. Bijvoorbeeld windturbines die in een heuvelachtig gebied voldoende energie leveren om een stad van 50.000 inwoners van elektriciteit te voorzien. Of apparaten voor het opvangen van zonnewarmte die zo geperfektioneerd zijn dat ze de hoge temperaturen verdragen die anders aanleiding zouden geven tot materiaal-problemen. Tezamen met warmtepompen gebruikt, leveren vele daarvan voldoende energie om de warmtevoorziening van kleine huizen voor zo'n driekwart aan te kunnen.

Op zich geven zulke apparaten geen oplossing voor de energieproblemen en de ekologiese ontreddering waartoe de konventionele brandstoffen hebben geleid. Worden ze daarentegen in elkaar gepast als in een mozaiek, duidelijker gezegd als in een organies patroon, dat voortspruit uit de mogelijkheden die een gebied heeft, dan kunnen ze ruim voorzien in de behoeften van een gedecentraliseerde samenleving. In warme en zonnige gebieden kan men de zonne-energie als de belangrijkste vorm van energie gebruiken ; in een gebied met onstuimige luchtstromingen kan men zich in hoofdzaak richten op windturbines en in andere gebieden, die sterk met rivieren doorsneden zijn, kan men zich voor het overgrote deel verlaten op hydro-elektriese installaties. In alle gevallen zouden we gebruik maken van een mozaiek van niet-fossiele energiebronnen, aangevuld met konventionele brandstoffen en kern-energie.Met andere woorden:door het aanbrengen van onderscheidenheid in energiebronnen en door ze te organiseren in een ekologies uitgebalanceerd patroon, kunnen we een regio met een kombinatie van wind-, zonne- en waterkracht voorzien in alle behoeften, industrieel en huishoudelijk,met slechts een kleine aanvulling van brandstoffen. Uiteindelijk zullen we voldoende onderlegd zijn om zodanige installaties te ontwerpen dat daardoor alle gebruik van schadelijke energiebronnen kan worden uitgebannen.

diversiteit en

decentralisatie

Maar zoals ook in het geval van de landbouw werd opgemerkt, veronderstelt de toepassing van ekologiese principes op de energie-voorziening een wijdreikende decentralisatie van de maatschappij en een echt regionaal begrip van sociale organisatie. Om een grote stad te onderhouden zijn geweldige hoeveelheden brandstof nodig - bergen steenkool en hele oceanen olie. Zonne-, wind- en water-energie daarentegen kunnen alleen maar geleverd worden in kleine hoeveelheden. Heel grote stuwdammen uitgezonderd, leveren de nieuwe installaties zelden meer dan een paar duizend kilowatt-uren elektriciteit. Het is moeilijk te geloven dat we er ooit in zullen slagen om zonnekollektors te konstrueren die net zoveel energie zullen produceren als een stoomturbine ; het is evenmin voor te stellen dat een batterij van windturbines voldoende kracht zal produceren om het centrum van New York te verlichten. Als huizen en fabrieken op een klein gebied zijn gekoncentreerd, blijven de apparaten en installaties om schone energie te produceren speelgoed. Maar als stedelijke gemeenschappen worden verkleind en meer verspreid over een regio, is er geen reden aan te geven waarom deze installaties niet gekombineerd kunnen worden teneinde ons te voorzien van alle gerieven van de geindustrialiseerde samenleving. Om effektief gebruik te maken van water-, wind- en zonnekracht is het noodzakelijk dat de "megalopolis" gedecentraliseerd wordt. Een nieuw type van gemeenschap dat zorgvuldig is afgestemd op de kenmerken en hulpbronnen van een regio moet er komen ter vervanging van de uitgebreide stedengordels die zich op het moment ontwikkelen.

decentralisatie en luchtvervuiling

Een objektieve argumentatie voor decentralisatie hoeft zeker niet beperkt te blijven tot de landbouw en de problemen die worden opgeworpen door het huidige energieverbruik. De geldigheid van het decentralisatie-argument kan worden bewezen aan de hand van bijna alle 'logistiese' problemen van onze tijd. Als voorbeeld kan dienen het problematiese geval van het transport. Er is nogal veel te doen geweest laatstelijk over de schadelijke effekten van bezineverbruikende motorvoertuigen, over hun verspilling, over hun aandeel in de luchtverontreiniging, over het lawaai waarmee ze de bewoners van de stad het leven zuur maken, over de enorme tol die een stad jaarlijks aan ze moet betalen in de vorm van verkeersslachtoffers. In een sterk verstedelijkte samenleving is het geen oplossing om ze te vervangen door schonere, effektievere en zo goed als geluidloze en zeker verkeersveiligere elektriese voertuigen. Die moeten zo om de 150 km. hun batterijen herladen, zodat hun bruikbaarheid als transportmiddel in een grote stad gering is. In kleine, gedecentraliseerde gemeenschappen echter zijn ze bijzonder goed te gebruiken als vervoermiddel voor de korte stedelijke en middellange regionale afstanden terwijl voor de lange afstanden monorails in aanmerking komen.

Hoewel het bekend is dat met bezinemotoren voortgedreven auto's in zeer sterke mate bijdragen tot de luchtverontreiniging, probeert men de kwalijke gevolgen van het autogebruik op allerlei manieren te bagatelliseren. Het is kenmerkend voor onze tijd dat men probeert om alle irrationaliteiten op te lossen met behulp van een technies snufje. Voorbeelden daarvan treft men aan op

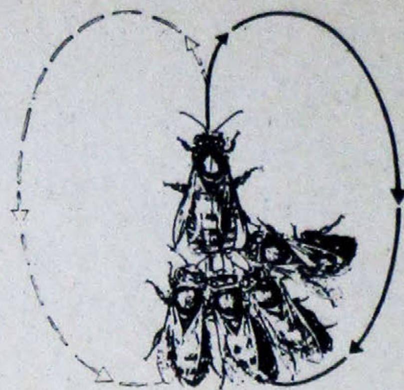
allerlei gebieden: naverbranders voor giftige uitlaatgassen, tranquillizers voor psychiese moeilijkheden. Het probleem van de luchtverontreiniging is echter heel wat hardnekkiger dan wel uit deze oplossing zou blijken. In de grond van de zaak ligt de oorzaak voor luchtverontreiniging bij de te hoge bevolkingsdichtheid. De miljoenen opeengepakte mensen in een stedelijk gebied produceren alleen al met hun dagelijkse bezigheden een enorme lokale verontreiniging. Ze moeten brandstof gebruiken in huizen en fabriek, ze moeten gebouwen neerzetten of afbreken (wat een belangrijke bijdrage levert tot de luchtverontreiniging), ze moeten een enorme hoeveelheid afval kwijt, ze gebruiken rubberbanden (waarvan de erosie ook merkbaar bijdraagt aan de luchtverontreiniging). Het is duidelijk dat ook als we apparaten ontwikkelen om de schadelijke effekten van benzine-gebruik te beperken, het rendement daarvan in ruime mate zal worden teniet gedaan door de toekomstige ontwikkeling van reuzesteden.

Hiermee is men over de door decentralisatie gekreëerde mogelijkheden om tot andere sociale vormen te komen nog lang niet uitgepraat. Maar anarchisme houdt wel wat meer in als gedecentraliseerde gemeenschappen. Deze mogelijkheden werden hier alleen maar wat uitgebreider besproken om te laten zien dat een anarchistiese gemeenschap i.p.v. een ver verwijderd ideaal, een absolute voorwaarde is om ekologiese principes in de praktijk te kunnen brengen. De kritiese inhoud van de ekologie kan zo worden samengevat: wanneer we de natuurlijke verscheidenheid verminderen, vernietigen we de eenheid van de natuur, haar samenhang en de kracht die haar harmonie en stabiliteit verzekert, de kracht die voor blijvend evenwicht zorgt.Wellicht het belangrijkst is dat we op die manier een omkering bewerken van de ontwikkeling van de natuurlijke wereld, zodat ze uiteindelijk niet langer in staat zal zijn om hogere vormen van leven te dragen en te onderhouden. Samengevat luidt de rekonstruktieve boodschap van de

ekologie: willen we eenheid en stabiliteit van de natuurlijke wereld herstellen, bewaren en op hoger nivo brengen, dan moeten we de verscheidenheid in stand houden en bevorderen. Vergroting van de verscheidenheid is natuurlijk geen doel op zich. In de natuur ontstaat verscheidenheid spontaan. De kansen van een nieuwe soort moeten worden afgemeten aan de klimatologiese omstandigheden, aan de omgang met roofvijanden en zijn verder afhankelijk van de mogelijkheden die een nieuwe soort heeft om haar niche te bezetten en uit te breiden. Slaagt ze daar in dan vergroot ze niet enkel haar eigen plekje, maar vergroot ze de mogelijkheden van het ekosysteem als geheel.

diversiteit als
maat van ontwikkeling

Hoe kunnen nu deze begrippen (uitbreiding van de ekologiese situatie, variatie etc.) sociaalteoreties worden toegepast?
Voor velen zal het voldoende zijn erop te wijzen dat inzoverre de mens deel uitmaakt van de natuur, een zich uitbreidend natuurlijk miljeu de basis vergroot voor sociale ontwikkeling. Het antwoord op deze vraag gaat echter verder dan ekologen en libertairen kunnen vermoeden Laten we daarom nog eens terugkeren naar het ekologies beginsel volgens hetwelk verscheidenheid samenhang en evenwicht produceert. We denken daarbij in de eerste plaats aan de opvatting van Herbert Read, volgens welke differentiatie (verscheidenheid, of welke naam men er ook aan geven wil) van een samenleving een indikatie vormt voor de mate waarin ze zich heeft ontwikkeld.
Die ontwikkeling beweegt zich tussen de uitersten gevormd door een maatschappelijk kader waarin de individuen volledig zijn ingepast als het ene, en een samenleving van individuen, waarbij ieder op zich een eenheid is, met eigen ruimte en een potentieel om zelfstandig te handelen en zich te ontwikkelen als het andere uiterste.

De gedachte van Read is helaas niet tot haar uiterste konsekwentie doorgevoerd. Er wordt echter wel uit duidelijk dat ekologen en anarchisten overeenstemmen in de nadruk die ze leggen op spontaniteit. De ekoloog, voorzover hij meer is dan een technikus, verwerpt het begrip 'macht' als het over de natuur gaat. In plaats daarvan spreekt hij over een ekologiese situatie *beheren* liever dan over het *herscheppen* van een ekosysteem.De anarchist,op zijn beurt, heeft het over de sociale spontaniteit, over het ont-ketenen van de menselijke en maatschappelijke mogelijkheden, over het

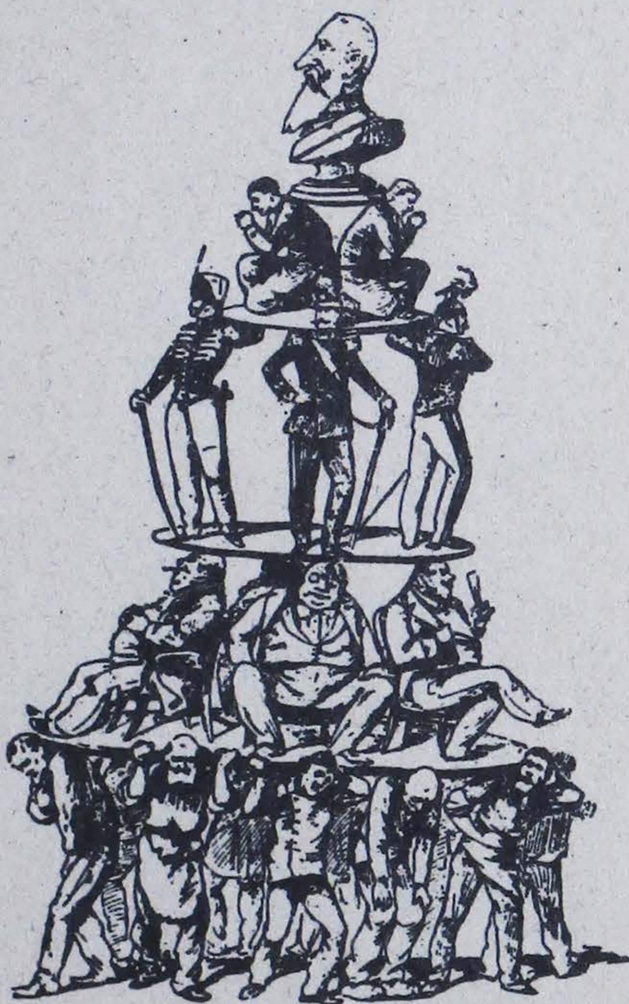
overdragen van alle macht aan de ongebreidelde creativiteit van alle mensen. Ieder op zijn manier verwerpt de autoriteit als een remmende faktor,als een last die de kreatieve mogelijkheden van een natuurlijke of sociale situatie beperkt.Hun doel is het niet om een bepaald gebied te beheersen maar om het vrij aan zichzelf over te laten. Ze beschouwen inzicht kennis en verstand als middelen om de mogelijkheden van een situatie tot werkelijkheid te maken, in plaats van deze te willen vervangen door een stelsel van vooropgezette begrippen of dogma's die hem in zijn ontwikkeling remmen.

Het volgende dat ons opvalt aan Read's tekst is dat ekoloog èn anarchist differentiatie beschouwen als een maat voor ontwikkeling en vooruitgang. Om biologiese vooruitgang aan te geven gebruikt de ekoloog de term 'biotiese pyramide'. De anarchist heeft de term 'individuatie' voor sociale vooruitgang. Gaan we verder dan Read, dan zullen we merken dat ekoloog en anarchist beide van mening zijn dat een voortdurend uitdijend geheel bereikt kan worden door toenemende differentiatie. *Een ekspanderend geheel ontstaat door diversifikatie en verrijking van de delen.*

Zoals de ekoloog probeert om met zorg het bereik van een ekosysteem uit te werken en te zorgen voor een vrijer samenspel van de soorten, zo probeert de anarchist met gelijke zorg de omvang van de sociale ervaring te bewerken en alle hindernissen die de ontwikkeling ervan in de weg staan te verwijderen. Anarchisme betekent niet enkel een samenleving zonder staat, maar evenzogoed een geharmoniseerde samenleving, die de mens de gelegenheid geeft een groot skala van ervaringen door te maken, zoals die te vinden zijn in een leven dat de tegengestelde kondities in zich verenigt van het platteland en de stad, van fysieke en verstandelijke aktiviteit, die kondities waaronder noch de zintuigen worden onderdrukt noch de geest aan banden wordt gelegd, waaronder de individuele ontwikkeling aangespoord wordt, een ontwikkeling gekenmerkt door spontaniteit en zelfdiscipline; kondities waaronder zware en moeizame lichamelijke inspanning geen bestaan meer heeft en veel produktie op handwerk berust. In onze gespleten samenleving heten deze doelen elkaar uit te sluiten. Dat ze zo opgevat worden kan wellicht verklaard worden uit de logistiek van deze samenleving, uit haar struktuur waardoor er tussen stad en platteland zo'n grote kloof bestaat, waardoor de arbeidsspecialisatie zover doorgevoerd is en de mens geatomiseerd. Pas in een anarchistiese samenleving kan aan deze tegenstelling een einde worden gemaakt. Hoe zo'n samenleving eruit moet zien, daarvan geven de geschriften van William Morris en Kropotkin een idee. Maar daarin komen natuurlijk niet tot uitdrukking de gevolgen van de vlucht die de techniese ontwikkeling na de tweede wereld oorlog heeft genomen. Evenmin trouwens als de bijdragen van de ekologie tot de vooruitgang. In een zo algemene bespreking als deze kunnen we niet dieper ingaan op de zogeheten utopiese geschriften. Wel kunnen we een paar hoofdlijnen aangeven van een toekomstige samenleving.

Deze kleine gemeenschappen moeten ekonomies goed uitgebalanceerd zijn, zodat ze tenvolle de plaatselijk voorradige grondstoffen en energiebronnen kunnen gebruiken. Wie voorkeur heeft voor het werk van ingenieur moet aangemoedigd worden om ook eens op het land te werken; wie het liefst met zijn hoofd werkt zal ook zijn spieren moeten leren gebruiken en de geboren boer zal moeten weten hoe de graanmolen werkt. Wordt de ingenieur van de grond, de boer van de meelfabriek en de denker van de spade gescheiden dan is daarvan wellicht een overspecialisatie het gevolg, die zal leiden tot een gevaarlijke kontrole van specialisten over het sociale leven. Net zo belangrijk is dat zulke specialisatie het de gemeenschap onmogelijk zal maken het vitale doel van 'vermenselijking' van de natuur en van 'vernatuurlijking' van de gemeenschap te verwezenlijken.

Een anarchistiese gemeenschap moet gedecentraliseerd zijn, niet alleen om een blijvende basis te scheppen voor de harmonisatie van mens en natuur, maar evenzeer om de harmonie van de mensen onderling een nieuwe dimensie te geven. Door decentralisatie worden de persoonlijke relaties bevorderd en deze zijn op hun beurt de voorwaarde om te komen tot een goedwerkend, demokraties bestuur. Elektroniese middelen voor kommunikatie zullen zoveel mogelijk vermeden moeten worden,

"de biotiese piramide"

om zodoende de mensen gelegenheid te geven in direkt kontakt met elkaar te treden. Kollektieve beslissingen zullen zo genomen moeten worden dat ieder lid van de gemeenschap optimaal in staat wordt gesteld de toespreker van de algemene vergadering naar zijn beweegredenen te vragen, ze met hem te bediskussieren enz.; in het openbaar maar ook in een persoonlijk onderhoud.

Waarschijnlijk zal een anarchistiese gemeenschap veel verwantschap tonen met een doorzichtig ekosysteem wat verscheidenheid, afgewogenheid en harmoniese samenhang betreft. Of zo'n ekosysteem de vorm zal hebben van een stedelijke eenheid met een afzonderlijk centrum, zoals dat heeft bestaan in de griekse polis of de middeleeuwse gemeenschap, valt te betwisten. Wellicht zal ze uit enkele kleinere gemeenschappen bestaan zonder een echt centrum. In beide gevallen zal de ekologiese schaal de kleinste biome zijn die in staat is om een populatie van bescheiden afmetingen te onderhouden.

Een gemeenschap die tot op zekere hoogte zichzelf in haar behoeften kan voorzien, en die waarneembaar van de haar omringende natuurlijke wereld afhankelijk is wat haar bestaansmiddelen betreft, zal opnieuw besef krijgen van de organiese relaties waarop ze steunt. Zo'n streven naar autarkie zal op de lange duur efficienter blijken te zijn dan het bestaande systeem van nationale arbeidsverdeling. Ongetwijfeld zal zo'n systeem vereisen dat kleine industriële installaties vermenigvuldigd moeten worden. Daar staat tegenover dat de bekendheid van iedere groep met zijn omgeving en haar worteling in het gebied, een intelligenter en liefdevoller gebruik van de omgeving bevordert.Relatieve zelfvoorziening kan,in plaats van provincialisme, een nieuw patroon scheppen voor individuele en gemeenschappelijke ontwikkeling, in een eenheid met de omgeving die de hele gemeenschap met nieuwe levenskracht vervult.

Voor het individu betekent het afwisselend dragen van verantwoordelijkheid als burger, als ambtsdra-

ger of als beroepsuitoefenaar dat al zijn mogelijkheden worden ontwikkeld, al zijn zintuigen gescherpt. In een komplete samenleving mogen we hopen komplete mensen te kunnen worden. De idee van zo'n volledigheid is de westerse wereld bekend uit het voorbeeld van de atheense polis. Daar had men slechts eerbied voor komplete mensen en werden zij die slechts in één vaardigheid uitblonken met verachting bejegend. Met minder dan dit kan een anarchistiese samenleving toch zeker geen genoegen nemen.

Wordt ooit de hierboven gepoogde verweving van anarchistiese met ekologiese principes in praktijkk omgezet, dan mag men daarvan een sterke stimulering van het sociale leven verwachten, met als uiteindelijk resultaat een groeiende harmonie tussen mens en natuur. We zullen dan een bont patroon van ekosystemen te zien krijgen, zich uitspreidend over regio's en kontinenten, waarvan elk zijn specifieke mogelijkheden probeert te realiseren en zijn leden een groot aantal uiteenlopende uitdagingen voorschotelt, op het gebied van ekonomie, kultuur en gedrag. Binnen dit gezichtsveld valt een verscheidenheid van opwindende, soms zelfs dramatiese, kommunale vormen, waarvan sommige gekenmerkt worden door industriële en architekturale aanpassingen aan half-woestijn-achtige omstandigheden, andere aan die van steppen en weer andere aan die van bossen. Tussen individu en groep zal een zelfde dynamiese verhouding bestaan als tussen gemeenschap en omgeving, tussen mens en natuur. Van onderdrukkende routine bevrijd , van verlammende verdrukkingen en onzekerheden verlost, van de last van zware lichamelijke arbeid en valse behoeften ontheven, van de kluisters der autoriteit en van irrationele dwang ontdaan zal het individu voor het eerst in de geschie-

denis in een positie verkeren waarin hij zijn vermogens als lid van de menselijke gemeenschap en van de natuurlijke wereld volledig tot ontplooing kan brengen.

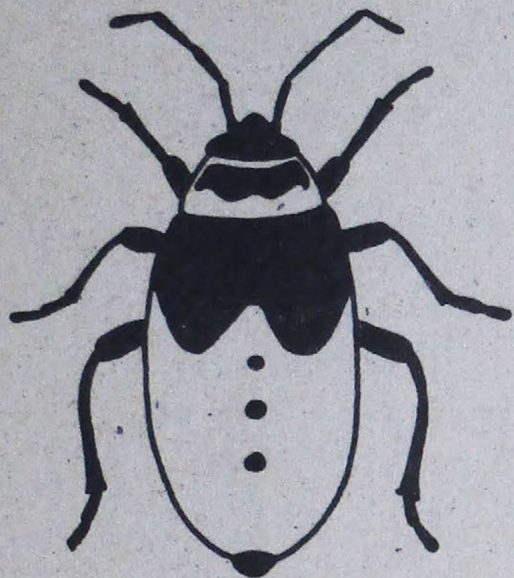

enkele opmerkingen over het 'klassieke' anarchisme en de moderne ekologie

De toekomst van de anarchistiese beweging zal sterk afhangen van haar mogelijkheden om de fundamentele libertaire principes toe te passen onder histories nieuwe omstandigheden. Welke deze principes zijn is niet zo moeilijk te zeggen : het streven naar een staatloze, gedecentraliseerde samenleving die gebaseerd is op het gemeenschappelijk bezit van de produktiemiddelen. Een anarchistiese etiek is er ook. Bakoenin heeft ze prachtig samengevat in de woorden: "We kunnen, zelfs niet als een revolutionaire overgangsperiode, een zgn. revolutionaire diktatuur toestaan, omdat de revolutie als ze in de handen raakt van een klein aantal individuen, onvermijdelijk en onmiddellijk zal leiden tot een reaktionaire ontwikkeling." Het woord 'klassiek' is in de bovenstaande titel met opzet tussen aanhalingstekens gezet, omdat het nogal merkwaardige bijbetekenissen heeft die niet zo erg van toepassing zijn op een beweging die van nature het karakter heeft van een beeldenstorm.

Anarchisme is een geheel van onverganke lijke idealen, die de mens gedurende duizenden jaren, in alle gebieden van de wereld, heeft proberen te verwezenlijken. In de loop der tijden is de kontekst van deze idealen veranderd, terwijl de fundamentele libertaire beginselen in die tijd nauwelijks veranderd zijn. Essentieel is dat anarchisten de veranderende historiese omstandigheden waaronder de idealen werden toegepast leren begrijpen, opdat ze niet nodeloos in oude formules blijven steken.

historiese varianten van anarchisme

In de moderne wereld verscheen het anarchisme het eerst als een beweging van boeren, gericht tegen de afbrokkelende feodale instellingen. Belangrijke woordvoerders waren Thomas Münzer in Duitsland en Gerrard Winstanley in Engeland. Hun begrippen waren zeer goed afgestemd op de noden van de tijd, waarin de meerderheid van de bevolking op het land leefde en de grootste revolutionaire kracht bij de boeren lag. Of zij hun doelen hadden kunnen bereiken is een akademiese kwestie; van belang is veeleer dat ze hun tijdgenoten wisten aan te spreken, dat hun noties als van nature aansloten bij het leven op het land, van waaruit het boerenleger zijn soldaten rekruteerde.

Bij Jacques Roux, Jean Varlet en anderen van de Franse Revolutie vonden goeddeels dezelfde begrippen opnieuw hun toepassing onder nieuwe historiese omstandigheden. Het Parijs van 1793, een stad van zo'n 700.000 inwoners, werd vooral bevolkt door neringdoenden,handelaartjes, handwerkslieden, dagloners, arbeiders, zwervers en armelui. Roux en Varlet richtten zich tot een volk van klasselozen,dat misschien nog het best te vergelijken zou zijn met de negerbevolking van een achterbuurt in een grote amerikaanse stad. Hun anarchisme is'verstedelijkt'; het is gericht op de noodzaak de honger te stillen van de armen uit het distrikt van Gravilliers, die onder bijzonder erbarmelijke omstandigheden leefden.Hun agitatie was veeleer gekoncentreerd op de kosten van levensonderhoud als op de verdeling van het land, op volkskontrole over het bestuur van Parijs in plaats van op het stichten van agrariese kommunes.

Proudhon heeft op zijn manier tot de essentie van deze omstandigheden weten door te dringen. Zijn stem gold zonder meer de noden van de handwerksman, wiens wereld en waarden bedreigd werden als gevolg van de industriële revolutie.Hij had trouwens een niet onaanzienlijk deel van zijn leven buiten Parijs doorgebracht, in verschillende kleine dorpen, waarvan de invloed in bijna al zijn geschriften doorklinkt. De parijzenaars die in 1830 'de hemel bestormden' en in 1848 in opstand kwamen, die in 1871 de Commune stichtten, waren bijna allemaal handwerker en niet fabrieksarbeider; zij zouden Proudhons ideeën trouw blijven. De Proudhonnisten waren mensen van hun tijd die te maken hadden met de problemen waaruit de meeste sociale onrust in Frankrijk voortkwam: de afschuwelijke beëindiging van het handwerkersvak.

Met de opkomst van het industrie-proletariaat in de tweede helft van de negentiende eeuw ziet het anarchistiese denken zich geplaatst voor nieuwe historiese omstandigheden. De meest effektieve uitdrukking daarvan vind je niet zozeer in de geschriften van Kropotkin en Bakoenin, maar in de opstellen

Parijs 1871

en toespraken van Christiaan Cornelissen, Pierre Monatte, 'Big Bill' Haywood, Armando Borghi en Ferdnand Pelloutier, kortom bij de anarcho-syndicalisten. Het behoeft ons niet te verbazen dat vele leidende anarcho-syndicalisten later zijn afgegleden tot een reformistiese vakbondsopvatting. Ze volgden wat dat betreft de algemene trend van de industriële arbeidersklasse, die nu eenmaal meer en meer verwikkeld raakte in de burgerlijke maatschappij.

Terugblikkend zien we dat de anarchistiese principes, voorzover ze meer waren dan persoonlijke ideeen van een handjevol intellektuelen,die volkomen op zichzelf stonden, altijd ingebed waren in een historiese kontekst. Vóór de franse revolutie doemden anarchistiese noties op uit de deining van de boerenstrijd. Tussen de franse revolutie en de Commune van Parijs werden deze doktrines meegedragen in het verzet der handwerkers. En tussen de Commune en de spaanse revolutie van 1936 was het anarchisme, evenals het marxistiese socialisme. opgenomen in de eb en vloed van het lot van het industrie-proletariaat.

anarchisme onder de huidige omstandigheden

Over de hele wereld komt nog boerenstrijd voor ; in de dorpen van Azië, Latijns-Amerika en Afrika ligt de bron van veel en hevige strijd. Nog steeds zijn er handwerkers wier sociale positie ondermijnd wordt door de moderne technologie, en miljoenen industrie-arbeiders zijn nog dagelijks verwikkeld in een nietsontziende klassenstrijd. Vele aspekten van de oude anarchistiese programma's zijn ook nu nog, door latere denkers ontwikkeld en verbeterd, van

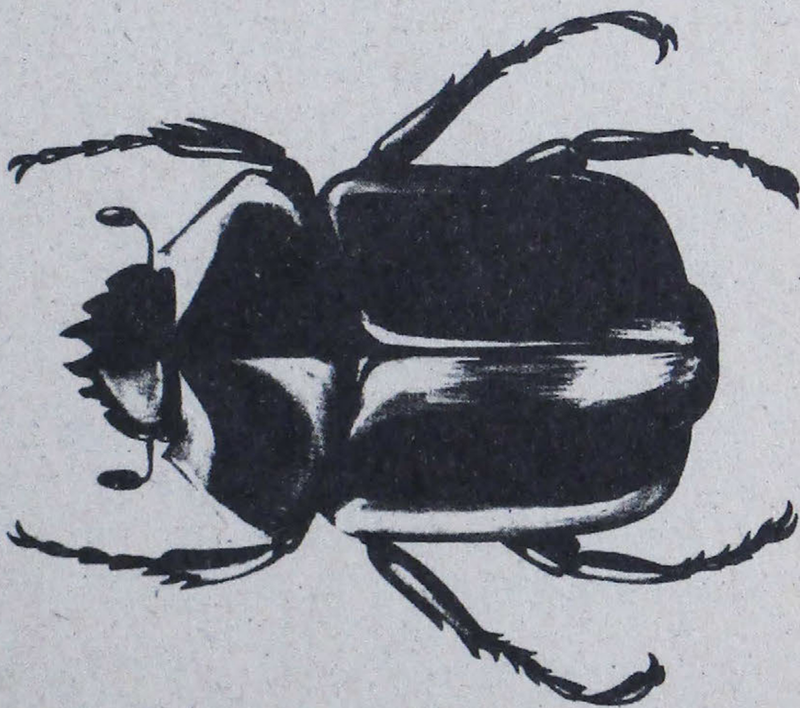
toepassing in grote delen van de wereld.

Dat doet niet af aan het feit dat er in de V.S. en in Europa een nieuwe kontekst zich begint af te tekenen voor anarchistiese principes. Deze kontekst wordt gekenmerkt door het ontstaan van enorme stedelijke agglomeraties, door toenemende centralisering van het sociale leven in een staatskapitalisme, door de uitbreiding van de geautomatiseerde arbeid tot alle gebieden van de produktie, door het gebruik van 'welzijnstechnieken' om materiële onvrede te smoren,door een toenemend vermogen van de bourgeoisie, beter:de staat, om ekonomiese krises te bezweren, door de ontwikkeling van de warenekonomie. Dit nieuwe tijdperk van staatskapitalisme, dat volgt op het oude 'laisser faire' kapitalisme, moet door anarchisten serieus genomen worden,zonder op eerdere diktaten van de anarchistiese stromingen een beroep te doen. Wordt geen antwoord gevonden op deze uitdaging van de revolutionaire teorie dan zal alle vooruitgaande beweging gedoemd zijn in haar tegendeel te verkeren. De ekologiese benadering geeft de nieuwe problemen een zinvolle diskussiebasis, ruimer dan de vroegere syndikalistiese benadering deed. 't Leven zelf dwingt de anarchist zich meer en meer bezig te houden met de kwaliteit van het leven in de stad, met de reorganisatie van de maatschappij tot een menswaardige, met de subkultuur van nieuwe, nauwelijks te definiëren groepen - studenten, werklozen, de intellektuele bohemiene en vooral de jongeren die in de vredesbeweging tot sociaal bewustzijn kwamen. De opkomst van een geautomatiseerde komputer-technologie houdt alle groepen en klassen in een voortdurende toestand van sociale mobiliteit en onzekerheid. Het moet als een onmogelijkheid worden beschouwd om met enige zekerheid het beroepsperspektief van de meeste mensen uit de westerse wereld te voorspellen.

Tegelijk echter houdt deze technologie de belofte in van een aanstaande en werkelijk bevrij(den)-de maatschappij. Deze belofte moet de anarchistiese beweging,vóór alle andere,onderzoeken, tot in haar uiterste konsekwenties. Ze moet deze technologie

in zich opnemen en de ontwikkeling, toepassing en mogelijkheden ervan in humanistiese termen onthullen. Alleen het anarchisme kan de belofte van de moderne technologie met een organies perspektief, met een op de mens gerichte betekenis vervullen. Er zijn al genoeg zogenaamde utopia's, die allemaal meer overeenkomst hebben met die van Orwell, of met die van Huxley dan met die van Thomas More. Hoogstwaarschijnlijk zal, indien de anarchistiese beweging deze verantwoordelijkheid niet ernstig neemt en zich niet volledig richt op de taak de belofte van de techniek te vertalen in een geheel van richtlijnen, een technokratiese, mechanistiese benadering van het denken over de toekomst die die taak op zich nemen en de toekomst beheersen. De mens zal dan gedwongen worden te leven in zogenaamd verbeterde versies van de moderne stadsgewrochten, in een massasamenleving, een gecentraliseerde, burokratiese staat.Dat deze gedrochten een lang leven beschoren zal zijn valt moeilijk te geloven.Het zal er overal gisten van onrust; ze zullen spoedig afglijden naar een nieuwe vorm van barbarij en tenslotte aan de wraak van de natuur tenondergaan. Het sociale konflikt zal dan worden gereduceerd tot haar meest elementaire vormen. Het is dan nog maar de vraag of de mensheid ooit het uitzicht op een libertaire samenleving zal herwinnen.

de geschiedenis herhaalt zich

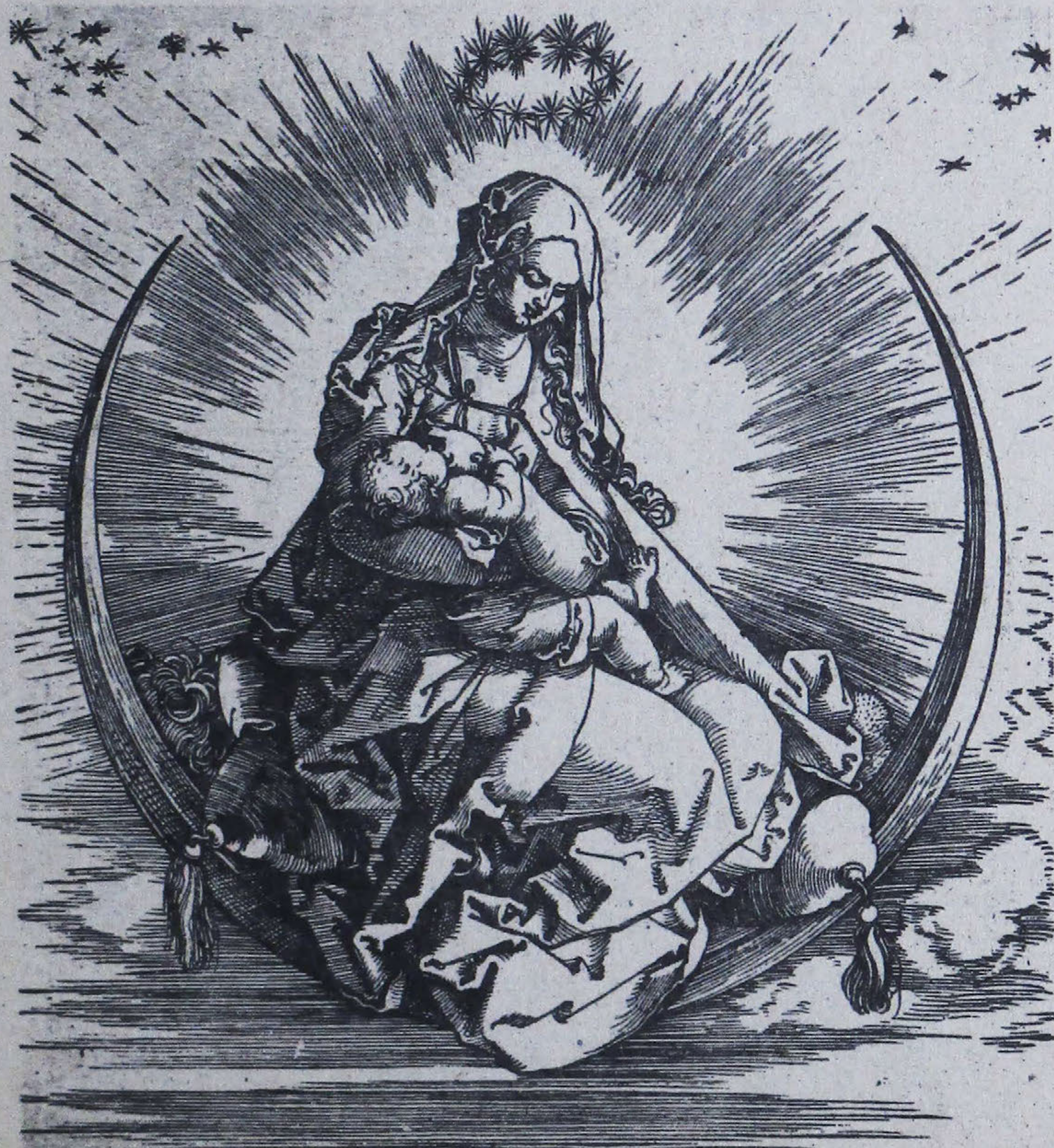

In dit histories proces gaat een fascinerende dialektiek schuil. Onze tijd lijkt heel veel op de Renaissance, zo'n vier eeuwen geleden.In de tijd

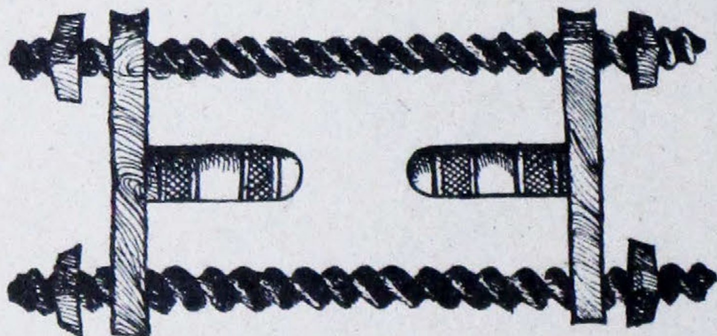
van Thomas More tot Valentin Andreae bracht het verval van de feodale maatschappij een heel eigenaardige sociale sfeer voort; er ontstond een niet nader omschrijfbare epoche waarin de oude instellingen hun kracht verloren hadden en er nog geen nieuwe waren ontstaan. Van de last der traditie bevrijd, verwierf het menselijk denken vermogens tot generalisatie en verbeelding die tot dan toe voor onmogelijk waren gehouden. Vrijelijk het gehele terrein van de ervaring doorkruisend, produceerde dit denken verbazende visies die vaak het kader van het voor die tijd mogelijke verre te buiten gingen. Het was een tijd waarin nieuwe mogelijkheden oude werkelijkheden vervingen en de onderscheiden trekken van de feodale maatschappij vervaagd waren; een tijd waarin de mens, ontdaan van de ban-

den der traditie,van een door afkomst en traditie bepaald in een vitaal en zoekend wezen veranderde. Tegelijk met de feodale klassen raakten de middeleeuwse waarden in onbruik. Een nieuwe sociale mobiliteit, een rusteloos en bijna zigeunerachtig verlangen naar verandering doorwaarde de westelijke wereld. Uit de stroom van al dit kristalliseerde zich mettertijd de bourgeois-maatschappij, met geheel nieuwe instellingen, klassen en waarden... en nieuwe ketens ter vervanging van de feodale beschaving. Tot die tijd echter had de wereld haar boeien van zich weten te werpen en gezocht naar een bestemming die nog veel minder vaste omtrekken had dan wij ons nu met onze historiese houding voorstellen. Deze toekomstige wereld blijft ons bij als een onvergetelijke ochtendstond,rijk gekleurd en van een onuitspreekbare schoonheid,die de gelofte draagt van een spoedig verrijzen.

Nu, in de laatste helft van de 20e eeuw, leven we eveneens in een periode van sociale desintegratie. De oude klassen vallen uiteen, de oude waarden gaan verloren, de oude instellingen, die in twee eeuwen van kapitalistiese ontwikkeling werden opgebouwd, vergaan onder onze ogen. Als onze voorvaderen uit de Renaissance leven wij in een tijdperk van onbegrensde mogelijkheden en net als zij zoeken wij naar de richting waar het eerste licht aan de horizon zal verschijnen.
Van het anarchisme kan toch niet worden verwacht dat ze zich bezig houdt met het oppoetsen van een paar 19e eeuwse denkbeelden. In tijden waarin er zo'n gebrek is aan stabiliteit, is er in iedere dekade een hoeveelheid verandering samengeperst, die anders de tijd van een generatie zou vragen. We moeten verder kijken, naar de eeuw die voor ons ligt. In het bevrijden van de menselijke verbeelding kunnen we niet buitensporig genoeg zijn.

naar een ekologiese maatschappij

De visie op het probleem van de afbraak van het miljeu lijkt een merkwaardige draai te krijgen. Ondanks een geweldige steun van het publiek voor maatregelen op het gebied van het miljeu - getuige de positieve instelling van het publiek met betrekking tot deze kwesties - vindt men het nodig ons te waarschuwen tegen "extremisten" die "radikale" eisen stellen om de afbraak van het miljeu een halt toe te roepen.Een groot deel van deze reakties komt van de zijde van de industrie en van het Witte Huis, waar de president ons zelfvoldaan verzekert dat "Amerika een heel eind op weg is om vrede met de natuur te sluiten". Deze retoriek komt verdacht bekend voor. Vermoedelijk beginnen we het "licht" te zien aan het eind van de miljeutunnel. In ieder geval sporen reklame-kampagnes van de olie- , auto- , houtverwerkende- en chemiese industrie amerikanen aan om "redelijker" te zijn met betrekking tot verbeteringen in het milieu, om op "verstandiger" wijze "winst" tegen "verlies" af te wegen, om de normen voor schonere lucht en water die door de "Environmental Protection Administration" zijn opgesteld, naar verhouding te verlagen, en om "geduld en begrip" te tonen voor de zogenaamde enorme techniese problemen waarvoor de aardige industriële grootmachten in onze omgeving staan.

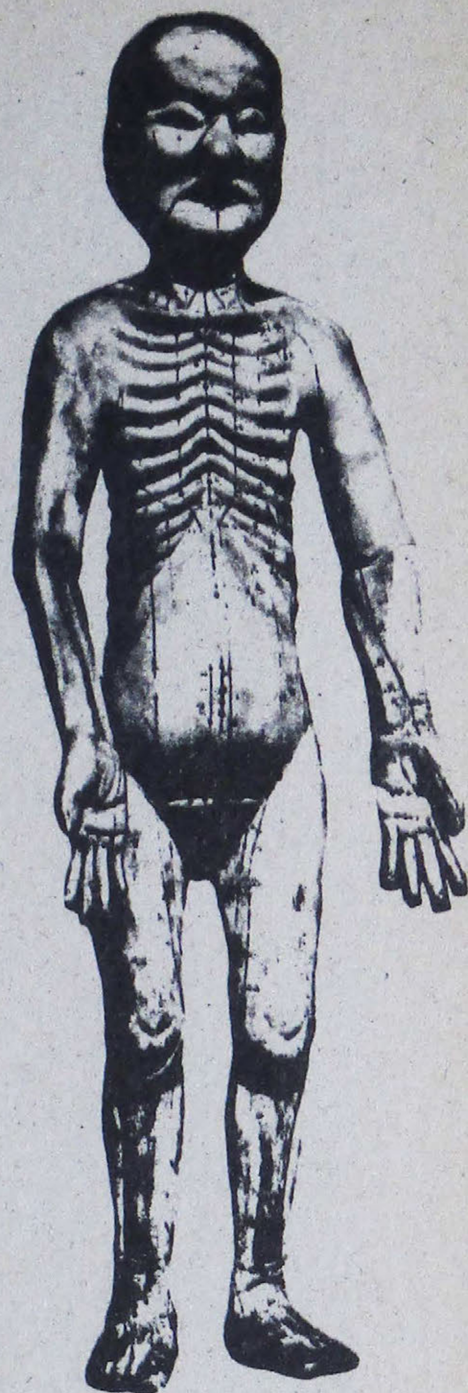
Het gaat niet om een uiteenzetting van de schandalige verdraaiingen die in dit soort propaganda zijn binnengeslopen. Veel van de lezers kennen de recente studie van een commissie van de Nationale Akademie van Wetenschappen waarin de autoindustrie ervan wordt beschuldigd zich te koncentreren op wat in de woorden van de *New York Times* heet: "de

duurste en minst bevredigende manier van voldoen aan de door de staat in 1975 gestelde eisen met betrekking tot de aard en hoeveelheid uitlaatgassen."
Wat de vrome retoriek van het Witte Huis betreft, het schijnt dat de pogingen van de president "vrede" te sluiten met de natuur op een nog lager nivo staan dan zijn pogingen vrede in Indo-China te brengen. Zoals de *Times* in een redaktioneel artikel meent, is "deze verklaring volledig in strijd met de feiten... de lucht boven de steden van dit land wordt maar heel weinig schoner, zo ze al verbetert. Iedere grotere rivier van dit land is ernstig vervuild. Grote delen van de Atlantiese Oceaan lopen het gevaar een dode zee te worden. Plastiks, bestrijdingsmiddelen, chemikaliën en metalen leggen een ondraaglijke last op de biosfeer. Het land wordt geërodeerd, vernietigd, vergiftigd en verkracht."

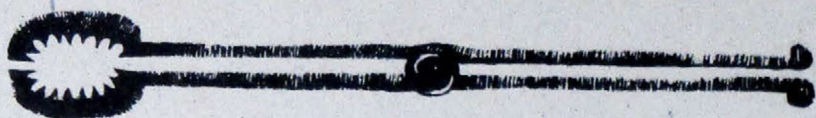
Liever dan de opvatting, dat vele eisen met betrekking tot het milieu te "radikaal" zijn, te onderschrijven, zou ik willen stellen dat ze niet radikaal genoeg zijn. We worden gekonfronteerd met een maatschappij die niet alleen de planeet vervuilt op een nog niet eerder voorgekomen schaal, maar die eveneens zijn meest fundamentele processen op biologies,geologies en chemies gebied afbreekt. Daarom stel ik, dat zij die zich met het milieu bezighouden, de strategiese problemen van een nieuw en blijvend evenwicht met de natuur niet hebben onderkend. Is het voldoende hier een kerncentrale of daar een snelweg tegen te houden? Hebben we op de een of andere wijze het essentiële feit over het hoofd gezien, dat de afbraak van het milieu op een veel dieperliggende basis berust dan op de blunders en slechte bedoelingen van industrie en regering? Is het niet eerder zo dat eindeloos preken over de mogelijkheid van een miljeukatastrofe- of dat nu het resultaat is van vervuiling, industriële ekspansie of bevolkingsgroei - ongewild

een fundamentelere krisis in de menselijke omstandigheden versluierd, een krisis die niet louter technologies is maar één die een sociale oorzaak heeft? In plaats van ons weer bezig te houden met de omvang van de miljeukrisis of met de gemakkelijke aanklacht dat "vervuiling winstgevend is" en in plaats van te stellen dat een of ander abstrakt "wij" verantwoordelijk is voor een te grote kinderproduktie of een bepaalde industrie voor het produceren van teveel waar, wil ik de vraag stellen of de miljeukrisis niet zijn wortels heeft in juist die organisatie van de maatschappij, zoals we die vandaag kennen. Vereisen de veranderingen die nodig zijn om een nieuw evenwicht te scheppen tussen de natuurlijke en de sociale wereld niet een waarlijk revolutionaire rekonstruktie van de maatschappij, met de ekologie als richtlijn?

De nadruk valt hier op de woorden "met de ekologie als richtlijn". Als we de problemen van een ekologiese maatschappij willen aanpakken, dan komen we met het begrip "miljeu-beheer" niet erg ver. De term miljeu-beheer krijgt steeds meer de betekenis van een instrumentele visie waarin de natuur louter als een passieve woonplaats van plant en dier gezien wordt, een samenstel van eksterne objekten en krachten dat meer dienstbaar gemaakt moet worden aan de mens, zonder rekening te houden met wat voor gebruik die er van maakt. "Miljeubeheer" houdt zich in feite bezig met "natuurlijke hulpbronnen","stedelijke hulpbronnen" en zelfs "menselijke hulpbronnen". Waarschijnlijk stelt de pre-

sident niet veel voor als "miljeubeheerder" voorzover de vrede die hij met de natuur wil sluiten bestaat uit het verwerven van de "know-how" voor het plunderen van de natuurlijke wereld met een minimale verstoring van de flora en fauna. "Miljeubeheer" stelt niet de basis van de huidige samenleving ter diskussie, namelijk de menselijke overheersing van de natuur. Het probeert eerder deze overheersing te vergemakkelijken door technieken te ontwikkelen om de gevaren, veroorzaakt door deze overheersing, te verminderen. De overheersing zelf wordt niet ter diskussie gesteld.

De ekologie heeft naar mijn mening een ruimere opvatting over de natuur en over de verhouding van de mensheid met de natuurlijke wereld.Naar mijn opvatting ziet zij het evenwicht en de integriteit van de biosfeer als een doel op zich.De verscheidenheid van de natuur moet worden bevorderd omdat,naarmate er meer verscheidenheid bestaat in de samenstellende delen van het ekosysteem, het ekosysteem stabieler wordt.Daarbij komt dat verscheidenheid op zich wenselijk is,dat zij een waarde is die gekoesterd moet worden als deel van een vergeestelijkt begrip van het levende universum.Ekologen hebben al aangetoond,dat hoe meer een ekosysteem vereenvoudigd wordt -zoals in de poolgebieden,in de woestijnstreken en in de monokulturen-des te kwetsbaarder het ekosysteem is en des te meer het neigt naar instabiliteit,des te gevoeliger het is voor ziektes,plagen en mogelijke katastrofes.De ekologie brengt verder het gezichtspunt naar voren dat de mensheid een bewust respekt moet tonen voor de spontaniteit van de natuurlijke wereld.Een wereld die veel te kompleks en gevarieerd is om te worden gereduceerd tot simpele mechanistiese begrippen.In tegenstelling tot bepaalde systeem-ekologen ben ik het eens met

Charles Eltons gezichtspunt dat "de toekomst van de wereld beheerd moet worden, en (dat) dit beheer geen spelletje schaak mag zijn....(maar) meer het sturen van een boot". De natuurlijke wereld moet de vrijheid van een spontane ontwikkeling gelaten worden, om zijn rijkdom aan mogelijkheden te ontvouwen en te verwerkelijken. Vanzelfsprekend moet deze vrijheid doordrongen zijn van menselijk bewustzijn, als de natuur die zelfbewust en zelfwerkzaam is geworden. Tenslotte erkent de ekologie geen hiërarchie op het nivo van het ekosysteem. Er bestaan geen "koningen der dieren" net zo min als "nederige mieren". Deze begrippen

zijn de projekties van onze eigen sociale houdingen en verhoudingen op de natuurlijke wereld. Alles wat leeft als deel van de gevarieerdheid aan planten en dieren van een ekosysteem speelt een even belangrijke rol bij het handhaven van het evenwicht en de integriteit van het geheel.

Deze begrippen samengebracht in een geheel dat uitgedrukt zou kunnen worden als éénheid in verscheidenheid, als spontaniteit en aanvulling van het een door het ander, behelzen een oordeel dat we af kunnen leiden uit de ekologie. Zij vormen ook een volledig bewustzijn van onze relatie met de omgeving dat we langzaamaan hervinden uit een archaies verleden en dat we in een nieuwe sociale kontekst plaatsen. De opvatting dat de mens bestemd is om de natuur te overheersen komt voort uit de overheersing van de mens over de mens, misschien uit nog vroeger tijden uit de overheersing van de vrouw door de man en de overheersing van de jongeren door de ouderen. De hiërarchiese mentaliteit die de ervaring zelf - in al zijn vormen - hiërarchies rangschikt, hangt samen met een wijze van waarnemen en begripsvorming waarin we door de hiërarchiese maatschappij zijn opgevoed. Deze mentaliteit bestaat niet of nauwelijks in niet-hiërarchiese gemeenschappen. De zogenaamde primitieve samenlevingen, die gebaseerd zijn op een eenvoudige verdeling van de arbeid op basis van sekse, en geen staatsstruktuur of hiërarchiese instellingen hebben, ervaren de werkelijkheid niet op onze manier, namelijk niet door een filter dat de verschijnselen ordent naar begripsschema's van 'superieur en inferieur' of 'boven en beneden'. Omdat de ongelijkheid afwezig is, hebben deze werkelijk organiese gemeenschappen zelfs geen woord voor gelijkheid. Zoals Dorothy Lee opmerkt in haar voortreffelijke bespreking van de 'primitieve' geest: "...bestaat de gelijkheid niet als een toe te passen principe, maar als een bijprodukt van de demokratiese struktuur van de kultuur in de aard van de dingen zelf. In zulke samenlevingen komen er geen pogingen voor het doel van gelijkheid te bereiken; in feite be-

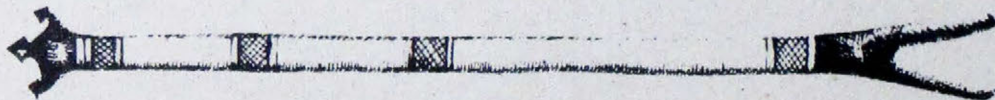
staat het begrip gelijkheid niet. Vaak is er geen taalmechanisme om vergelijkingen uit te drukken. Wat we wel vinden is een absoluut respekt voor de mens, voor alle individuen onafhankelijk van leeftijd en sekse".

De afwezigheid van dwingende en overheersende waarden in deze kulturen wordt misschien wel het beste geïllustreerd door de taal van de Wintu-indianen in Californië, een volk dat Lee persoonlijk bestudeerde. "Voor woorden die gewoonlijk een dwang uitdrukken in onze talen", zo merkt zij op, "worden door de Wintu die woorden gebruikt, die naar een meewerkend gedrag verwijzen. Een opperhoofd 'regeert' zijn volk niet, hij 'staat ze bij' In elk geval is hij nooit meer dan hun adviseur en hij mist de macht om zijn gezichtspunten met dwang kracht bij te zetten". De Wintu's "...zeggen nooit, en in feite kunnen ze dat ook niet zeggen, zoals wij dat doen, ik *heb* een 'zuster' of een 'zoon' of een 'echtgenoot' ", merkt Lee op. "*Leven met* is de gewone manier waarop zij wat wij 'bezit' noemen uitdrukken, en zij gebruiken deze term voor alles wat ze respekteren. Van een man wordt dan gezegd dat hij met pijl en boog leeft".

"Leven met" houdt een diep gevoel van wederzijds respekt in en een hoge waardering voor de vrijheid van het individu. Deze uitdrukking betekent ook een diepgaand gevoel van eenheid tussen het individu en de groep. Het gevoel van een eenheid in de groep, wordt op zijn beurt geprojekteerd op de relatie van de gemeenschap met de natuurlijke wereld. Psychologies gezien moeten de mensen die in organiese gemeenschappen leven, wel geloven dat zij een grotere invloed op de krachten in de natuur uitoefenen dan hun relatief eenvoudige techniek toelaat.Het is een illusie die samenhangt met hun rituelen en hun magiese handelingen. Hoe zorgvuldig deze rituelen en handelingen ook in elkaar mogen zitten, het gevoel van afhankelijkheid van de natuurlijke wereld, dat wil zeggen van de onmiddellijke omgeving, verdwijnt nooit geheel. Ook al kan dit gevoel van afhankelijkheid een verwerpelijke angst of eerbied met zich meebrengen, dan nog is er een punt in de ontwikkeling van de organiese samenleving, waar het een gevoel van wederzijdse afhankelijkheid en samenwerking oproept, dat de gevoelens van angst en ontzag te boven komt. Hier proberen de mensen niet zonder meer de machtige natuurkrachten gunstig te stemmen of te manipuleren. Hun ceremonieën dragen, zoals zij het zien, op een kreatieve manier bij tot de vergroting van de veestapel, tot de seizoens- en weersveranderingen, en tot een grotere oogst. De organiese gemeenschap leeft altijd al in nauw kontakt met de natuur maar door deze ceremonieën wordt de gemeenschap opgevat als deel van het natuurlijk evenwicht, om kort te gaan als een echte ekologiese gemeenschap of ekogemeenschap, die aangepast is aan zijn ekosysteem, met een aktief bewustzijn in de natuurlijke omgeving opgenomen te zijn.

Dit blijkt uit de gegevens over zulke organiese samenlevingen. Vele ceremonieën en rituelen hebben niet alleen een sociale funktie, zoals de inwijdingsriten, maar ook ekologiese funkties. Bij de

Een maisveld van de Hopi

Hopi-indianen funktioneren de voornaamste landbouwceremonieën als evokatie van kosmiese processen, de zonnewende en de groei van de gewassen. Hoewel het hun bekend is dat de zonnewende en de groeistadia vast liggen, is de menselijke ceremonie een integraal deel van deze voorbeschikking. De ceremonieën van de Hopi geven aan de mens eerder een deelnemende dan een manipulerende rol. Dit in tegenstelling tot de strikt *magiese* procedures. Mensen bevorderen het beloop van de kosmiese orde. Hun ceremonieën zijn een deel van een kompleks web van het leven dat zich uitstrekt van het kiemen van de mais tot de zonnewende. "Ieder aspekt van de natuur, planten, rotsen en dieren, kleuren, richtingen en getallen en verschillen in sekse, de doden en de levenden, allen werken samen in het handhaven van de universele samenhang", merkt Lee op; "Uiteindelijk heeft de inspanning van ieder individu, menselijk of niet, haar plaats in dit reusachtig geheel. En ook hier telt elk aspekt van een persoon mee, het gehele wezen van iedere Hopi beïnvloedt het natuurlijk evenwicht en naarmate ieder individu zijn innerlijke vermogen ontwikkelt, vergroot hij zijn deelname en op deze manier wordt het hele universum versterkt".

Het is duidelijk dat deze harmoniese visie op de natuur uit de harmoniese relatie binnen de vroege

menselijke gemeenschap volgt. Net zoals de middeleeuwse teologie de kristelijke hemel een feodale opbouw gaf, zo hebben volken van alle eeuwen hun sociale struktuur geprojekteerd op de natuurlijke wereld. Voor de Algonkians van de Noord-amerikaanse bossen, leefde de bever in zijn eigen clans in beverwoningen, samenwerkend om het welzijn van de gemeenschap te bevorderen. De dieren hadden in hun ogen ook een magie en totems en zij werden bezield door de Manitou, wiens geest de hele kosmos voedde. Daarom moesten de dieren gunstig worden gestemd, omdat ze anders weleens konden weigeren de mensen huiden en vlees te verschaffen. De bereidheid tot samenwerking, die een voorwaarde vormde voor het overleven van de organiese gemeenschap, behoorde helemaal tot deze beschouwingswijze van de schriftloze volken op de natuur en op het samenspel tussen de natuurlijke en sociale wereld.

Het openbreken van deze een eenheid vormende, organiese gemeenschappen die gebaseerd waren op een arbeidsdeling naar sekse en op onderlinge verwantschap, de overgang naar een hiërarchiese en tenslotte een klassemaatschappij, brak geleidelijk de eenheid van de maatschappij met de natuurlijke wereld af. Deze afbraak uitte zich in de herordening van clans en stammen in gerontokratiën waarin de ouderen de jongeren overheersen, in het ontstaan van de patriarchale familie, waarin de vrouw volledig ondergeschikt aan de man was, en nog later in de omvorming van de op sociale status gebaseerde hierarchiën tot ekonomiese klassen gebaseerd op systematiese materiële uitbuiting. Ze uitte zich in het ontstaan van de stad, gevolgd door de toenemende macht van de stad over het land en van nationale over familiebanden, en uiteindelijk in het

verschijnen van de staat, een apparaat van beroepsmilitairen, burokraten en politici, dat een dwingende macht uitoefende over de nog bestaande overblijfselen van het kommunale leven. Al deze opdelingen en tegenstellingen die uiteindelijk de archaïese wereld verbrokkelden en verpulverden, brachten een heroriëntering van het geheel van de menselijke ervaringen langs hiërarchiese lijnen teweeg. Deze sociale ordening leidde er niet alleen toe dat de maatschappij innerlijk verdeeld raakte, maar maakte de overheerste klassen medeplichtig aan de overheersing van henzelf en maakte de vrouwen medeplichtig aan de eigen slavernij. In feite werd de psyche van het individu in zichzelf verdeeld door de suprematie van de geest over het lichaam en door de hiërarchiese rationaliteit over de gevoelservaringen te vestigen. In die mate dat het menselijk subjekt het objekt werd van de sociale- , en uiteindelijk van de zelf-manipulatie volgens hiërarchiese normen. Evenzo werd de natuur tot objekt gemaakt en gereduceerd tot een metafysies geheel, in vele opzichten net zo'n konstruktie als

het animisties begrip uit de archaiese samenleving, maar nu bestaande uit mechanistiese begrippen*)

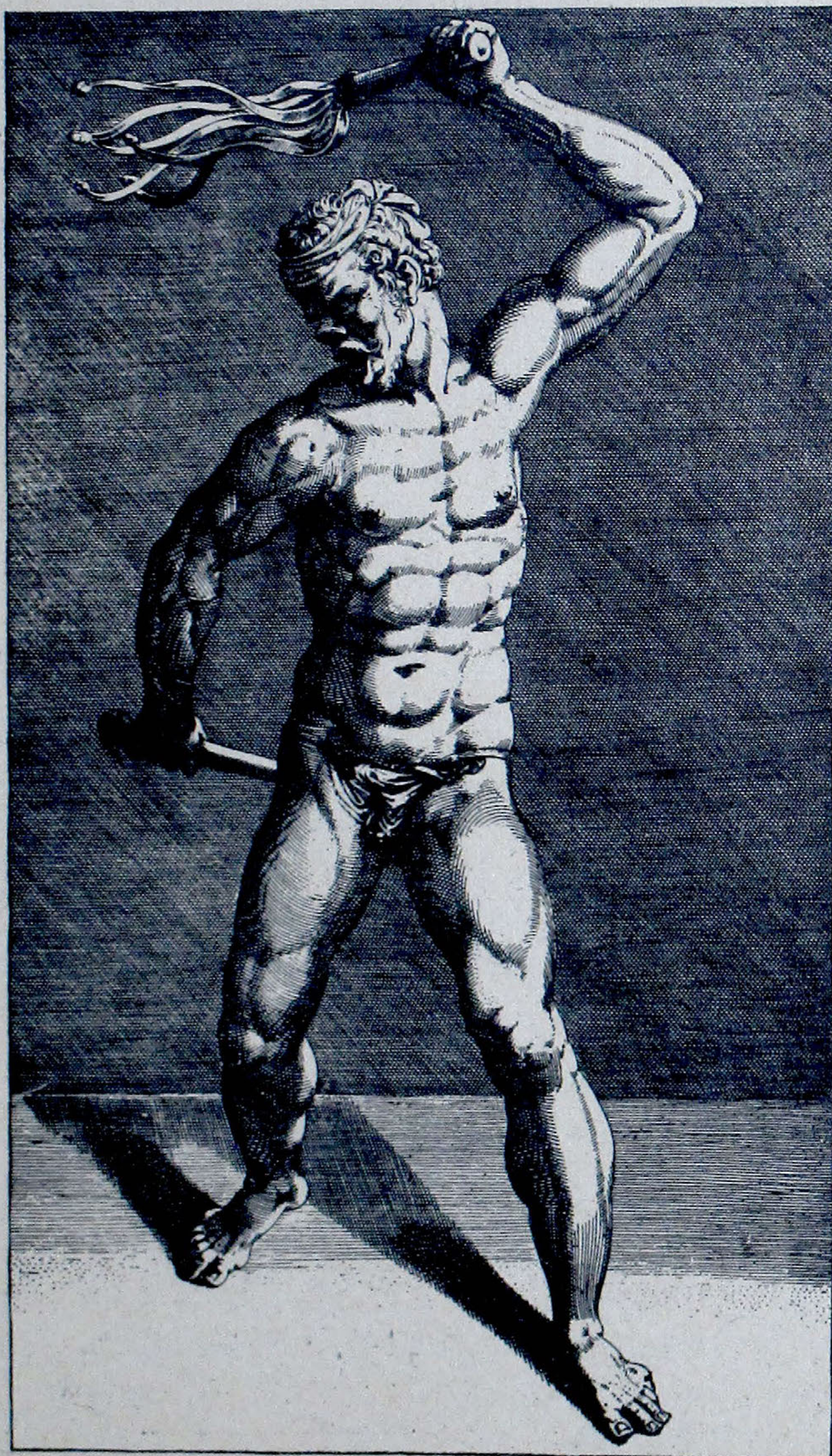

De erfenis van het verleden uit zich nu als verborgen problemen welke onze eigen tijd nooit heeft kunnen oplossen. Ik heb het niet alleen over de kluisters van de burgerlijke samenleving, maar ook over de ketenen gesmeed door duizenden jaren hiërarchiese maatschappij die het gezin patriarchaal gebonden houden; die generaties aan de gerontokratie onderwerpen en de geest in verwrongen houdingen van zelfverloochening en zelfvernedering dwingen.

Zelfs nog voor het verschijnen van de bourgeois-samenleving, wordt in de Helleense beschouwingswijze de vrouw feitelijk als een roerend goed voorgesteld, en de Hebreeuwse zeden plaatsen in Abrahams handen de macht om Izak te doden. Het reduceren van menselijke wezens tot objekten, als slaven, vrouwen of kinderen, vindt zijn eksakte parallel in Adams macht om de dieren namen te geven en ze te overheersen, om de wereld van datgene wat leeft in dienst van de mens te plaatsen. Zo is in de twee hoofdstromingen van de westerse beschaving, het Hellenisme en het Jodendom, de prometeïese macht van de man uitgedrukt in een ideologie van repressieve rationaliteit en hiërarchiese zedelijkheid. De vrouw werd "de belichaming van de biologiese funktie, het beeld van de natuur", merken Horkheimer en Adorno op, "wier onderwerping de aanspraak van de maatschappij op roem vormde . Duizenden jaren lang droomden mannen van het verwerven van een absolute heerschappij over de natuur, van het veranderen van de kosmos in een immens jachtterrein. Zover kwam het met het begrip mens in een door de man gedomineerde maatschappij. Het was het gewicht van de rede waarop de man zich het meest liet voorstaan. De vrouw was zwakker en kleiner. Tussen haar

*) In "The ecology of freedom", Knopf and Vintage, behandelt Bookchin de afbraak van de relaties in de archaiese wereld.

en de man bestond een verschil dat zij niet kon o-verbruggen, een door de natuur opgelegd verschil, het meest vernederende dat kan bestaan in een mannenmaatschappij. Daar waar de heerschappij over de natuur het enige doel is, is de biologiese inferioriteit een opvallend brandmerk en is de zwakheid opgelegd door de natuur de belangrijkste stimulans tot agressie". Het is niet toevallig dat Horkheimer

en Adorno deze opmerkingen rangschikken onder "Mens en Dier", want zij verschaffen een fundamenteel inzicht, niet alleen in de relatie van de man met de vrouw, maar ook in de relatie van de man in de hiërarchiese maatschappij met de wereld van de natuur als geheel.

Het begrip rechtvaardigheid, losgekoppeld van het vrijheidsideaal, brengt al deze waarden samen in één principe van de gelijkwaardigheid, dat de inhoud van de archaïese gelijkheid ontkent. In de organiese samenleving hebben alle menselijke wezens recht op bestaansmiddelen, onafhankelijk van hun arbeidsopbrengst. Paul Radin noemt dit de "regel van het niet te reduceren minimum". De archaiese samenleving erkent hier de ongelijkheid; het feit dat de zwakken afhankelijk zijn van de sterken, de zieken van de gezonden, de jongeren en ouden van de volwassenen. Ware vrijheid is, in feite, een gelijkheid van ongelijken, die het recht op leven niet ontzegt aan diegenen wier vermogens niet of nauwelijks ontwikkeld zijn. Ironies genoeg erkent de mensheid in deze materieel onontwikkelde ekonomieën het recht van allen op de schaarse bestaansmiddelen met sterke nadruk. Waar er in de stam een geest van wederkerigheid heerst die verwanten voor elkaar verantwoordelijk houdt wordt dit recht edelmoediger toegepast dan in een materieel ontwikkelde ekonomie, waarin steeds grotere overschotten ontstaan, wat een elkaar verdringen om privileges met zich meebrengt.

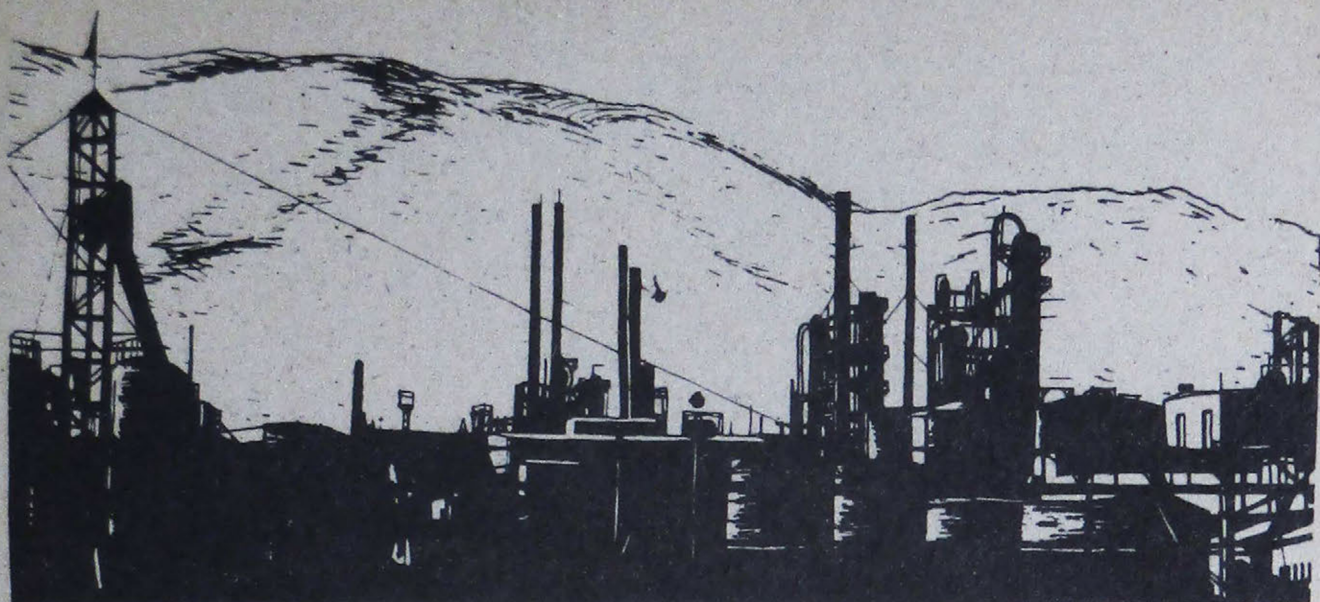
Maar deze ware vrijheid van een gelijkheid van ongelijken, ontaardt volgens zijn eigen maatstaven. Naarmate de materiële overschotten toenemen, scheppen deze juist die sociale klassen die uit het werk van de velen de privileges van de weinigen afleiden. De gift die eens de band symboliseerde tussen bloedverwanten, verandert langzaam in een ruilmiddel en uiteindelijk in een waar, die de kiem is van de moderne burgerlijke handel. Het

recht doemt op uit de overblijfselen van de vrijheid, om de ruilhandel-relatie in goederen of zeden te bewaken, als het nauwkeurige principe van gelijkheid in alle dingen. Nu zijn de zwakken 'gelijk' aan de sterken, de armen aan de rijken, de zieken aan de gezonden, in alle opzichten, behalve in hun armoede, zwakte of ziekte. In essentie vervangt het recht de norm van de vrijheid van een gelijkheid van ongelijken, door een ongelijkheid van gelijken. Zoals Horkheimer en Adorno opmerken, "Vroeger waren de fetisjen onderworpen aan de wet van de gelijkwaardigheid. Nu is de gelijkwaardigheid zelf een fetisj geworden. De blinddoek over de ogen van Justitia betekent niet alleen dat er geen rechtsverkrachting meer plaats moet vinden, maar ook dat het recht niet ontstaat in vrijheid.".

De bourgeois maatschappij voert de regel van de gelijkwaardigheid tot zijn uiterste logiese en historiese konsekwenties door. Alle mensen zijn gelijk als kopers en verkopers - allen zijn souvereine ego's op de vrije markt. De gemeenschappelijke banden die de mensheid eens verenigden in groepen, clans en stammen, de broederschap van de stad en de beroepsgemeenschap van de gilden zijn volledig verbroken. De monadiese mens vervangt de gemeenschapsmens, de ruilrelatie vervangt de verwantschaps- , broederlijke- of beroepsband van het verleden. Datgene wat de mensheid op de burgerlijke markt verenigt is de kompetitie, de universele strijd van ieder tegen allen. Geleidelijk opgeklommen tot het nivo van elkaar bekonkurrerend kapitaal, van graaiende en vechtende burgerlijke ondernemingen, dikteert de markt de meedogenloze stelregel "groei of sterf". Wie zijn kapitaal niet uitbreidt en zijn konkurrent niet opslokt, wordt zelf opgeslokt. In dit samenstel van voortdurend verslechterende relaties, waar zelfs de persoonlijkheid gereduceerd wordt tot ruilobjekt, wordt de gemeenschap geregeerd door produktie omwille van zichzelf. Gelijkwaardigheid laat zich gelden als ruilwaarde. Door middel van geld wordt ieder kunstwerk, ja zelfs ieder gewetensbezwaar gedegradeerd tot een voor ruil geschikte kwantiteit. Goud of het papieren symbool ervan maakt het mogelijk de kostbaarste katedraal te ruilen voor zo en zoveel lucifers. De fabrikant van veters kan zijn waren omzetten in een schilderij van Rembrandt.

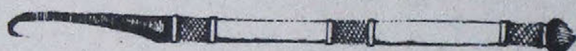
In dit kwantitatief domein van gelijkwaardigheden waar de gemeenschap geregeerd wordt door produktie omwille van zichzelf, en waar groeien het enige tegengif tegen de dood is, wordt de natuurlijke wereld gereduceerd tot hulpbron, het domein van de moedwillige uitbuiting bij uitstek. Het kapitalisme bevestigt niet alleen het pre-kapitalisties idee van overheersing van de natuur door

de mens, het verandert de plundering van de natuur tot de levenswet van de gemeenschap. Spitsvondig redeneren met dit systeem over zijn waarden, pogingen doen het schrik aan te jagen met visioenen over de konsekwenties van de groei, vat zij op als een aanval op haar metabolisme. Men kan makkelijker een plant overtuigen te stoppen met de fotosyntese dan de burgerlijke ekonomie zo ver krijgen dat zij afziet van kapitaalsakkumulatie. Daar heeft niemand oren naar. De akkumulatie wordt niet bepaald door de goede of slechte bedoelingen van de individuele bourgeois maar door de warenverhouding zelf. Door datgene wat Marx zo terecht de celvormige eenheid van de burgerlijke ekonomie noemde. Niet de perversiteit van de individuele bourgeois schept de produktie omwille van zichzelf, maar juist de band met de markt waarover hij de leiding heeft en waar hij aan onderdoorgaat. Met een beroep op zijn menselijke belangen, in voorbijgaan aan zijn ekonomiese, ontken je het botte feit dat juist zijn autoriteit een funktie van zijn materiële bestaan is. Hij kan zijn ekonomies belang alleen ontkennen door zijn eigen sociale realiteit te ontkennen, in feite door juist die autoriteit te ontkennen waaraan hij zijn menselijkheid opofferde. Het geloof te koesteren dat deze maatschappij haar levenswet teniet kan doen, als antwoord op etiese argumenten of een intellektuele poging tot overtuigen, vereist

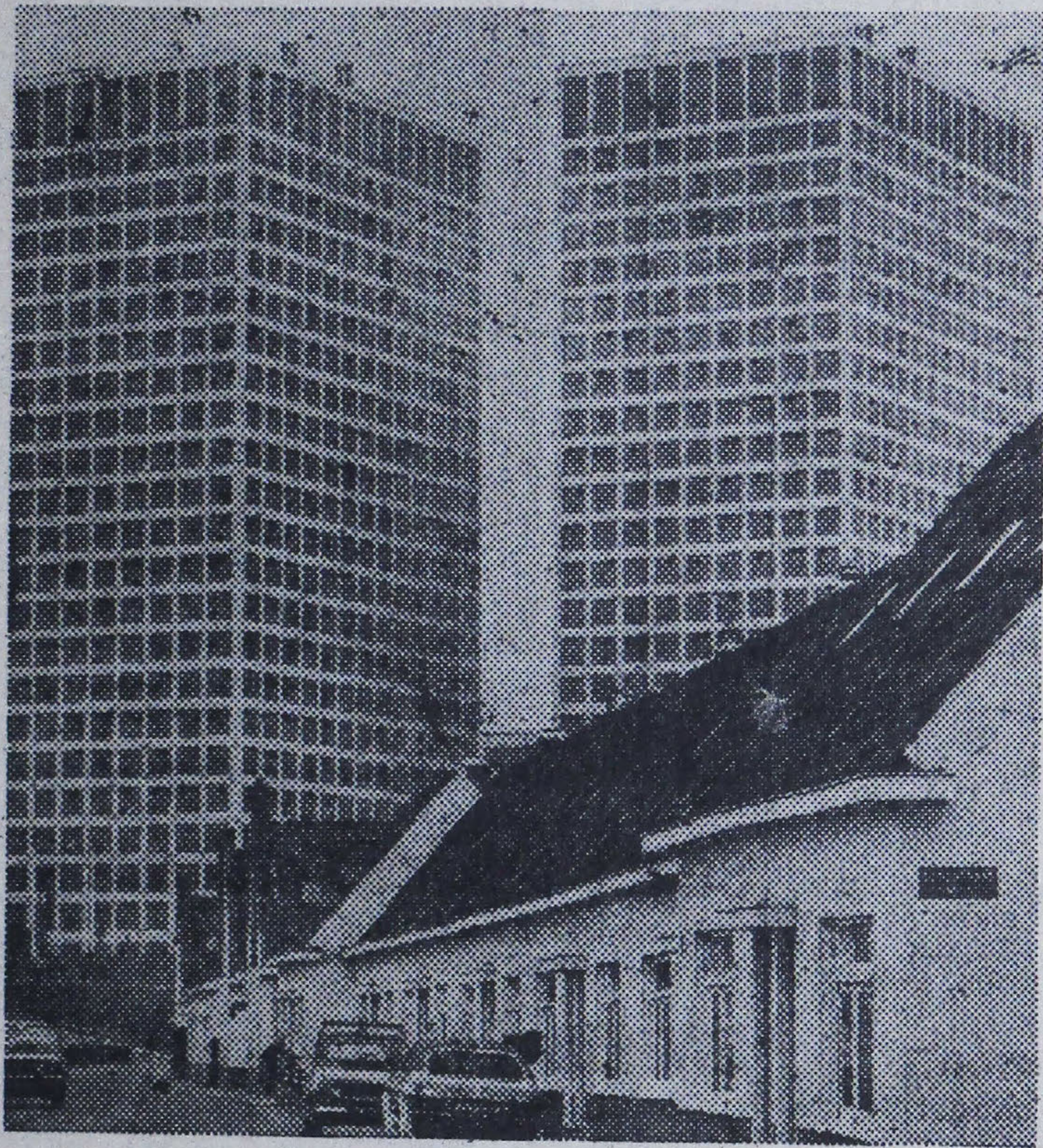
een grotesk zelfbedrog of nog erger, een bedrieglijke ideologie.

Toch moet het feit onder ogen worden gezien dat dit systeem omvergeworpen moet worden en vervangen door een maatschappij die het evenwicht zal herstellen tussen de maatschappij en de natuur. Een ekologiese maatschappij die allereerst moet beginnen de blinddoek van Justitia's ogen te verwijderen en de ongelijkheid van gelijken moet vervangen door een gelijkheid van ongelijken. We moeten inzien dat de poging de natuur te domineren voortkomt uit de overheersing van de ene mens door de andere; en dat de een harmonîsatie van onze relatie met de natuurlijke wereld als voorwaarde de harmonisatie van de sociale wereld heeft. Afgezien van wat stoffige wetenschappelijke geschriften zal de natuurlijke ekologie geen betekenis voor ons hebben als we niet een sociale ekologie ontwikkelen die relevant is voor onze tijd.

De alternatieven die ons voor ogen staan , in deze maatschappij beheersd door produktie omwille van zichzelf, zijn zonder meer duidelijk. Meer dan enige samenleving in het verleden heeft het moderne kapitalisme de ontwikkeling van de techniek tot een punt gebracht, waar we eindelijk de zware arbeid als basis-voorwaarde voor het leven voor de grote meerderheid van de mensen kunnen elimineren en de eeuwenoude vloek van de materiële schaarste en onzekerheid als basiskenmerk van de maatschappij kunnen afschaffen. We leven vandaag de dag op de drempel van een maatschappij van potentiële overvloed, waarin de gelijkheid van de ongelijken niet langer meer de fundamentele regel van een kleine groep hoeft te zijn, maar de universele voorwaarde voor de hele mensheid, voor het individu wiens sociale relaties bepaald worden door vrije keuze en persoonlijk voorkeur eerder dan door de archaïese bloedband.De prometeïese persoonlijkheid, de patriarchale familie, het privébezit, de repressieve rede, de territoriale stad en de staat hebben hun histories werk gedaan in het meedo-

genloos mobiliseren van de arbeid, in het ontwikkelen van de produktie-krachten en in het transformeren van de wereld. Deze instellingen en begrippen zijn nu totaal irrationeel geworden. Het zogeheten 'noodzakelijk kwaad' ,in de woorden van Bakoenin, is in een absoluut kwaad veranderd. De ekologiese krisis van onze tijd laat zien dat de produktiemiddelen die ontwikkeld zijn door de hiërarchiese samenleving en in het bijzonder door het kapitalisme, te sterk zijn uitgegroeid om als middel van overheersing te laten bestaan.

Als aan de andere kant de huidige maatschappij nog langer doorgaat op deze weg, zullen de ekologiese problemen waar we mee gekonfronteerd worden nog groter zijn dan die welke we nu vervuiling noemen. Een maatschappij gebaseerd op produktie omwille van zich-

zelf is op zich anti-ekologies en de konsekwenties ervan zijn een verscheurde natuurlijke wereld, een wereld waarvan de organiese kompleksiteit gedegradeerd is door de techniek tot het anorganiese spul dat van het einde van de lopende band rolt. Naarmate de steden als een kankergezwel over het land groeien, naarmate komplekse materialen veranderen in eenvoudige materialen, naarmate de verscheidenheid verdwijnt tussen de kaken van een syntetiese omgeving, samengesteld uit glas, bakstenen, beton, metaal en machines, worden de komplekse voedselketens waarvan we afhankelijk zijn steeds simpeler.Deze zijn noodzakelijk voor de gezondheid van onze grond, voor de integriteit van onze oceanen en atmosfeer en voor de fysiologiese levensvatbaarheid van ons bestaan.Het systeem zal door zijn mateloos verslinden van de natuur letterlijk de hele biosfeer reduceren tot de fragiele eenvoud van de natuurlijke evenwichten van onze woestijnen en poolstreken.We zullen het proces van de organiese evolutie omkeren, dat de flora en fauna gedifferentieerd heeft tot steeds kompleksere vormen en verhoudingen, en daardoor zullen we een eenvoudiger en minder stabiele wereld van leven scheppen. De uiteindelijke gevolgen van deze verschrikkelijke regressie zijn volledig voorspelbaar. De biosfeer zal zo fragiel worden dat deze uiteindelijk ineen zal storten, en de organiese voorwaarde voor het menselijke leven zal verdwijnen. Dat dit voort zal vloeien uit een maatschappij gebaseerd op produktie omwille van zichzelf, is, naar mijn idee, alleen maar een kwestie van tijd, hoewel het onmogelijk is te voorspellen wanneer dit zal gebeuren.

We moeten een ekologiese maatschappij scheppen, niet alleen omdat zo'n maatschappij wenselijk is, maar omdat het een bittere noodzaak is. We moeten beginnen te leven om te kunnen overleven. Zo'n maatschappij brengt een fundamentele omkering van alle trends met zich mee, die de historiese ontwikkeling van de kapitalistiese techniek en de bourgeois-maat-

schappij kenmerken:: de minitieuze specialisatie van machines en werk, de koncentratie van hulpbronnen en mensen in gigantiese industriële ondernemingen en stedelijke eenheden, de verstaatsing en burokratisering van het leven, de scheiding van de stad van het land, het tot objekt maken van de natuur,

en van de menselijke wezens. Deze ingrijpende omkering betekent dat we moeten beginnen onze steden te decentraliseren en geheel nieuwe ekogemeenschappen moeten vestigen die op kunstzinnige wijze zijn ingepast in de ekosystemen waarin ze zijn gelegen. Hier moet benadrukt worden dat decentralisatie niet een lukrake verstrooing van de bevolking over het platteland in kleine geïsoleerde huishoudens of kommunes van de tegenkultuur (hoe essentieel de laatste ook mogen zijn) betekent, maar eerder dat we de stedelijke traditie, in de Helleense betekenis van het woord, opnieuw op moeten vatten. Namelijk als een stad die begrijpelijk is en te beheren is door diegenen die erin wonen. Een nieuwe polis, als je wilt, die, naar Aristoteles beroemde uitspraak, door iedereen in een enkele blik begrepen kan worden.

Zo'n ekogemeenschap zou de kloof tussen stad en het platteland overbruggen en in feite ook die tussen geest en lichaam door intellektueel en lichamelijk werk tot een eenheid te maken en industrie met landbouw te verenigen in een afwisseling en verscheidenheid van beroepstaken. Een ekogemeenschap zou gesteund worden door een nieuw soort techniek - ekotechniek - samengesteld uit veelzijdige machines gericht op de produktie van duurzame kwaliteitsgoederen en niet op die van wegwerpprodukten en fraai uitgevoerde rotzooi. Dit is geen pleidooi voor het verlaten van de techniek en de terugkeer naar het voedselverzamelen uit het paleolitikum. Integendeel, onze bestaande techniek is niet fijn genoeg ontwikkeld in vergelijking met de kleinschaliger, veelzijdiger ekotechniek die ontwikkeld zou kunnen worden en voor een groot deel al beschikbaar is in testmodellen of op de tekentafel. Zo'n ekotechniek zou gebruik maken van de onuitputtelijke energiebronnen van de natuur, de zon en wind, de getijden en

waterstromen, de temperatuurverschillen van de aarde en de overvloed van waterstof om ons heen als brandstof, om de ekogemeenschap te voorzien van niet vervuilende materialen of van materialen die gemakkelijk gerecycled kunnen worden. Decentralisatie zou het mogelijk maken de enorme afvalproblemen te vermijden die door onze gigantiese steden worden geschapen, afval dat alleen verbrand of in de zee gedumpt kan worden.

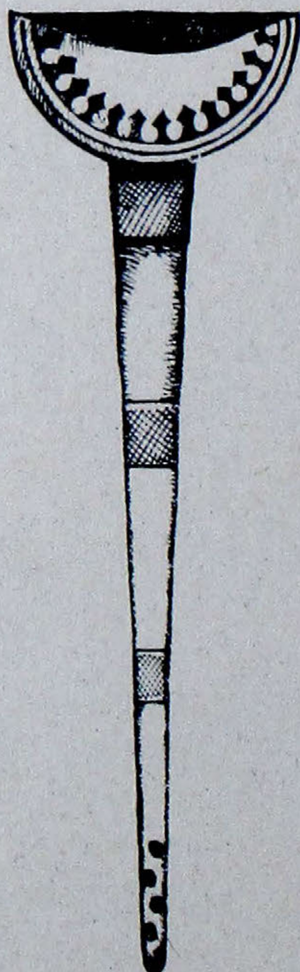
Ekogemeenschappen en ekotechniek in een schaal passend bij de menselijke dimensie, zullen een nieuw tijdperk inluiden van onderlinge relaties. Een tijdperk van direkte demokratie door de vrije tijd te verschaffen die het de mensen mogelijk zal maken op Helleense wijze de zaken van de gemeenschap te beheren zonder de bemiddeling van een burokratie of van beroepspolitici. De kloven, eeuwen tevoren veroorzaakt door een hiërarchiese maatschappij, zullen dan overbrugd en gesloten worden. De vijandige scheiding tussen seksen en leeftijdsgroepen, stad en platteland, bestuur en gemeenschap, geest en lichaam zullen worden verzoend en een harmonie vormen in een humanistiese en ekologiese syntese. Uit deze overgang zal een nieuwe relatie tussen de mensheid en de natuurlijke wereld tevoorschijn komen, waarin de gemeenschap opgevat zal worden als een ekosysteem gebaseerd op eenheid in verscheidenheid, spontaniteit en niet-hiërarchiese relaties. We moeten opnieuw in onze eigen geest de herbezieling door de natuurlijke wereld proberen te bereiken. Zeker niet door een verwerpelijke terugkeer naar de myten van het archaïese tijdperk, maar door in het menselijk bewustzijn een zelfbewuste en door eigen aktiviteit gevormde natuurlijke wereld te zien. Dit bewustzijn probeert, gesteund door een niet onderdrukkende rationaliteit de diversiteit en kompleksiteit van het leven te bevorderen. Uit deze niet-prometeiese orientatie zal een nieuw bewustzijn tevoorschijn komen, dat in Marx' woorden, de vermenselijking van de natuur en de vernatuurlijking van de mens zal voortbrengen.

Het stellen van milieubeheer tegenover ekologie, betekent niet dat we de strijd tegen het bouwen van kerncentrales of tegen het aanleggen van snelwegen moeten opgeven en in onze leunstoel de komst van een duizendjarig ekologies rijk moeten afwachten. Integendeel het veroverde terrein moet met vuur verdedigd worden, voortdurend en overal, om te redden wat

we nog bezitten, zodat we de samenleving kunnen herbouwen in de minst vervuilde en minst beschadigde omgeving die voor ons te bereiken is. Maar de duidelijke alternatieven van ekotopia òf ekologiese verwoesting moeten op de voorgrond worden geplaatst en er moet in ieder geval een koherente teorie worden opgesteld als we tenminste geen alternatieven willen bieden die net zo betekenisloos zijn als de perspektieven van de huidige maatschappij barbaars. We kunnen de "derde wereld" bijvoorbeeld niet vertellen dat zij niet moeten industrialiseren als zij tegenover een schrijnend materieel tekort en armoede staan. Met een koherente teorie die tot de basis van het sociale probleem reikt, kunnen we echter de ontwikkelende naties die techniese- en gemeenschapsmodellen bieden die we voor onze eigen maatschappij nodig hebben. Zonder een samenhangend teoreties kader hebben we erg weinig te zeggen, afgezien van vermoeiende platvloersheden en af en toe een periode van strijd en vrome hoop, die het publiek met goede redenen kan negeren, behalve voor zover het zijn eigen beperkte alledaagse belangen betreft.

Tenslotte, de unieke vrijheid die ons zou kunnen wachten resulteert ironies genoeg - of moet ik zeggen dialekties - uit het feit dat onze keuzen jammerlijk beperkt zijn. Een eeuw geleden kon Marx met rede beargumenteren dat het alternatief voor het socialisme de barbarij is. Hoe afstotend de slechtste van deze alternatieven ook mag zijn, de gemeenschap kon tenminste nog verwachten er overheen te komen. Vandaag de dag is de situatie veel ernstiger. De ekologiese krisis van onze tijd heeft de alternatieven van *deze* maatschappij in een stadium gebracht waarin het noodzakelijk is om te kiezen. Of we kreëren een ekotopia, gebaseerd op ekologiese principes, òf we gaan eenvoudig tenonder als soort. Naar mijn idee is dit geen apokaliptiese bombast, het is een wetenschappelijk oordeel dat dagelijks bekrachtigd wordt door de levenswet van de huidige maatschappij.

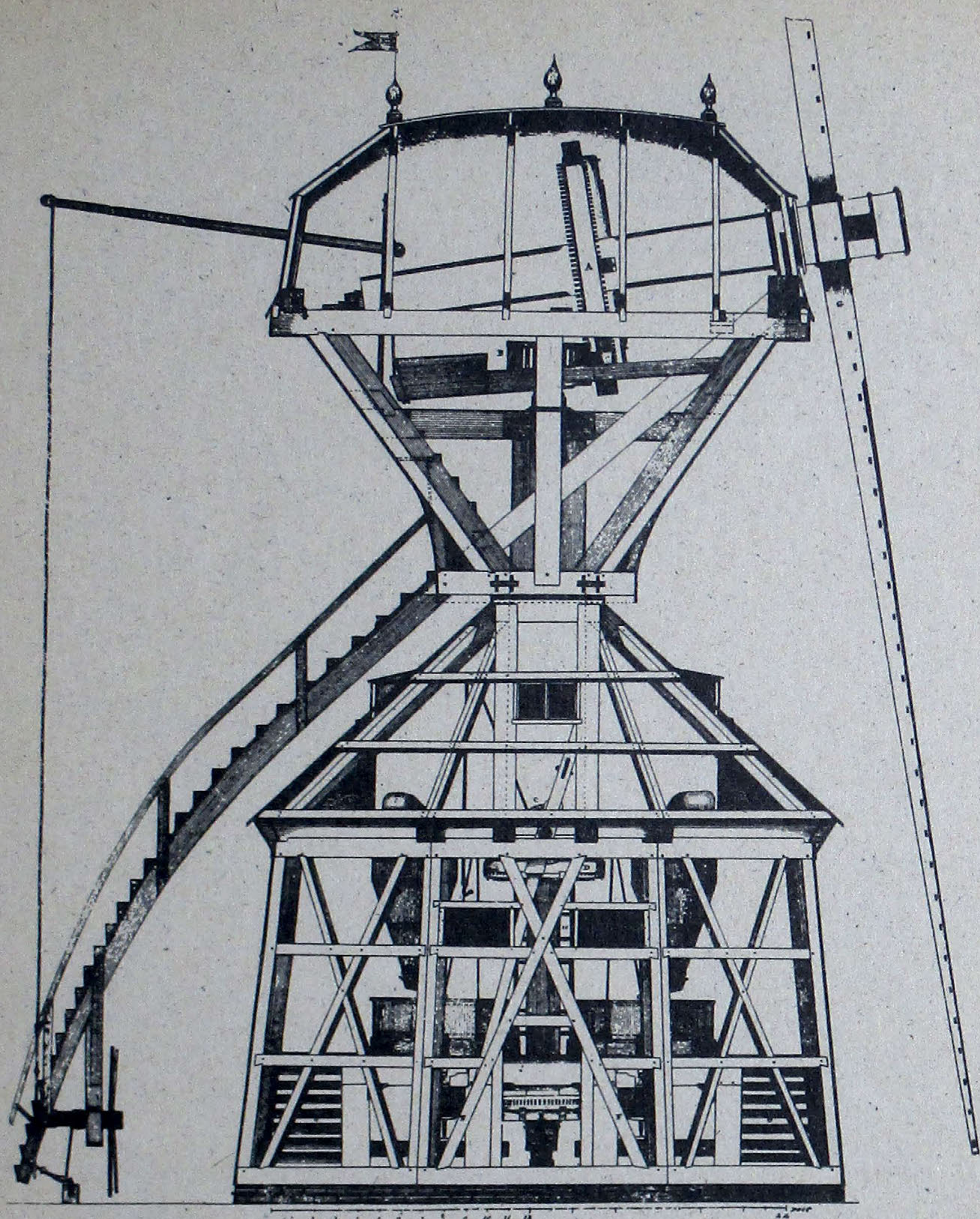
energie, "ekotechnologie" en ekologie

Met het opdoemen van de energiekrisis is er een nieuwe myte ontstaan over het begrip alternatieve energie. Deze myte krijgt de vorm van een rituele loutering: men probeert de schuldgevoelens kwijt te raken die het gevolg zijn van het onbegrensd gebruik van onvervangbare energiebronnen, de angst te overwinnen die ontstaat door het rampzalig perspektief dat 'tekorten' opleveren, en de gewetenswroeging kwijt te raken die veroorzaakt wordt door de verspilling. Tegelijkertijd zoekt men krampachtig naar nieuwe techniese vindingen om een stabiel energiesysteem te bereiken, in de vorm van 'alternatieve energie'. Of men nu kiest voor de regeringsplannen om de V.S. omstreeks 1980 te overspoelen met ongeveer 200 nukleaire reaktoren, of voor het plan van prof. Heronemus om langs de noord-atlantiese kust gigantiese windgeneratoren te plaatsen, de term 'alternatieve energie' loopt nu het gevaar van zijn kritiese inhoud beroofd te worden. Bovendien komt haar radikale inhoud los te staan van haar vergaande sociale implikaties.

Een bekend foefje. Opzettelijk worden kleine veranderingen in de status quo op één lijn gesteld met begrippen die wezenlijk ingaan tegen de status quo, met begrippen van een andere levensstijl, een andere technologie en een andere vorm van samenleven. Zoals het begrip 'staat' op sluwe wijze geïdentificeerd werd met maatschappij, 'hiërarchie' met organisatie, 'centralisatie' met planning - alsof laatstgenoemden niet zouden kunnen bestaan zonder eerstgenoemden, alsof beide woorden synoniem zouden zijn - zo krijgen plannen die eigenlijk niets anders zijn

dan een bewerking van reeds ontwikkelde technieken en bestaande levensopvattingen het etiket 'alternatief' opgeplakt. Met dit ene magiese woord, verkrijgen zij het aureool van het radikaal nieuwe, het totaal verschillende, het revolutionaire. Het woord energie op haar beurt is dan het middel, waarmee grote kwalitatieve verschillen teruggebracht worden tot een grauw, vormeloos substraat, en waarmee een cybernetica kan worden opgezet voor het sturen van grove psychiese, fysiese en ekologiese prosessen in de vorm van het blokkeren en vrijgeven van gekwantificeerde energie. Bijgevolg wordt het oude, door een taalkundige truuk, in een schijnbaar nieuwe vorm tot een 'alternatief' voor zichzelf. Zulke waardevolle kenmerken van de werkelijkheid als verscheidenheid, kwalitatief verschil en oorspronkelijkheid, waarop een echt ekologisch gevoel zich moet richten, worden vervaagd tot kosmiese 'eenheid', tot een "universele nacht, waarin alle koeien zwart zijn" (ontleend aan de spottende taal van een groot duits filosoof, Hegel.)

Wanneer energie een sleutelwoord wordt voor de interpretatie van de werkelijkheid op de alomvattende schaal van het Chinese Chi of Reich's 'orgone', dan zijn wij bezweken voor een mechanisme, dat niet minder inadekwaat is als Newton's voorstelling van de wereld als een klok. Ik gebruik het woord inadekwaat hier met opzet, er zit zeker enige waarheid in al deze konsepties, die van Newton net zo zeer als die van de chinezen of die van Reich, maar het is een eenzijdige en geen absolute waarheid. Was Newton's voorstelling bij uitstek een mechanistiese, de zienswijze volgens welke de wereld een eenheid is berustend op een af- en aanstromen van energie, is bij uitstek een thermodynamiese. Beide reduceren kwaliteit tot kwantiteit, beide zijn wereldbeschouwingen die zoeken naar wiskundige wetmatigheden, beide neigen naar een oppervlakkige wetenschappelijkheid, die beweging zonder meer als ontwikkeling, verandering als groei en 'feedback' als dialektiek beschouwt.

Op het gebied van de ekologie is de moderne Newton van deze thermodynamika, juister gezegd energetika, Howard Odum. In Odum's werk wordt het ekosysteem gereduceerd tot een verzamelbegrip voor energie-stromen, alsof vormen van leven louter opbergplaatsen en geleiders zijn voor kalorieën en geen onderling verschillende organismen, die als doel op zichzelf bestaan en waarvoor het essentieel is dat zij zich ontwikkelen in een onderlinge relatie.

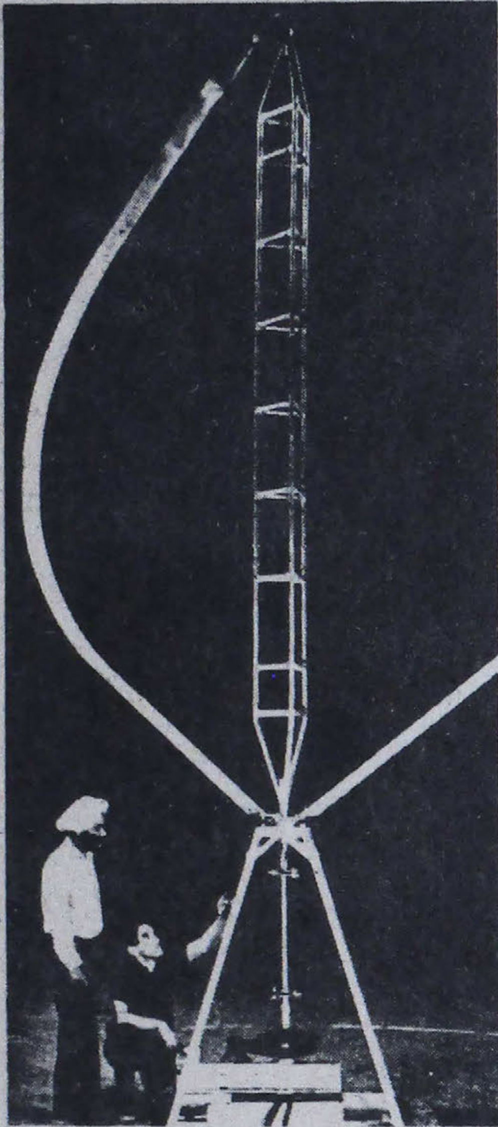
Ironies genoeg hebben veel te veel goedwillende mensen, die terecht ontevreden waren met het rechtlijnige denken, met de van iedere geest beroofde formules en bovenal met het mechanisties materialisme van de traditionele wetenschappen, zich zonder het te beseffen gewend tot juist de keerzijde ervan, nl. tot een mechanisties spiritualisme, dat hen, onmerkbaar, aan dezelfde maatschappij-visie overlevert die zij net hebben verworpen, maar dan met een andere retoriek.

De resultaten van dit stuivertje wisselen van mechanika en energetika produceert een ideologies misbaksel zo vormeloos en onsamenhangend als een roerei. Een kosmiese eenheid, die alleen bereikt wordt door middel van energetika ontaardt gemakkelijk in een obsessie voor foefjes. Op dit punt krijgt het mechanistiese de overhand op het geestelijke.

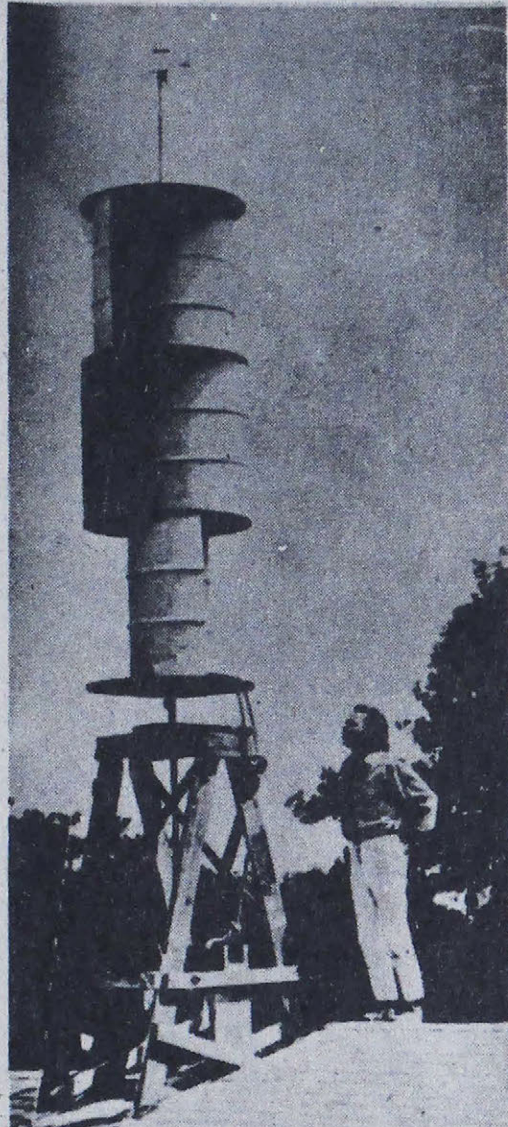
Men kan niet de gehele tijd in een universele nacht leven. Zelfs als alle koeien zwart zijn, dan moet er genoeg licht zijn om hen te kunnen zien. Onder de vele eko-freaks (een andere term om mijn broeders en zusters in de alternatieve technologiese gemeenschap te omschrijven kan ik niet bedenken) betekent daglicht vaak noch het licht van de ontluikende dag noch dat van een zachte avondschemering, maar is het de verblindende gloed van de volle middagzon, waarin strukturele details en techniese bekwaamheden tot doelen op zich worden.

Kleine gemeenschappen ontwikkelen zich tot grote eenheden, tuinbouwkundigen worden door een opkomende markt voor gezond voedsel verlokt tot een diskutabele vorm van agraries marchanderen,de konstruktie van zonnecellen en windgeneratoren krijgt een bepaald kommercieel belang, dat door oktrooiburoos moet worden beschermd. Deze ontwikkeling zou op zich waardevol kunnen zijn, als ze het resultaat was van een vruchtbaar sociaal perspektief, dat zich duidelijk krities opstelde tegenover de gehele sociale orde en dat gevormd zou worden door morele, geestelijke en ekologische waarden van een duidelijk re-

volutionair karakter. Maar zolang energetika het enige richtsnoer is dat perspektief met praktijk verenigt, blijft de eko-freak in een ekotechnies voorstadium, waarin het middel tot doel wordt, en dat is dan in het gunstigste geval een optimale techniese bekwaamheid, en in het ongunstigste een goed inkomen.

Canadese molen

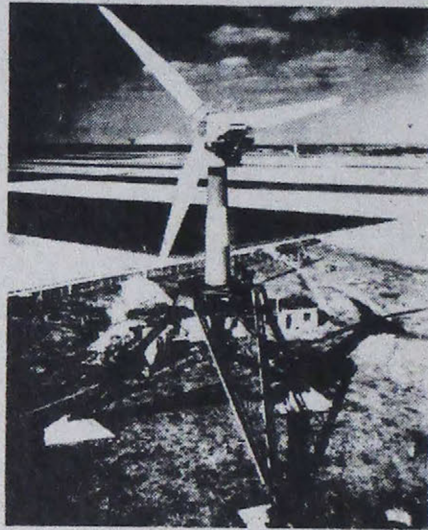

Savonius rotor

Het gaat eenvoudig hierom: Daar waar een gefundeerde sociale visie ontbreekt, daar waar geen echt ekologisch bewustzijn is, of een op het leven gericht perspektief en waar een morele integriteit ontbreekt, daar kunnen sciëntisme en kapitalisme zonder meer beslag leggen op de retoriese basis van het mechanisties spiritualisme.

Als de droom waardoor de eko-freak zich laat leiden alleen berust op de bindende kracht van de ener-

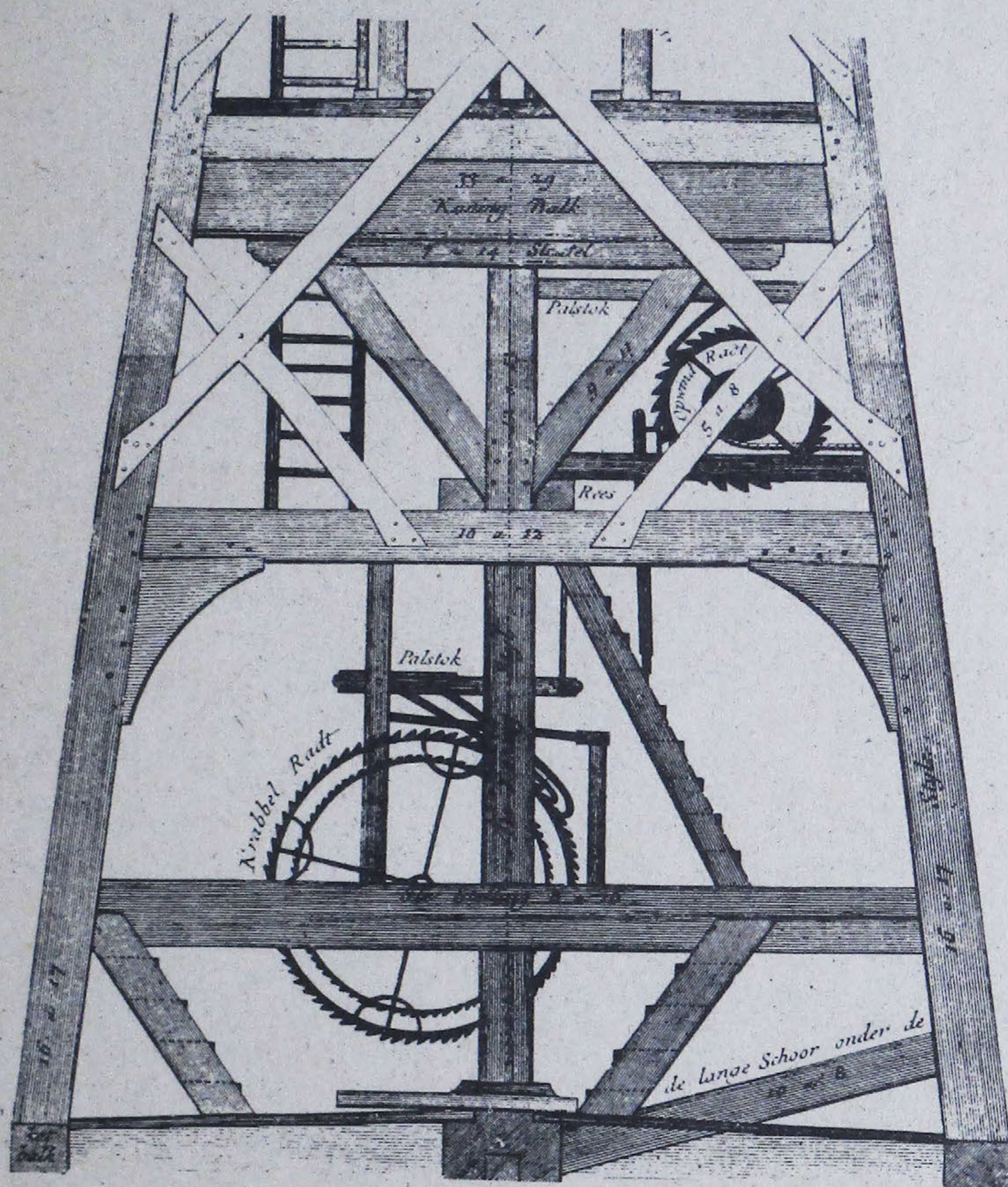
getika, dan moet de ekologie met haar filosofies perspektief van harmonisatie van mens met natuur wel verworden tot een namaak miljeu-bewustzijn of tot iets dat neerkomt op een technies ekonomies beheer van het miljeu; dan verwordt de organiese benadering tot systeem-analyse en 'alternatieve technologie' tot technokratiese manipulatie.

windgenerator
800 kw
Eure et Loire
Frankrijk

De alternatieve technologie wordt al gekenmerkt door deze reaktie, die zich vooral uit in grootscheepse projekten, waarin de kracht van zon en wind wordt 'bedwongen'. Het leeuwendeel van de regeringsgelden bestemd voor de ontwikkeling van zonne-energie wordt gestopt in projekten, gesitueerd in uitgestrekte woestijngebieden. Deze projekten zijn een aanfluiting voor de alternatieve technologie. Zij verschillen wat hun omvang betreft niets van vroegere projekten. Bovendien versterken zij nog eens het toch al verziekte, burokratiese, gecentraliseerde systeem van nationale verdeling van arbeid. Een systeem waardoor het kontinent afhankelijk raakt van een paar gespecialiseerde produktie gebieden. Zeeën en oceanen worden even zo goed produktiegebieden, tendele tengevolge van voorstellen om drijvende kernreaktoren te plaatsen, maar eveneens ten gevolge van plannen om lange rijen windgeneratoren te plaatsen.En alsof dat niet genoeg is heeft men voorstellen gedaan om in de stratosfeer kilometersgrote zonnekollektoren te plaatsen, die de opgevangen energie via mikrogolven naar de aarde moeten

zenden. Zo zal het uitspansel met science-fiction-achtige installaties worden opgesierd. Veel van deze mega-projekt ontwerpers hebben ongetwijfeld de beste bedoelingen, maar wat hun ekologies inzicht betreft verschilt hun denken nauwelijks van dat van James Watt. Hun visies zijn eerder het produkt van de traditionele industriële revolutie dan van een nieuwe Ekologiese Revolutie, hoe spitsvondig hun ontwerpen ook mogen zijn.

Mensen, planten, dieren, bodem en het niet-organiese onderdeel van een ekosysteem vormen een gemeenschap. Dit omdat zij een eenheid vormen of tonen in 'kosmiese energie' en omdat zij kwalitatief verschillen en daardoor elkaar aanvullen in de rijkdom van hun diversiteit. Wanneer men deze verschillen in levensvormen niet in aanmerking neemt, komt de een-

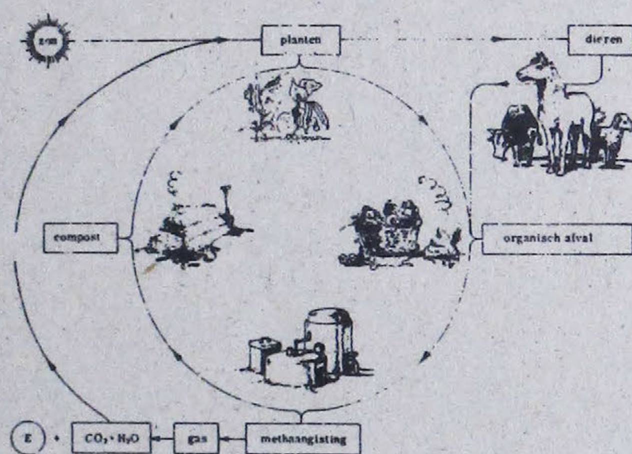
heid van een ekosysteem te rusten op één dimensie. Ze vervlakt door haar gebrek aan verscheidenheid en kompleksiteit van de voedselketens waaraan ze haar stabiliteit te danken heeft. De verschrikkelijke misdaad van het huidige sociale systeem is, dat zij de kompleksiteit van de biosfeer afbreekt.

Wanneer je bodem in zand, wouden in timmerhout, land in beton omzet, kortom het organiese door het anorganiese vervangt, dan vereenvoudig je de uiterst gekompliceerde voedselsystemen. Door de biosfeer op deze manier te vereenvoudigen gaat dit sociaal systeem in tegen de evolutie van flora en fauna, die een geschiedenis heeft van enkele miljarden jaren. Deze evolutie heeft bijna iedere niche op deze planeet met een van de rijkgeschakeerde levensvormen gekoloniseerd. Elk daarvan is op uitzonderlijke wijze aangepast aan voor andere soorten weer onleefbare omstandigheden. "Klein is mooi" om Schumachers woorden te gebruiken, maar dat gaat net zo goed op voor verscheidenheid. Onze planeet vindt haar eenheid in de wederzijdse afhankelijkheid van de soorten en in de rijkdom en stabiliteit die deze diversiteit in de totaliteit van het leven teweeg brengt.Zij vindt deze niet in de inktzwarte energetika van een mechanisties bewustzijn.

Alternatieve energie is ekologies in zoverre het deze diversiteit bevordert, deels door een levensbeschouwing te bevorderen die deze diversiteit respekteert, deels door het gebruik van verschillende soorten energie, die ons afhankelijk maken van gevarieerde hulpbronnen. Het huidige sociale systeem wil ons doen geloven in tovermiddelen, of dat nu chemies-therapeutiese oplossingen voor alle ziektes zijn of dat het die ene energiebron betreft die al onze energiebehoeften bevredigt. Zo is de industriële tegenhanger van de antibiotika de kernenergie, net als Paul Ehrlich's salvarsan, het magies tovermiddel rond de eeuwwisseling, zijn tegenhanger had in de olie. Zo'n middel simplificeert al onze problemen. Het gaat voorbij aan verschillen door voor wijd uit-

eenlopende problemen éénzelfde oplossing voor te schrijven. Het houdt het denkbeeld in stand dat er een gemeenschappelijke noemer bestaat voor de rijkgeschakeerde wereld van fenomenen, of die nu van biologiese, sociale of psychologiese aard zijn. Een eenheid die ondergebracht kan worden in een enkele formule. Het respekt voor verscheidenheid wordt op die manier door een prometeïese visie ondermijnd, waardoor de wereld, als een hoeveelheid materie, gebruikt wordt om de 'maag' van de agrariese en niet-agrariese industrie te vullen. Natuur wordt tot de natuurlijke hulpbron, steden worden tot stedelijke hulpbronnen en uiteindelijk worden mensen tot menselijke hulpbronnen. Alles wordt herleid tot materiaal voor exploitatie en produktie. De taal zelf geeft de sinistere vervanging van het organiese door het anorganiese aan, de vereenvoudiging van een rijke, diverse realiteit in uniforme materie om een maatschappij te voeden , die gebaseerd is op produktie omwille van zichzelf, groei omwille van de groei en konsumptie omwille van de konsumptie.

Wanneer zonne-energie of windkracht of methaan tot de enige oplossing voor al onze energieproblemen wordt verklaard, zou dat net zo'n regressief effekt hebben als wanneer we de kernenergie zouden aksepte-

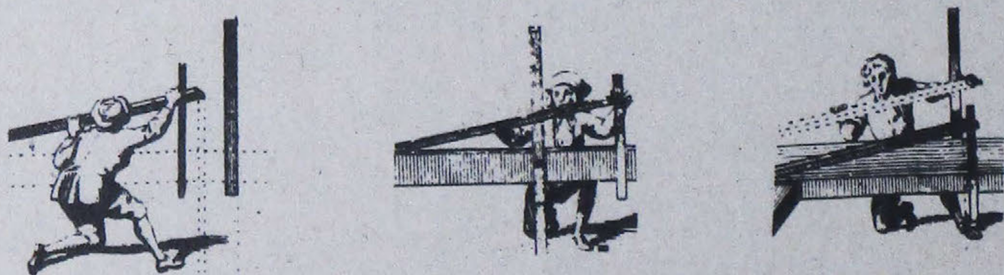

Gesloten kringloop rond een methaangistingstank

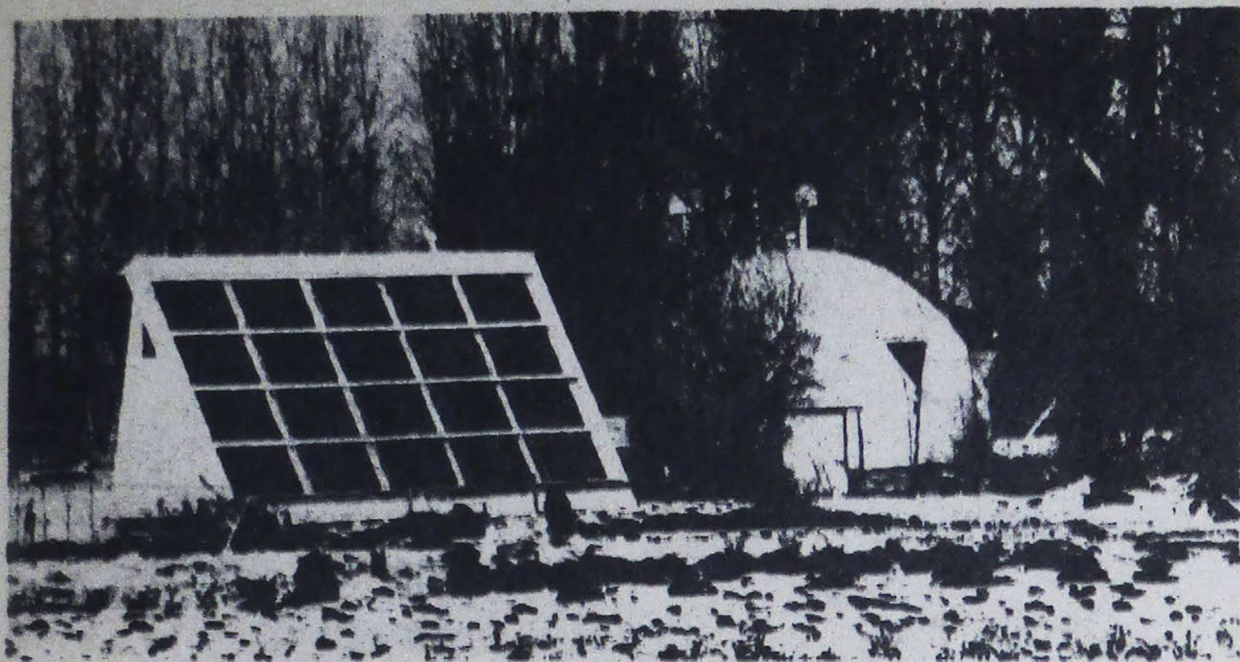
ren. Wij zullen moeten toegeven dat zonne-energie beter is voor het milieu, minder gevaarlijk en efficienter dan de konventionele vormen van energie-opwekken. Maar om het als een eksklusieve energiebron te zien, veronderstelt een mentaliteit, die het industriële apparaat en de op konkurrentie en winst maken georiënteerde sociale relaties onaangetast laat. En deze bedreigen nu juist de leefbaarheid van de biosfeer. Want op alle andere gebieden van het leven zouden nog steeds groei, produktie en konsumptie omwille van zichzelf nagejaagd worden. Dit moet uiteindelijk resulteren in een simplifikatie van de planeet tot een geologies vroeger stadium in de evolutie van de organiese wereld.

De aantrekkelijkheid van alternatieve energie ligt niet alleen in haar grote doelmatigheid als bestrijder van vervuiling, maar ook in de ekologiese interaktie van zonne-kollektoren, windgeneratoren en methaan-vergisters, die met elkaar en met vele andere energiebronnen, inklusief hout, water en zelfs kolen en indien nodig olie, een nieuw energiepatroon vormen dat op kunstige wijze is afgestemd op het ekosysteem waarbinnen het is gesitueerd.

Wij herwinnen dan de verscheidenheid in het gebruik van energie zodat daardoor een ekologiese instelling op alle gebieden van de technologie wordt bevorderd. Zonder variëteit en verscheidenheid in de technologie als geheel, is zonne-energie alleen een vervangingsmiddel voor kolen, olie en uranium en heeft zij geen funktie als eerste stap op weg naar een volkomen nieuwe manier van omgaan met de natuurlijke wereld en met elkaar als mensen.

Niet minder belangrijk is, dat alternatieve energie, wil het de basis vormen voor een nieuwe ekotechnologie, teruggebracht zal moeten worden tot

zonnekollektor en kringloophuis van de Kleine Aarde

menselijke afmetingen. Eenvoudig gesteld betekent dit, dat de grote koncerns met hun immense, onbegrijpelijke, industriële installaties vervangen moeten worden door kleine eenheden, welke de mensen kunnen begrijpen en welke ze direkt kunnen beheren. Deze eenheden kunnen het stellen zonder de tussenkomst van industriële burokraten, de politieke technokratie of een soort van "miljeudeskundigen", die uitsluitend de natuurlijke hulpbronnen willen eksploiteren om aan de vraag van de, wezenlijk irrationele en anti-ekologiese, maatschappij te voldoen. Mensen moeten niet langer gescheiden worden van de middelen waarmee zij in hun materiële behoeften voorzien, door een boven de mens verheven technologie en haar afgezanten zoals eksperts en managers. Zij moeten een direkte greep krijgen op een begrijpelijke technologie om de macht over het leven van iedere dag in al haar aspekten te herwinnen. Een greep die zij eeuwen geleden hebben verloren aan de heersende hiërarchieën in de politieke en ekonomiese sfeer.*)

Inderdaad volgt uit de poging om een gevarieerd energiepatroon en een technologie naar menselijke afmetingen te bereiken, dat de mensen hun steden wel

zullen moeten decentraliseren, en hun industrieel apparaat wel zullen moeten omzetten in nieuwe ekogemeenschappen die gebaseerd zijn op direkte, 'face to face' relaties en wederzijdse hulp.

Men kan zich voorstellen welk een nieuw gevoel van menselijkheid deze gevarieerdheid en menselijke schaal kan bereiken, een gevoel van jezelf te zijn, van individualiteit en gemeenschapszin. Produktiemiddelen zullen niet langer middelen van overheersing zijn of de bron vormen van sociale tegenstellingen. Zij zullen worden veranderd in middelen van bevrijding en van sociale harmonie.

De middelen, waarmee wij de meest fundamentele levensbehoeften verkrijgen zijn dan niet langer een raadselachtig beheersmiddel, dat aanleiding geeft tot allerlei legende-vorming om ons gebrek aan kontrole over de technologiese maatschappij te kompenseren.

Daarmee zouden de produktiemiddelen terugverwezen worden naar de wereld van alledag, de wereld waarin de aloude gereedschappen van de handwerksman hun plaats hadden. Individualiteit moet opnieuw gedefinieerd worden aan de hand van nieuwe maatstaven van zelfontplooiing, zelfbeheer en zelfverwerkelijking. Dit omdat het technies apparaat dat zo wezenlijk is voor de bestendiging van het leven en tegenwoordig zo doelmatig in de vernietiging ervan, een begrijpelijke basis kan vormen waarop mensen zelf hun samenleving kunnen inrichten. In de produktieve en sociale aktiviteiten vindt het individu nieuw materiaal om zich eksistentieel uit te drukken.

Uiteindelijk zullen zon, wind, water en andere zogeheten anorganiese aspekten van de natuur ons leven binnentreden op een nieuwe wijze. Niet langer zullen ze hulpbronnen zijn, krachten welke gebruikt en ge-

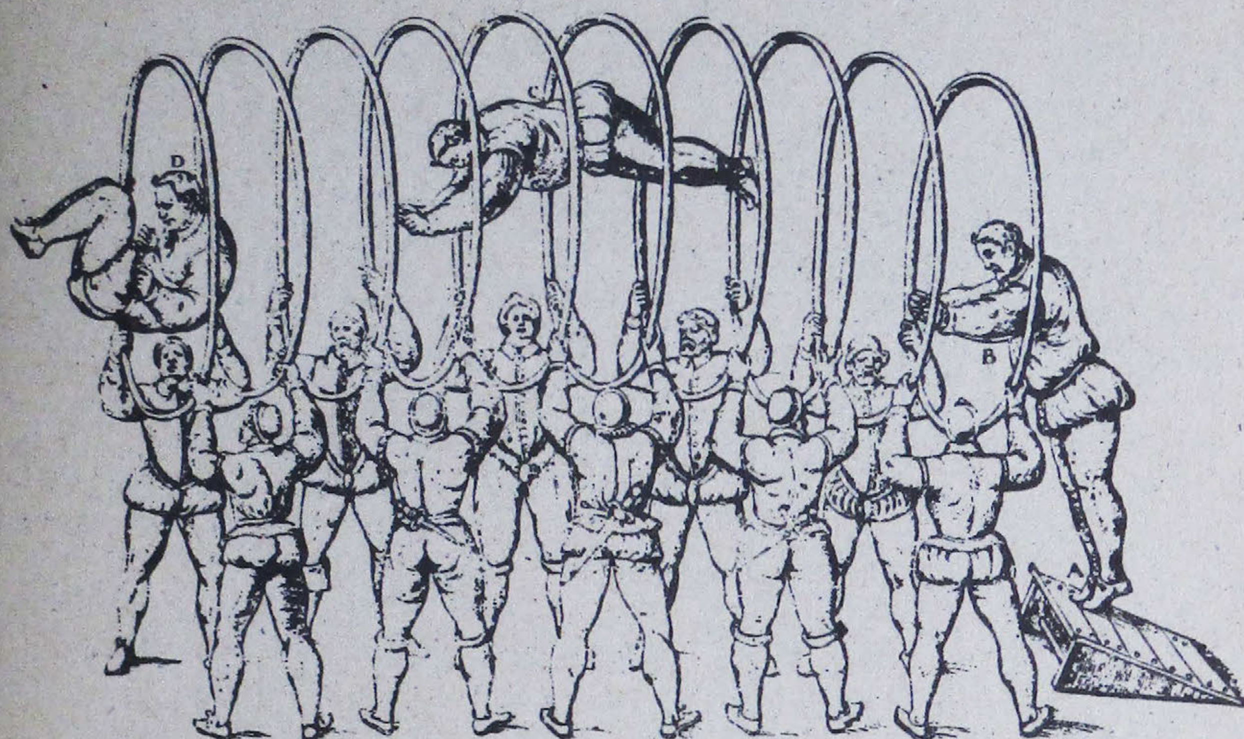
eksploiteerd worden, maar ze zullen manifestaties zijn van een groter natuurlijk geheel.Zij zullen de natuur met een nieuwe geest doorademen, met het muzikale zoemen van windgeneratorbladen en het flonkerend licht van de platen van een zonnekollektor.
Wie deze geluiden gehoord en deze beelden gezien heeft bij de installaties die onder andere gebouwd zijn in Vermont,op het Goddard College in Massachusetts, op het proefstation van het New Alchemic Institute East, deinst niet voor dit soort estetiese metaforen terug om te beschrijven wat gewoonlijk in het taaleigen van de konventionele technologie als lawaai en geschitter wordt afgedaan. Als wij genoegen scheppen in het klapperen van zeilen en het weerspiegelen van zonlicht op de zee, dan is er geen reden waarom we niet zouden genieten van het klapperen van de zeilen op een windrotor en de weerkaatsing van het zonlicht op een zonnekollektor. Ons verstand laat deze reakties niet toe, omdat het gebruikelijke

geluid en beeld van de technologie het oorverdovende geluid van een lopende band en de oogverterende vlammen van een hoogoven zijn. Door deze vorm van wraak op de technologie ontkennen wij onszelf, maar wie beide werelden gezien heeft staat wellicht open voor het verschil.

Als de huidige literatuur over alternatieve energiebronnen alleen maar beschouwd wordt als een onkonventionele versie van het handboek voor machinebouwkunde, dan is ze haar doel volledig voorbijgeschoten. Foefjes omwille van zichzelf of in een vervreemde vorm (in filosofiese termen) vindt men overal en moeten ten koste van alles gemeden worden. Men moet zijn eigen krachten kennen, niet alleen in de eko-technologie maar ook in de konventionele technologie. Dit is de taak, wanneer men tenminste van taak kan spreken, van de beeldhouwer, van de schilder, de metselaar en de timmerman.

Maar in de ekotechnologie moet men met handvaardigheid op een speciale manier omgaan. Een overwaardering van die handvaardigheid kan ons beroven van het ekologies bewustzijn dat we reeds hadden en waarin onze interessen en bemoeiingen voor het eerst gestalte kregen. Dit gebeurt maar al te vaak bij onze broeders en zusters binnen de ekologiese beweging. Als je je bezig houdt met elektronika, merk je al snel hoe bezeten je kan raken van de eindeloz hersenloze improvisaties van circuit-diagrammen, totdat je net zo verzot bent op het ontwerpen van bijvoorbeeld de elektroniese ontlader van een atoombom als op die van een televisie. Juist uit deze mensen, bezeten van een vervreemde technologie en wetenschap, rekruteert de industrie haar wapenmakers, de FBI haar afluisteraars en de CIA haar contra-spionnen. Laten we onszelf niet voor de gek houden, 'ekofreaks' zijn niet minder ontvankelijk voor doordraven op het zuiver techniese gebied als de 'elektronikafreaks' voor de argumenten van de elektroniese industrie. Alleen wanneer ze eko-technologen zijn geworden, die geleid worden door een diep geestelijk en intellektueel engagement met een ekologiese maat-

schappij, zijn zij ervoor gevrijwaard.

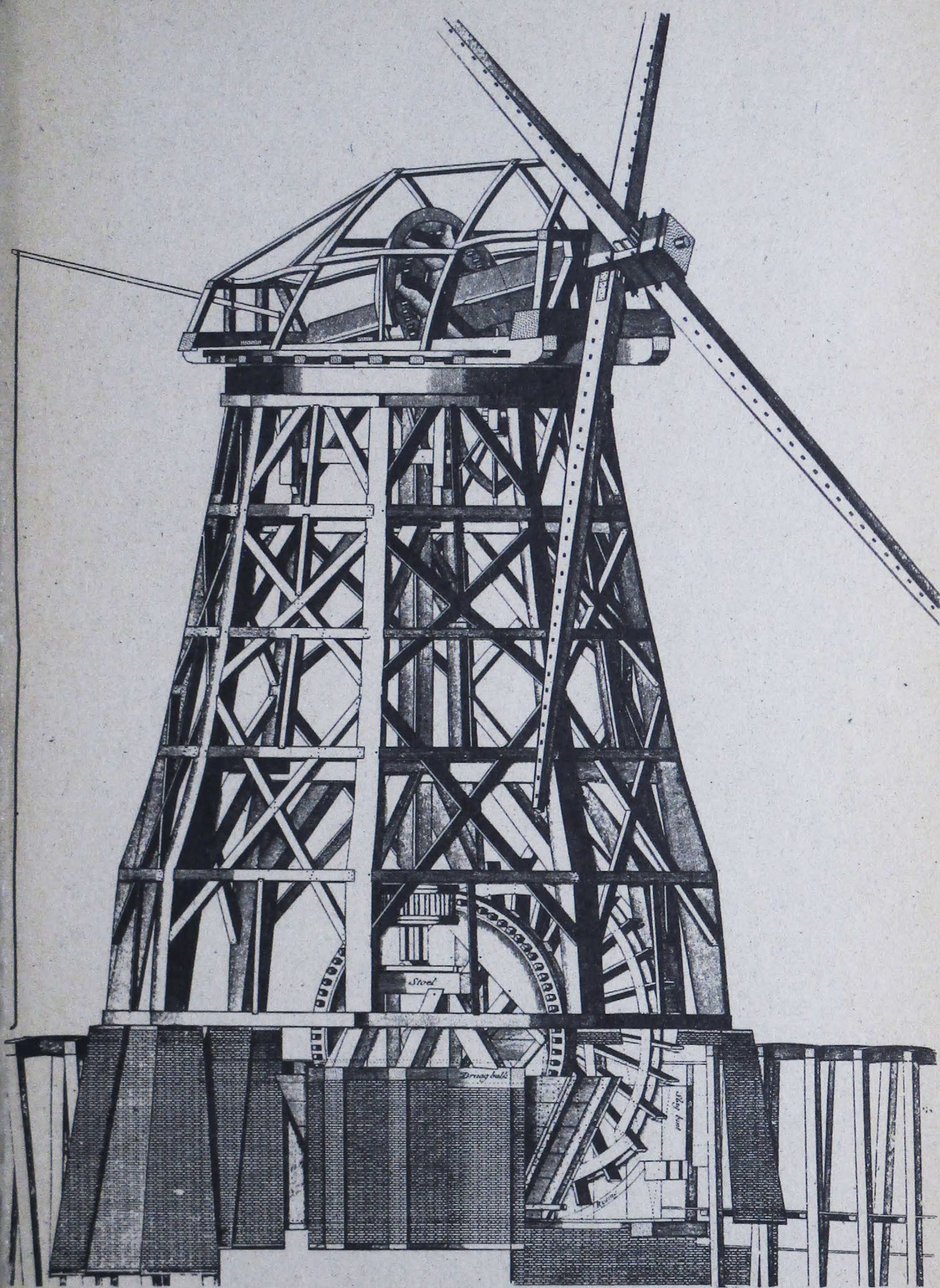

Voor mij wil dit zeggen dat zij niet alleen betrokken zijn bij een efficiente, alternatieve technologie, maar ook bij een diep-menselijke technologie. Menselijk in haar vrijheidslievende doeleinden en in haar geworteldheid in de gemeenschap. Dit betekent ook dat zij zich moeten inzetten voor verscheidenheid, voor kwalitatieve verschillen, voor energie en technologie als een kunstzinnig gevormd patroon in plaats van als een tovermiddel. Uiteindelijk betekent dit dat zij ekologen zijn en geen miljeudeskundigen', mensen die niet zweren bij een techniese manipuleerbaarheid maar wier beschouwingswijze organies is. Hun interesse ligt in een meeslepender drama dan foefjes en wetenschappelijke kuriositeiten kunnen bieden. Zij kunnen de wond zien die zich vormde toen de maatschappij en de menselijke geest werd opengebroken, toen de oergemeenschap zich van binnenuit begon op te delen in dominerende hiërarchiese beheerssystemen, waarin de oudsten een gepriviligeerde gerontokratie vormden teneinde de jongeren te overheersen, waarin de mannen bevoorrechte patriarchaten vormden met de bedoeling de vrouwen te domineren, om zich tenslotte te verenigen

in een ekonomiese heersende klasse met de bedoeling hun naasten uit te buiten.

Uit dit drama van scheiding, hiërarchie en overheersing is de geest van Prometheus verrezen, de oermythe van de menselijke overheersing van de natuur. Niet alleen scheidde het de mensheid van de natuur in een wreed dualisme, het spleet ook de menselijke geest door de gedachte te verheffen boven de passie, de geest boven het lichaam en het intellekt boven de zintuiglijkheid. Toen tenslotte elke groepsband van klan tot gilde overging in de jungle van de markt van op zichzelf teruggeworpen kopers en verkopers, allen in een onderlinge kompetitie , toen werd de manie van overheersing een doel op zich. Daarmee ontstond een enorme hoeveelheid wetenschappelijke kennis en een machtige technologie, die, wanneer ze naar behoren gebruikt wordt, uiteindelijk de schaarste kan elimineren maar die net zo goed de planeet kan vernietigen, als zij gebruikt wordt voor winst, akkumulatie en ondoordachte groei.

De echte ekotechnologen weten dat de wonden geheeld moeten worden. In feite voelt hij of zij deze wonden zelf. Eko-technologie en eko-gemeenschappen zijn de specie waarmee we de kloof tussen leeftijdsgroepen, seksen, stad en platteland in een niet-hiërarchiese samenleving helpen dichten, evenals de kloof in de menselijke geest en die tussen mens en natuur.Of deze kloven nodig waren om de opzienbarende vooruitgang te bereiken die de technologie gedurende de laatste duizenden jaren geboekt heeft, is een akademiese kwestie. Evenals de vraag of wij de naieve onschuld van de stammenmaatschappij moesten verliezen om de volgroeide onschuld van een toekomstige maatschappij te verwerven. Belangrijk in de konfrontatie met een technies werk is, dat we ons niet laten afbrengen van deze imponerende temaas, dit meeslepend drama, waarin wij ons enkel losmaken van de blinde natuur om op een hoger nivo ernaar terug te keren, als de natuur die zelfbewustzijn heeft bereikt in de vorm van kreatieve, intelligente en geestelijk vernieuwde wezens. Wordt alternatieve energie behandeld in een taal die vreemd is aan de

Stoel
Draag balk

sociale ekologie en de literatuur over dit onderwerp als een samenstel van truuks afgedaan, dan zou dit meer zijn dan een vergissing. Het zou een vorm van verraad zijn, niet zozeer aan diegenen die op dit gebied gewerkt hebben, als wel aan jezelf.

* Met het risiko deze opmerkingen met enkele politiek diskutabele zinsneden te doorspekken, wil ik graag mijn libertair-marxistiese vrienden (een sekte die we als hopeloos kunnen opgeven) er op wijzen, dat zelfs arbeiders kontrole over de produktie (een mode woord overigens tegenwoordig) geen enkele kontrole vormt wanneer de technologie zo gecentraliseerd en bovenmenselijk is dat de arbeiders niet langer de aard van het technologies apparaat kunnen begrijpen , anders dan op hun beperkte wijze. Alleen om deze reden al moeten libertair-marxisten zo verstandig zijn om op een nieuwe wijze de sociale dialektiek te bestuderen en de nadruk te leggen op de behoefte om de technologie te wijzigen, zodat zij beheersbaar wordt en de arbeid zo te veranderen,dat zij niet langer afstompt en evenmin lichamelijk uitput.

anarchisme in het tijdperk na de schaarste

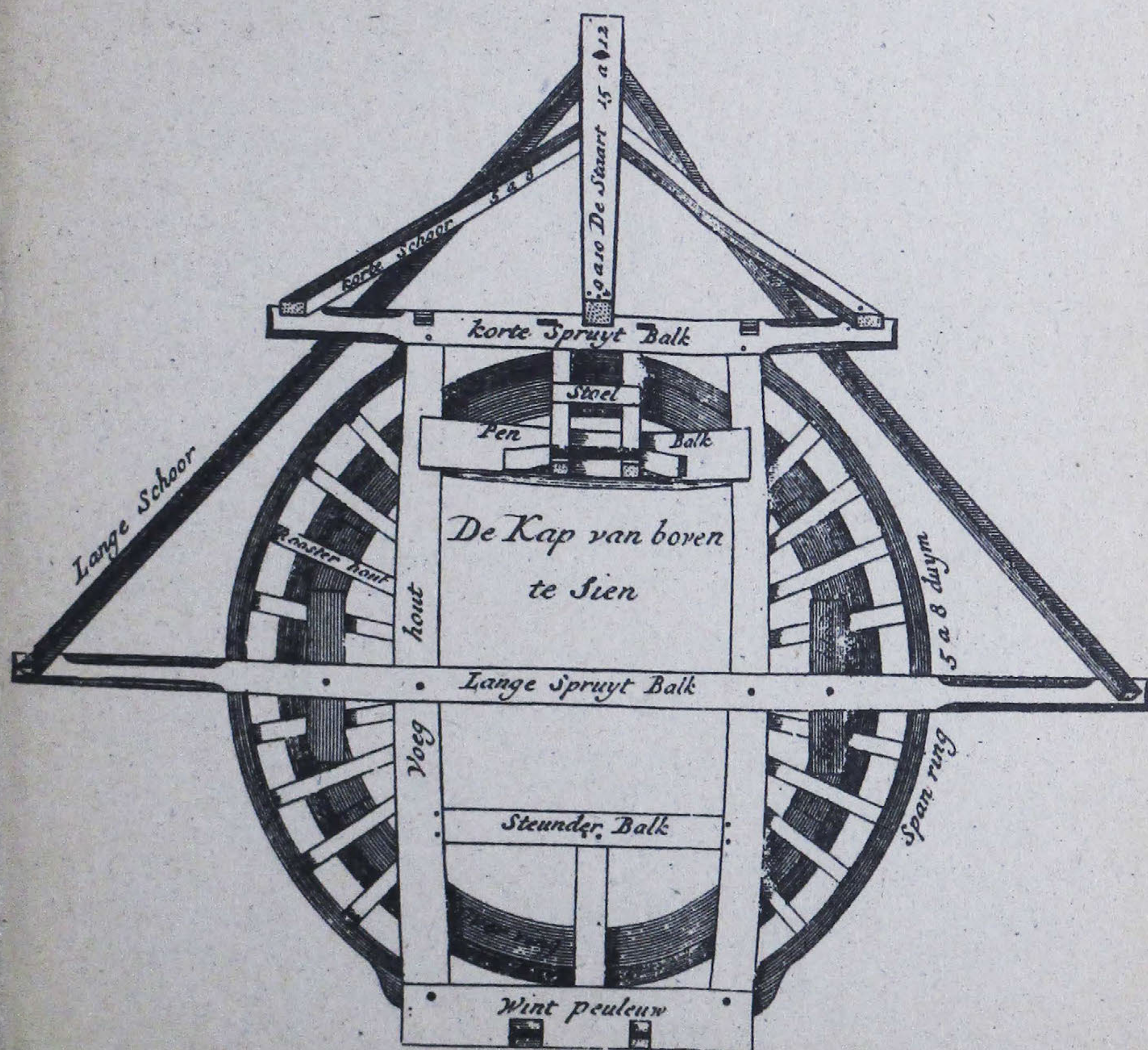
Alle geslaagde revoluties uit het verleden, zijn revoluties geweest die een beperkt belang nastreefden, een belang van minderheidsgroepen, die er op uit waren hun speciale belangen te laten gelden boven die van de maatschappij als geheel. De grote burgerlijke revoluties gaven een ideologie van radikale politieke rekonstruktie te zien, maar in werkelijkheid echter verzekerden zij de bourgeoisie van de sociale overheersing. Daarmee gaven zij aan het ekonomies overwicht van het kapitaal een formeel politieke uitdrukking. De verheven begrippen "natie", "vrije burger" en "gelijkheid voor de wet" verzwijgen de aardse realiteit van de gecentraliseerde staat, de geatomiseerde, geïsoleerde mens en de overheersing van het bourgeois belang. Ondanks hun radikale ideologiese klaims, vervingen de revoluties met een beperkt belang de regels van de ene klasse door die van de andere, het ene systeem van eksploitatie door het andere, het ene systeem van gezwoeg door een ander en het ene systeem van psychologiese onderdrukking door een ander.

Uniek aan ons tijdperk is, dat de revoluties met een beperkt belang nu van ondergeschikte betekenis zijn geworden in vergelijking met de mogelijkheid van een revolutie die wel alles en allen omvat. De bourgeois-samenleving revolutioneerde de produktiemiddelen op een histories ongekende schaal. Deze technologiese revolutie, die zijn hoogtepunt vindt in de cybernetika, heeft de objektieve basis geschapen voor een wereld zonder klasseheerschappij, uitbuiting, zware lichamelijke arbeid of materieel gebrek. Thans zijn de middelen voorhanden om de ontwikkeling van de afgeronde mens, de totale mens te be-

vorderen, die bevrijd van schuldgevoelens en van de gevolgen van autoritaire vormen van discipline zich over kan geven aan zijn verlangen naar het goede in het leven.Het is nu mogelijk zich een voorstelling te maken van de toekomstige ervaring van de mens, beschouwd als een samenhangend proces, waarin de tegenstellingen tussen denken en handelen, verstand en zintuiglijkheid, discipline en spontaniteit, individu en gemeenschap, mens en natuur, stad en platteland, opvoeding en leven, werk en spel zijn opgelost, geharmoniseerd en organies ingebed in een nieuw rijk van vrijheid.Net zoals de revolutie met een beperkt belang een samenleving produceerde gebaseerd op tegenstellingen en beperkte belangen, kan de allesomvattende revolutie een organies verenigde veelzijdige samenleving voortbrengen.

Dat vrijheid begrepen moet worden in menselijke en niet in dierlijke termen, in termen van leven en niet van overleven, is overduidelijk. De mensen verbreken hun ketenen niet en worden ook niet volledig mens alleen door zich te ontdoen van de sociale overheersing waardoor slechts een abstrakte vorm van vrijheid wordt verkregen. Zij moeten ook konkreet vrij worden: vrij van materiële noden, van het zwoegen en zweten, van de last het grootste deel van hun tijd, in feite het grootste deel van hun leven, te moeten besteden aan het gevecht met de natuur-noodzakelijkheid. Het is de grote bijdrage van Karl Marx aan de moderne revolutionaire teorie dat hij het belang van deze materiële voorwaarden voor de menselijke vrijheid heeft onderkend en benadrukt heeft dat vrijheid de vrijstelling van produktieve arbeid veronderstelt en de materiële middelen om het sociaal privilege van vrijstelling af te schaffen. De voorwaarden van vrijheid moeten niet verward worden met de omstandigheden waaronder vrijheid mogelijk is.De mogelijkheid van bevrijding is nog niet de realiteit van de vrijheid. De technologiese vooruitgang heeft naast positieve, duidelijk negatieve, sociaal repressieve aspekten. Wanneer de technologiese vooruitgang de historiese mogelijkheid van vrijheid

vergroot, versterkt de bourgeoisie haar kontrole over de technologie, de gevestigde orde en het dagelijks leven. De technologie voorziet, samen met de rijke voorraad aan natuurlijke hulpbronnen, het kapitalisme van de middelen om grote delen van de samenleving in te lijven bij het bestaande, autoritaire systeem. Zij voorziet het systeem van de wapens, de opsporingsapparatuur en de propagandamiddelen voor zowel de dreiging als de verwerkelijking van de massale onderdrukking. Daardoor versterkt zij ten overvloede de monopolistiese, centralistiese en burokratiese tendenzen in het politieke apparaat. Kortom zij verschaft de staat de histories ongekende middelen ter manipulatie en mobilisatie van het leefmiljeu en ter kontinuering van de hiërarchie, de uitbuiting en de onvrijheid.

de verlossende

dialektiek

De vraag moet gesteld worden of er een verlossende dialektiek bestaat,die de sociale ontwikkelingen kan leiden in de richting van een anarchistiese maatschappij, waarin de mensen de volledige kontrole over hun dagelijks leven zullen krijgen. Of loopt de sociale dialektiek met het kapitalisme af en worden haar mogelijkheden afgesloten door het gebruik van een hoogontwikkelde technologie voor onderdrukkende en zichzelf bevestigende doelen?

Wij moeten hier lering trekken uit de beperkingen van het marxisme, dat (begrijpelijk in een periode van materiële schaarste) de sociale dialektiek en de kontradikties van het kapitalisme verankerde in de ekonomie. Marx bestudeerde de *voorwaarden voor* en niet de *omstandigheden van* de bevrijding. De kritiek van Marx is geworteld in het verleden, in het tijdvak van de materiële tekorten en de relatief lage graad van technologiese ontwikkeling. Zelfs de humanistiese teorie van de vervreemding draait hoofdzakelijk om de kwestie van de arbeid en de vervreemding van de mens van het produkt van zijn arbeid. Het kapitalisme parasiteert tegenwoordig echter op de toekomst, als een vampier die slechts overleven kan door middel van de technologie en ten koste van de vrijheid. In het industrieel kapitalisme ten tijde van Marx, werden de marktverhoudingen bepaald door een ekonomies systeem van materiële schaarste. In het staatskapitalisme van onze tijd zijn de marktverhoudingen gebaseerd op een systeem van materiële

overvloed. Een eeuw geleden moest de schaarste getolereerd worden. Tegenwoordig moet ze in stand gehouden worden, vandaar het gewicht van de staat in de het huidige tijdperk. Het moderne kapitalisme heeft haar tegenstellingen niet opgelost noch haar sociale dialektiek opgeheven, ze heeft de tegenstellingen veeleer van de ekonomiese naar de sociale hiërarchie verlegd, van het abstrakte 'historiese' domein naar de konkrete nietigheden van het dagelijks leven, van de arena van het overleven naar het teater van het leven.

De dialektiek van het burokraties staatskapitalisme komt voort uit de tegenstelling tussen het onderdrukkende karakter van de waren-maatschappij en de vrijheid die mogelijk is geworden door de technologiese vooruitgang. Deze tegenstelling stelt de op uitbuiting gebaseerde maatschappelijke struktuur tegenover de natuurlijke wereld. Een wereld die niet alleen de natuurlijke omgeving omvat maar ook de menselijke natuur met zijn uit de eros voortkomende driften.

Deze tegenstelling tussen de op uitbuiting gebaseerde struktuur van de samenleving en de uit de eros voortkomende driften manifesteert zich als de vervlakking en de verarming van de ervaring in een burokraties gemanipuleerde, onpersoonlijke massamaatschappij. Deze driften kunnen onderdrukt en gesublimeerd maar nooit geëlimeneerd worden. Bij iedere geboorte en in elke generatie worden ze opnieuw tot leven gewekt. Het hoeft niet te verbazen dat tegenwoordig de jongeren, meer dan welke ekonomiese klasse of sociale laag dan ook, uitdrukking geven aan de levensdriften in de menselijke natuur, aan het verlangen , de seksualiteit en de verlokking van het goede leven. En zo verschijnt opnieuw het biologies patroon, dat ooit aan de hiërarchiese maatschappij vooraf ging. Dit nieuwe tijdperk geeft het einde van de hiërarchie aan. De menselijke driften en verlangens kunnen alleen opgeheven worden door de vernietiging van de mens zelf, wanneer we de manipulatie met menselijke genen buiten beschouwing laten.

De tegenstellingen binnen het burokraties staatskapitalisme doordringen alle hiërarchies vormen, die door de bourgeois-maatschappij werden (over-)ontwikkeld. De hiërarchies vormen zoals de staat, de stad, de centraal geregelde ekonomie,de burokratie, de patriarchale familie en de centrale markt, hebben de op particulier eigendom gebaseerde maatschappij eeuwen lang gevoed en haar ontwikkeling bevorderd. Nu echter hebben ze de grenzen van hun histories bestaan bereikt. Hun sociale funktie als middel voor het voortbestaan van de samenleving hebben ze verloren. Het gaat er niet om of deze middelen ooit 'progressief' in de marxistiese betekenis van dat woord waren. Zoals Raoul Vaneigem het gesteld heeft: "Je zou kunnen zeggen dat de hiërarchiese macht de mensheid duizenden jaren in stand heeft gehouden op de manier waarop alkohol een foetus konserveert: door zowel groei als verval te beletten.". Nù zijn deze vormen het doelwit van alle revolutionaire krachten die het moderne kapitalisme heeft voortgebracht. Het doet er niet toe of men nu meent dat ze zullen uitlopen op een atoomramp of op een ekologiese kata-

strofe; *nù bedreigen ze het voortbestaan van de mensheid.*

De sociale dialektiek heeft, door de ontwikkeling van de hiërarchiese vormen tot een bedreiging voor het menselijk bestaan, behoefte aan een nieuwe dimensie. Zij moet de sociale kwestie op geheel nieuwe wijze stellen. Als de mens zich meester moest maken van de voorwaarden tot overleven (zoals Marx benadrukte), om te leven, dan moet hij zich nu meester maken van de voorwaarden om te leven teneinde te kunnen overleven. Deze omkering van de verhouding tussen overleven en leven moet de revolutie opnieuw het besef bijbrengen hoe urgent ze wel is. We worden niet langer gekonfronteerd met de keuze tussen socialisme en barbarij (Marx). We worden nu gekonfronteerd met de meer drastiese keus tussen anar-

chisme of vernietiging. De problemen van overleven en noodzakelijkheid zijn nu identiek aan de problemen van vrijheid en leven. Ze hebben geen teoretiese bemiddeling meer nodig en ook geen overgangsfasen of centrale organisaties om de kloof te overbruggen tussen bestaande en mogelijke wereld. Het mogelijke is in feite alleen datgene wat kan bestaan. Van nu af aan zijn de 'overgangsproblemen' waarmee de marxisten zich bijna een eeuw lang hebben beziggehouden, door de vooruitgang van de sociale dialektiek en de technologie geëlimineerd. De problemen van sociale rekonstruktie zijn teruggebracht tot een aantal praktiese taken, die door de zelf-bevrijdende handelingen van de maatschappij uitgevoerd kunnen worden.

De revolutie heeft in feite niet alleen een nieuw besef van urgentie nodig, maar ook een nieuw besef van belofte. Alternatieven voor de gebruikelijke levenswijzen vinden we in het tribalisme van de hippies, in de 'drop-out' levensstijlen en de vrije seksualiteit van miljoenen jongeren, in de spontane affiniteits-groepen van het anarchisme. Met de omkering van het 'sociale vraagstuk' is er de omkering van de sociale dialektiek. Tegelijk met het "nee" ontstaat het "ja".

Oplossingen hebben hun uitgangspunt in de problemen. Als het tijdstip aangebroken is waarop de staat, de stad, de burokratie en de gecentraliseerde ekonomie, de patriarchale familie en de markt hun historiese grens bereikt hebben, dan is dat niet langer enkel een verandering van de vorm, maar tegelijk de absolute negatie van de hiërarchiese vorm als zodanig. De absolute negatie van de staat is de anarchie,een situatie waarin de mens niet alleen de 'geschiedenis' bevrijdt, maar alle onmiddellijke omstandigheden van het dagelijks leven eveneens. De absolute negatie van de burokratie is de onmiddellijke in plaats van de middellijke relatievorm, een situatie waarin representatie vervangen is door van aangezicht tot aangezicht relaties in een algemene volksvergadering van vrije individuen. De absolute negatie van de stad is de gemeenschap, waarin de sociale omgeving is gedecentraliseerd in afgeronde,

ekologies uitgebalanceerde kommunes. De absolute negatie van de gecentraliseerde ekonomie is de regionale ekotechnologie, waarbij de produktiemiddelen aangepast zijn aan de hulpbronnen van het ekosysteem. De absolute negatie van de patriarchale familie is de bevrijde seksualiteit, waarin de seksuele normen moeten wijken voor de spontane, onbelemmerde uitdrukking van erotiek tussen gelijken. De absolute negatie van de markt is kommunisme, waarin kollektieve overvloed en koöperatie het werk in spel en noodzaak in begeerte omzetten.

spontaniteit en utopie

Nu de hiërarchiese macht en de manipulatie bedreigende afmetingen hebben aangenomen, is het niet toevallig dat de begrippen 'macht','hiërarchie' en 'manipulatie' niet langer geaksepteerd worden. Het is de herontdekking van de spontaniteit die deze begrippen uitdaagt, een herontdekking die haar voedingsbodem heeft in de ekologie, in het begrip van zelfontplooing en in het nieuwe begrip van het revolutionair maatschappelijk proces.

De ekologie toont aan dat het evenwicht in de natuur bereikt wordt door organiese variaties en kompleksiteit en niet door homogeniteit en simplifikatie. Bijvoorbeeld: hoe gevarieerder de flora en fauna van een ekosysteem, des te stabieler is de populatie van een potentiële plaag. Naarmate de miljeuverschillen verdwenen zijn, zal de populatie van een potentiële plaag meer fluktueren, met de mogelijkheid, dat ze niet meer onder kontro-

le te brengen is. Aan zichzelf overgelaten neigt een ekosysteem spontaan naar organiese differentiatie, grotere verscheidenheid in flora en fauna en meer verschillen in het aantal prooidieren en roofvijanden. Dit betekent niet, dat menselijk ingrijpen vermeden moet worden. De noodzaak voor een produktieve landbouw -een vorm van ingrijpen in de natuur- moet altijd centraal blijven staan bij een ekologiese benadering van voedselverbouw en bosbeheer. Net zo belangrijk is, dat de mens vaak veranderingen kan aanbrengen in een ekosysteem, die de ekologiese kwaliteit ervan enorm kunnen verbeteren. Maar deze ingrepen moeten met inzicht en begrip uitgevoerd worden en zij moeten niet de toepassing van brute kracht en manipulatie zijn.

Dit begrip van beheer, dit nieuwe inzicht in de belangrijkheid van de spontaniteit, heeft verstrekkende gevolgen voor de technologie en de gemeenschap. Het is een uitdaging aan het kapitalisties ideaal van een landbouw als een industriële aktiviteit. Zo'n landbouw vindt plaats op immens , centraal gekontroleerde plantages met hoog gespecialiseerde monokultures ,op een terrein dat zo egaal moet moet zijn als de vloer in een fabriek. Chemiese processen vervangen er de organiese, men werkt er in ploegendiensten enz. Als voedselverbouwing eerder een vorm van samenwerking met de natuur is, dan een wedstrijd tussen tegenstanders, moet de landbouwer heel goed op de hoogte zijn met de ekologie van het land. Hij moet een nieuw bewustzijn ontwikkelen voor de noden en de mogelijkheden ervan. Dit veronderstelt de reduktie van de landbouw tot een menselijke schaal, het herstel van bescheiden landbouweenheden en een diversifikatie van de gewassenverbouw. Kortom, het veronderstelt een gedecentraliseerd, ekologies systeem van voedselverbouw.

Dezelfde redenering geldt voor het miljeubeheer. De ontwikkeling van enorme fabriekskompleksen en het gebruik van slechts één of twee energiebronnen, zijn verantwoordelijk voor luchtvervuiling. Slechts door de ontwikkeling van kleinere industriële eenheden

en het afwisselend gebruik van zulke energiebronnen met uitgebreide toepassing van schone energie (zon, wind en waterkracht), zal het mogelijk zijn de industriële vervuiling te verminderen. De middelen voor deze radikale technologiese verandering zijn nu aanwezig.Technici hebben kleinschalige vervangingen ontwikkeld voor grootschalige industriële operaties -kleine machines met meer mogelijkheden en verfijnde metodes om zon-, wind- en waterenergie om te zetten in kracht voor industrieel en huishoudelijk gebruik. Deze vervangingen zijn vaak produktiever dan de grootschalige machineriën die tegenwoordig bestaan.

De implikaties van een kleinschalige landbouw en industrie voor een gemeenschap zijn duidelijk: als de mensheid de principes wil gaan gebruiken, die nodig zijn om een ekosysteem te hanteren, dan moet de fundamentele gemeenschappelijke eenheid van het maatschappelijk leven zelf een ekosysteem worden, een ekogemeenschap. In geen geval is dit begrip van gemeenschap door de noodzaak van een blijvend evenwicht tussen de mens en de natuurlijke wereld alleen gemotiveerd. Het komt ook overeen met de utopiese idealen van de afgeronde mens, van het individu waarvan de ontvankelijkheid voor indrukken, waarvan de ervaring en levensstijl gevoed worden door een breed skala van stimuli en door een sociale schaal, die binnen het bevattingsvermogen van een enkel menselijk wezen blijft. Zo worden de middelen en voorwaarden van overleven de middelen en voorwaarden van het leven. Noodzaak wordt wens en wens wordt noodzaak. Het punt is bereikt waarop de grootste sociale desintegratie de bron vormt voor de hoogste vorm van sociale integratie en zo de meest dringende ekologiese noodzakelijkheden in hetzelfde daglicht stelt als de hoogste utopiese idealen.

Als, zoals Guy Debord opmerkt, het "dagelijks leven de maat van alles is: van de invulling of eerder de niet-invulling van menselijke relaties, van het gebruik dat we van onze tijd maken", dan rijst er een vraag: wie zijn die 'wij', waarvan het dagelijks leven ingevuld moet worden? En hoe komt het bevrijde ik naar voren, dat in staat is om tijd om te zetten in leven, ruimte in gemeenschap en menselijke gemeenschap in het goede leven?

De bevrijding van het ik vereist voor alles een sociaal proces. In een maatschappij, die de persoonlijkheid verschrompeld heeft tot koopwaar - tot een objekt dat gemaakt is voor de ruil - kan geen komplete persoonlijkheid bestaan. Daar kan alleen de aanzet zijn tot individualiteit, de verschijning van een ik dat een identiteit zoekt - een ik dat grotendeels gedefinieerd wordt door de obstakels die het moet overwinnen om verwerkelijking te bereiken. In een maatschappij die zwanger gaat aan revolutie, waar

de weeën zich voortdurend doen voelen, daar is slechts één gedachte en handeling van belang:geboorte geven. Elk miljeu, privé of sociaal, waarin dit feit niet tot centrum van de ervaring gemaakt wordt is een lachertje en vermindert het beetje zelfrespekt dat ons overblijft nadat we onze dagelijkse portie gif van het leven in de bourgeois-samenleving weer hebben geslikt.

Het is duidelijk dat het doel van de revolutie nu de bevrijding van het dagelijks leven moet zijn. Iedere revolutie die hierin niet slaagt, werkt kontrarevolutionair . Uiteindelijk zijn wij het die bevrijd moeten worden; het is ons dagelijks leven met al haar momenten, uren en dagen, en niet een algemeenheid als 'geschiedenis' en 'maatschappij'.Ondanks de lippendienst aan de dialektiek, moet traditioneel links, Hegels notie van het 'konkrete algemene' nog serieus nemen en niet als louter filosofies begrip afdanken; zij moet het eerder zien als een sociaal program. Dit is niet alleen gedaan in Marx' vroege geschriften over de grote utopisten (Fourrier en William Morris) maar ook, in onze tijd, door'de drop-out' jeugd.

Het ik moet altijd identificeerbaar blijven en waarneembaar in het revolutionair proces en niet erdoor overrompeld en overspoeld worden. Geen woord in het revolutionaire taalgebruik is meer sinister dan 'massa's'.Revolutionaire bevrijding moet zelfbevrijding zijn, die sociale dimensies bereikt; niet een 'massabevrijding' of een'klassebevrijding', waarachter het heersen van een elite, een hiërarchie en een staat schuil gaan. Als een revolutie er niet in slaagt een nieuwe maatschappij te kreëren door de eigen aktiviteit en de eigen mobilisatie van revolutionairen, als het niet het omsmeden van het ik in het revolutionaire proces met zich meebrengt, dan zal de revolutie eens te meer diegenen om de tuin leiden, wier leven iedere dag geleefd moet worden, terwijl het dagelijks leven onveranderd blijft. Uit de revolutie moet een persoonlijkheid ontstaan,die weer greep krijgt op de praxis, en niet een praxis die wederom volledig bezit neemt van het ik. De meest vooruitstrevende vorm van klassebewustzijn wordt op deze manier zelfbewustzijn.

Alleen om deze reden heeft de revolutionaire beweging fundamenteel te maken met het begrip 'levensstijl'. Ze moet proberen de revolutie in zijn hele totaliteit te leven, niet louter eraan deel te nemen. Zij moet zich grondig bezighouden met de wijze waarop de revolutionair leeft, met zijn relaties met de

omgeving en met zijn graad van persoonlijke emancipatie. In het pogen de maatschappij te veranderen, kan de revolutionair niet de veranderingen binnen hem zelf tegengaan. Veranderingen, die de herovering zijn eigen zijn eisen. Net als de beweging waaraan hij deelneemt,moet de revolutionair proberen de toestand van de maatschappij die hij probeert te verwezenlijken, te weerspiegelen - tenminste in die mate die tegenwoordig mogelijk is.

Het verraad en het falen dat in de afgelopen halve eeuw plaatsgevonden heeft, hebben het tot een axioma gemaakt, dat er *geen scheiding kan zijn tussen het proces en het doel van de revolutie.*

Paris barricades May 1968

Een maatschappij waarvan het fundamentele doel zelfbestuur is, in alle facetten van het leven, kan alleen bereikt worden door eigen aktiviteit. Dit houdt een vorm van bestuur in die altijd onder kontrole van het ik staat. De macht van mens over mens kan alleen vernietigd worden door het proces,waarin de mens macht krijgt over zijn eigen leven en waarin hij niet alleen zichzelf ontdekt, maar, en dat is van veel meer betekenis, waarin hij zijn persoonlijklijkheid in al zijn sociale dimensies formuleert. Een libertaire maatschappij kan alleen bereikt worden door een libertaire revolutie. Vrijheid kan niet aan een individu 'geleverd' worden als het 'eindprodukt' van een 'revolutie'. De algemene volksvergadering en de gemeenschap kunnen niet tot bestaan gewettigd of gedekreteerd worden. Een revolutionaire groep kan pogen, opzettelijk en bewust, de kreatie van deze vormen te bevorderen. Maar als de volksvergadering en de gemeenschap niet de kans krijgen organies tot stand te komen,als hun groei niet rijpt door het proces van de-massaficatie, door de eigen aktiviteit en door zelfverwerkelijking, dan blijven ze niets anders als lege vormen, zoals de sovjets in het postrevolutionaire Rusland. Volksvergadering en gemeenschap moeten kunnen groeien binnen het revolutionair proces. Het revolutionair proces moet nu juist niets anders zijn als de formatie van een volksvergadering en een gemeenschap. Tegelijk moet het de vernietiging van macht, eigendom, hiërarchie en uitbuiting zijn.

Revolutie als zelfverwerkelijking is niet uniek voor onze tijd. Het is het overheersende kenmerk van alle grote revoluties in de moderne geschiedenis. Het was het kenmerk van de 'journées' van de 'sansculottes' in 1792 en 1793, van de beroemde 'vijf dagen' van februari 1917 in Petrograd, van de opstand van het Barcelonese proletariaat in 1936, en van de mei-juni gebeurtenissen in Parijs 1968. Bijna alle revolutionaire opstanden in de geschiedenis van onze tijd zijn begonnen door de spontane akties van de massa's. Ze waren vaak een uitdaging aan het adres van de aarzelende politiek van de revolutionaire or-

ganisaties. Elk van deze revoluties werd gekenmerkt door buitengewone individuele bewustwording, door een vrolijkheid en solidariteit, die het dagelijks leven in een feest veranderden. Deze surrealistiese dimensie van het revolutionaire proces, met haar eksplosie van libidinale, diepgewortelde krachten, grijnst doorlopend op de bladzijden der geschiedenis, zoals het gezicht van de satyr op glinsterend water.

Het puritanisme en de arbeids-etiek van traditioneel links stammen van een van de meest sterke machten die nu tegenover de revolutie staan - het vermogen van de bourgeoisie om te infiltreren in het revolutionair kader. De oorsprong van deze macht ligt in het begrip van de mens als waar onder het kapitalisme, een eigenschap die bijna automaties overgedragen wordt op de georganiseerde groep. De groep versterkt op haar beurt deze opvatting bij haar leden. Zoals wijlen Josef Weber opmerkte: alle georganiseerde groepen "hebben de neiging zichzelf autonoom te maken, d.w.z. zich te vervreemden van hun aanvankelijke doel en een doel op zich te worden in handen van diegenen die hen regeren ". Dit fenomeen geldt zowel voor de revolutionaire organisaties als voor de overheids- of semioverheids instellingen, voor de officiële partijen en de vakbonden.
Het probleem van de vervreemding kan nooit volledig opgelost worden los van het revolutionaire proces, maar er kan tegen gewaakt worden door een direkte bewustwording van het bestaan van het probleem en gedeeltelijk opgelost door een vrijwillige doch drastiese omwerking van de revolutionair en zijn groep. Deze omwerking kan alleen beginnen als de revolutionaire groep erkent, dat het de katalysator van de revolutie is en niet haar 'voorhoede'. De revolutionaire groep moet duidelijk zien dat haar doel niet het verkrijgen van macht is, maar de ontbinding daarvan - zij moet inzien dat het gehele probleem van de macht, van kontrole van onderaf dan wel van bovenaf alleen opgelost kan worden als er geen onder en boven meer is.

In de eerste plaats moet de groep zich ontdoen van de vormen van de machtsstatuten, hiërarchiën , eigendommen, voorgeschreven meningen, persoonlijke bezittingen, officiële etiketten en de meest subtiele zowel als de meest duidelijke burokratiese en bourgeois trekken, die onbewust en bewust autoriteit en hiërarchie bevestigen. De groep moet openstaan voor openbare onderzoeken en dat niet alleen wat betreft haar uitgebrachte beslissingen, maar ook wat de formulering ervan betreft. Ze moet dermate koherent

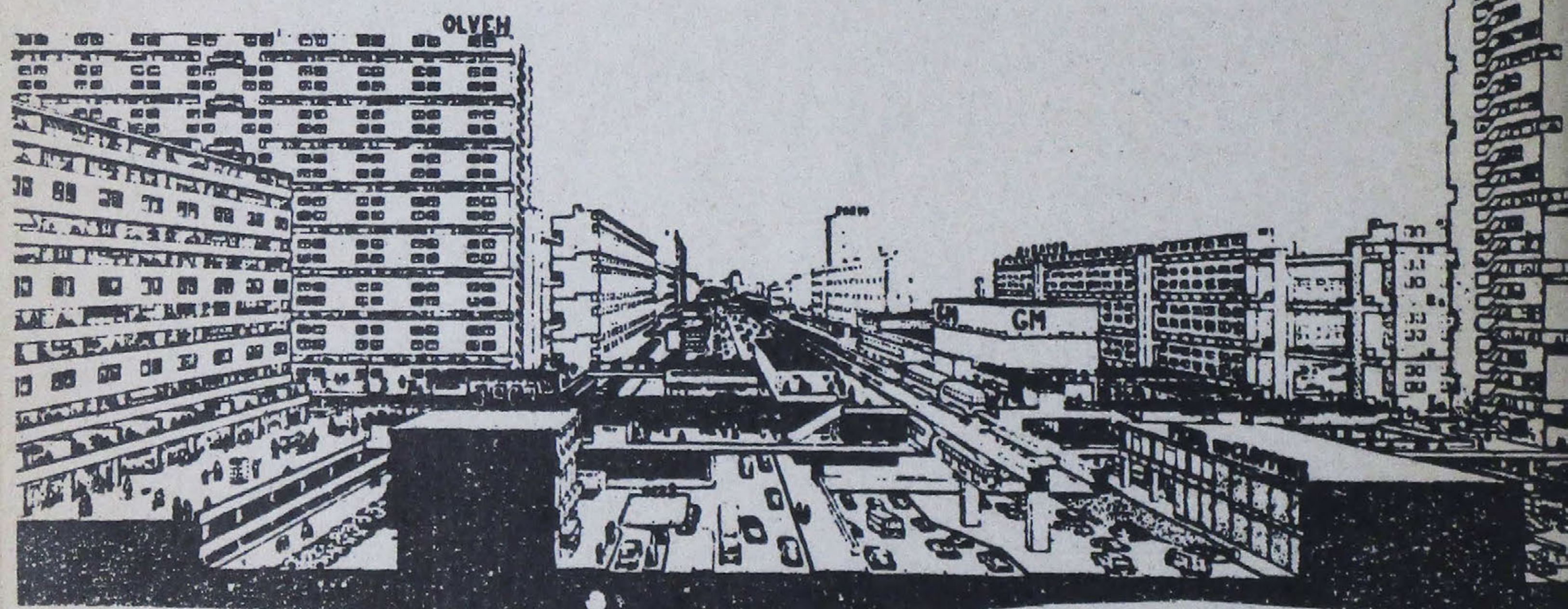
zijn, dat haar teorie haar praktijk, en haar praktijk haar teorie is. Ze moet zien af te komen van alle warenrelaties in haar dagelijks bestaan en zichzelf samenstellen volgens de gedecentraliseerde organisatie principes van juist die maatschappij, die ze probeert te verwerkelijken : gemeenschap, volksvergadering, spontaniteit. Ze moet, in de sublieme woorden van Josef Weber, "altijd door eenvoud en helderheid gekenmerkt worden, altijd openstaan voor duizenden onvoorbereide mensen, die het kunnen besturen, altijd doorzichtig blijven voor en gekontroleerd blijven voor allen.". Alleen dan wanneer de revolutionaire beweging gelijkvormig is aan de gedecentraliseerde gemeenschap,die het wenst te verwezenlijken, kan het voorkomen worden dat ze weer een elitair obstakel wordt voor de sociale ontwikkeling. En zij zal in de revolutie oplossen als hechtingen in een helende wond.

vooruitblik

Het belangrijkste proces dat in het hedendaagse Amerika aan de gang is, is de voortsnellende deinstitutionalisering van de burgerlijke sociale struktuur. Er is een fundamenteel, vèrstrekkend gebrek aan eerbied en loyaliteit ontstaan ten opzichte van de waarden, de vormen, de aspiraties en bovenal ten opzichte van de gevestigde orde. Op een in Amerika niet eerder voorgekomen schaal, verliezen miljoenen mensen hun betrokkenheid met de maatschappij waarin ze leven. Ze geloven niet langer in haar beloften. Ze respekteren haar symbolen niet meer. Ze

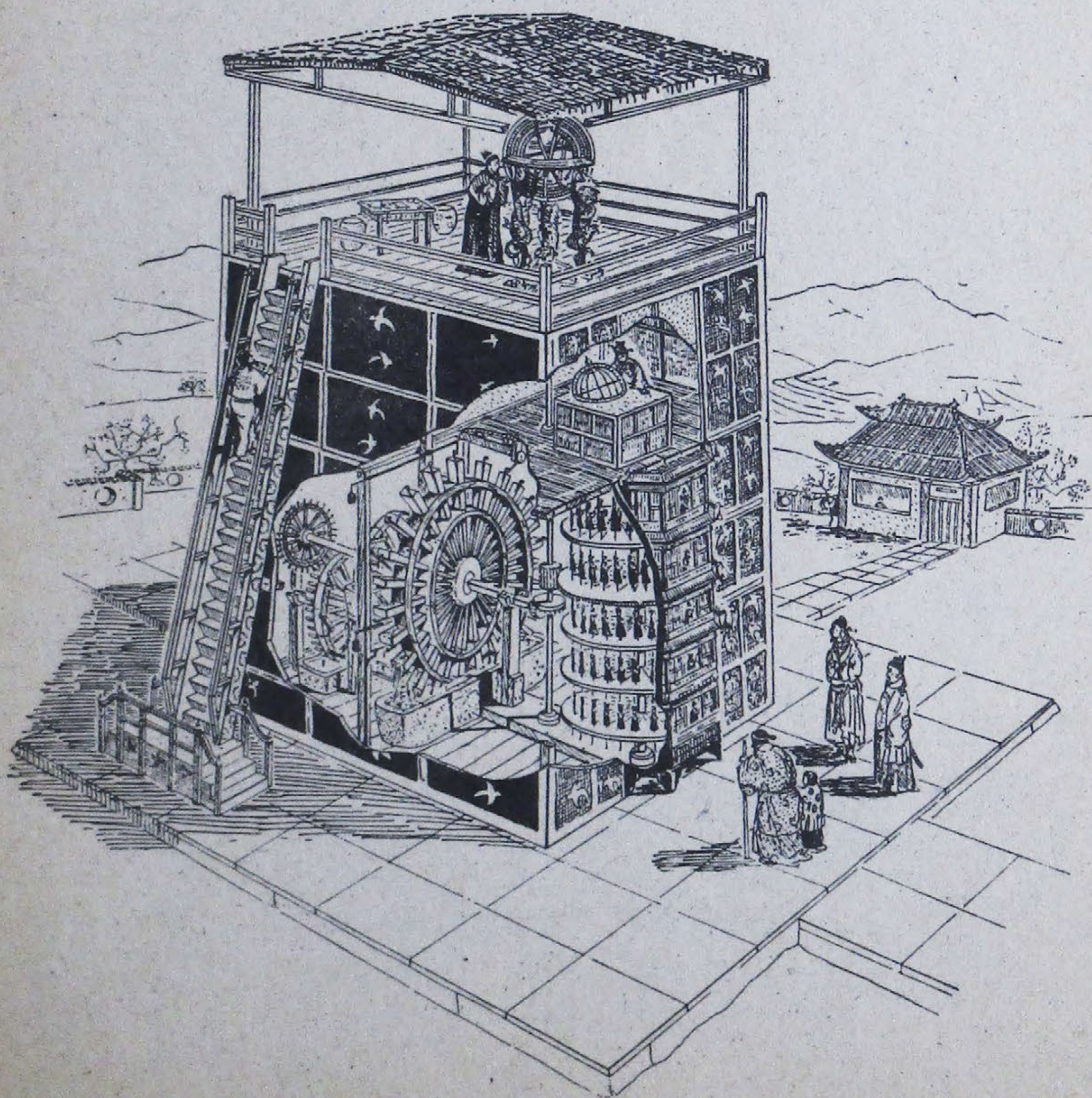
aksepteren haar doelen niet meer,en,wat meer wil zeggen, ze weigeren bijna intuitief te leven volgens haar instituties en haar sociale kodes.
Dit toenemend ontkennen gaat heel ver. Het loopt uiteen van de oppositie tegen de oorlog tot de haat tegen iedere vorm van politieke manipulatie. Deze ontkenning begint bij het racisme en eindigt bij de hiërarchiese macht als zodanig. In haar afschuw van de kleinburgerlijke waarden en levensstijlen ontwikkelt het zich snel in de richting van een verwerping van het warensysteem. Van ergernis over de milieuvervuiling wordt het tot een afwijzing van de moderne stad en van het moderne stadsbestaan. Kortom, het heeft de neiging alle afzonderlijke kritieken op de maatschappij te overstijgen en ze te ontwikkelen tot een veralgemeniseerde oppositie tegen de bourgeois orde.

De 'beat' beweging veroorzaakte de belangrijkste breuk in de hechte kleinburgerlijke waarden van de jaren vijftig. En een breuk, die sterk vergroot werd door de buiten-parlementaire akties van de pascifisten, de voorvechters van de burgerrechten, de diensweigeraars en de langharigen. Bovendien bevat het, eigenlijk reaktieve,,antwoord van de opstandige amerikaanse jeugd onschatbare vormen van libertaire en utopiese elementen: het recht liefde te bedrijven zonder beperkingen, gemeenschapsgeest, de ontkenning van de waar en het geld, het geloof in wederzijdse

hulp, en een nieuw respekt voor de spontaniteit. Al is het makkelijk voor een revolutionair om zekere valstrikken in de oriëntatie van persoonlijke en sociale waarden te bekritiseren, het feit blijft bestaan dat zij een belangrijke rol heeft gespeeld in het vormen van de huidige sfeer van ongedisciplineerdheid, spontaniteit, radikalisme en vrijheid.

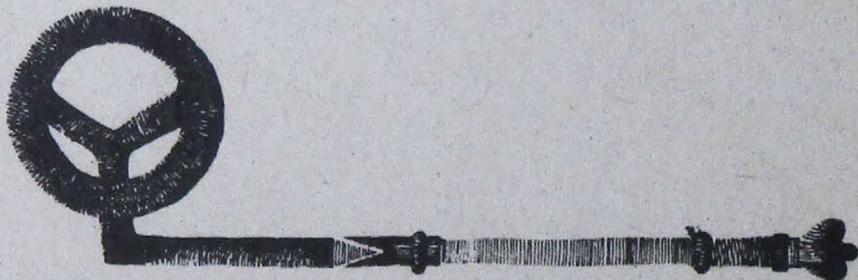
Het verschijnsel doet zich voor van een toenemend aantal gedeklasseerden, van vele individuen die tot het lompenproletariaat vervallen zijn, waarbij hun sociale achtergrond van weinig betekenis blijkt te zijn. Er zijn enorm veel geschoolden die aan de zelfkant van de maatschappij leven, zonder het vooruitzicht van een normale loopbaan. Daarnaast vinden we een groot aantal verpauperden, vagebonden, zwervers, mensen zonder of met een gedeeltelijke baan die dankzij de sociale voorzieningen in leven kunnen

blijven.

In het tijdperk van technologiese vooruitgang en cybernetica wordt de uitbuiting van de ene mens door de andere, zware lichamelijke arbeid en materiële noodzaak in welke vorm dan ook ter diskussie gesteld. Daar kenmerkt de kreet "black is beautiful" of "make love, not war" de overgang van de traditionele eis van overleven naar een histories nieuwe eis van leven. Ieder sociaal konflikt in het tegenwoordige Amerika wordt ondersteund met de eis van de realisatie van de menselijke mogelijkheden in een volledig afgeronde, uitgebalanceerde, totale manier van leven. De mogelijkheden voor een revolutie zijn in het huidige Amerika gebaseerd op de mogelijkheden van de mens zelf.

We zijn nu getuige van de ineenstorting van anderhalve eeuw verburgelijking en van een vermorzeling van alle bourgeois-instellingen en dat op een moment in de geschiedenis, waarop het mogelijk is zelfs de meest gewaagde ideeën over een utopia te realiseren. De burgerlijke klasse van nu heeft geen andere middelen om de vernietiging van haar traditionele instellingen tegen te houden dan die van manipulatie en staatskapitalisme. In de V.S. komt dit proces het meest dramaties naar voren. In nog geen twintig jaar stortte de amerikaanse droom ineen; werd de myte dat materiële overvloed, gebaseerd op warenrelaties tusmensen, de inherente armoede van het burgerlijk leven verhullen kan, geleidelijk afgebroken. Of dit proces zal kulmineren in revolutie of in totale vernietiging, zal grotendeels afhangen van het vermogen der revolutionairen om het sociale bewustzijn uit te breiden en de spontaniteit van de revolutionaire ontwikkeling tegen de autoritaire ideologieën, zowel van links als van rechts, te beschermen.

woordenlijst

abioties	zie bioties
biocenose	levensgemeenschap, de totaliteit van organismen, gebonden aan een bepaald miljeu of gebied, zoals ze op elkaar zijn ingesteld
biometrie	wetenschap die zich bezighoudt met de wiskundige en statistiese aspekten van de biologie
biosfeer	het door de gezamenlijke planten- en dierenwereld bezette deel van de aarde en de atmosfeer
bioties	door levende wezens teweeggebracht of daaruit opgebouwd
cybernetika	de leer van de automatiese regelings- en kommunikatiemechanismen
ekologie	leer van de betrekkingen van organismen onderling en de omgeving waarin ze leven
ekosysteem	het geheel van een levensgemeenschap en haar miljeu
mikroklimaat	geheel van atmosferiese omstandigheden op een zeer klein gebied
niche	de gezamelijke omstandigheden die de levensmogelijkheden van een soort waarborgen
organies	het karakter dragend van een orgaan, ingericht als een levend geheel
he	
recycling	het (na bewerking) opnieuw gebruiken van afvalmateriaal
voedselketens	keten van organies materiaal, dat als voedsel dient voor een organismen van steeds hogere soort

(voor een uitgebreidere omschrijving van deze en andere begrippen - variabiliteit, fleksibiliteit, stabiliteit, enz. - verwijzen wij naar inleidende boeken over de ekologie)

over murray bookchin

Murray Bookchin werd geboren in 1921 te New York. Hij was in zijn jeugd lid van de kommunistiese jeugdbeweging maar keerde zich gedurende de Spaanse Burgeroorlog af van het autoritaire marxisme. Hij werkte in deze tijd o.a. als plaatwerker in de autoindustrie. Nadat hij vanwege zijn politieke opvattingen ontslagen was, onderhield hij nauwe betrekkingen met de duitse emigrant Joseph Weber, die lid was van de 'Internationale Kommunisten Deutschlands'. In de jaren na de Tweede Wereldoorlog wendde hij zich tot het anarcho-kommunisme en vanaf 1960 schrijft hij veel voor en over de tegenkultuur. In 1952 publiceerde hij voor het eerst iets over ekologie, in het begin onder het pseudoniem Lewis Herber. Hij woonde in verschillende kommunes in New York. Momenteel doceert Bookchin sociale ekologie aan het Goddard College in Plainfield.

Zijn publikaties tot nu toe omvatten

Our synthetic Environment	(Knopf,1962)
Crisis in our Cities	(Prentice-Hall,'65)
Post-scarcity Anarchism	(Ramparts, 1970)
The Limits of the City	
The Ecology of Freedom	(Knopf, 1971)
The Spanish Anarchists	

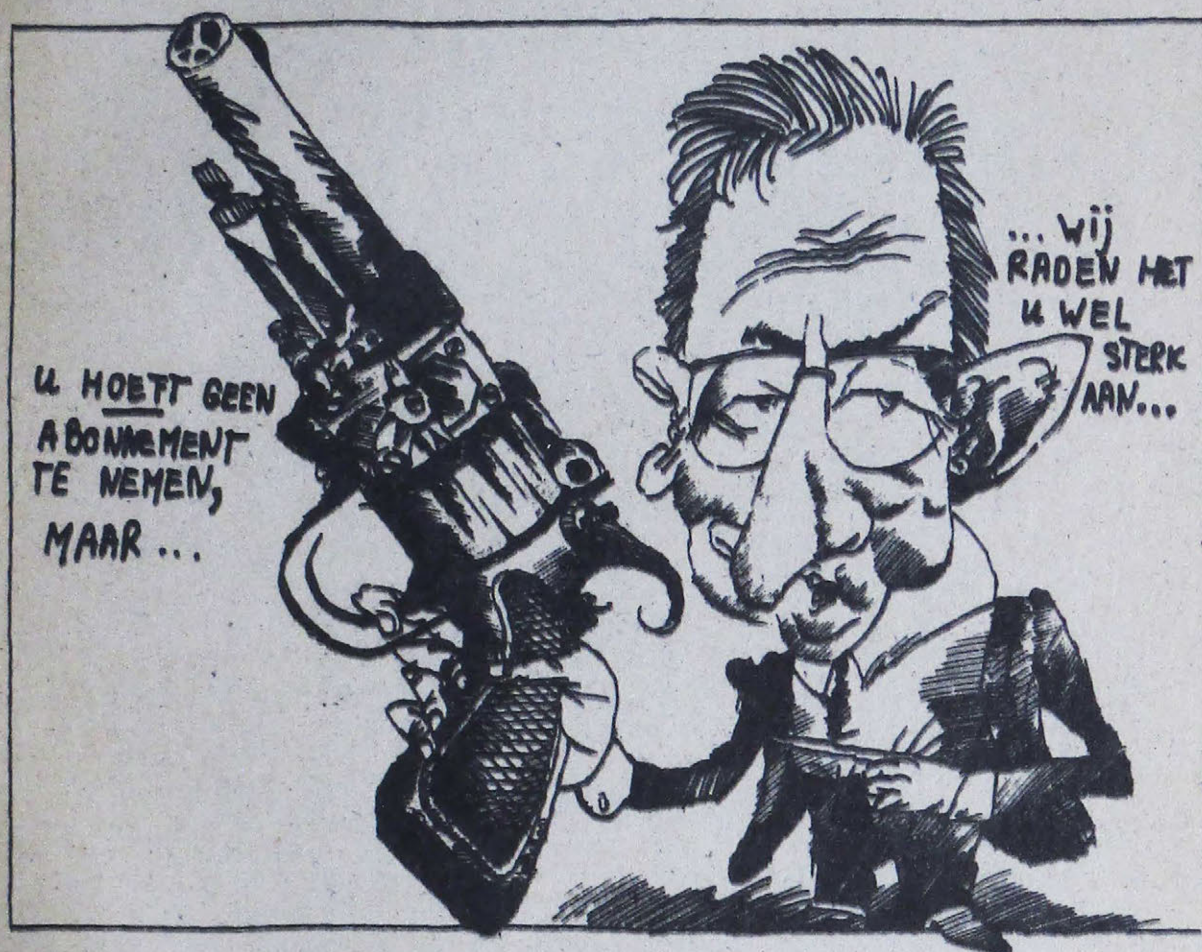
Hij is redakteur geweest van het nu opgeheven blad 'Anarchos' en maakt momenteel deel uit van de redaktie van het blad 'Liberation'. In beide tijdschriften verschenen artikelen van zijn hand. Verschillende daarvan werden als broschure uitgegeven door de Times Change Press in New York.

nawoord

Het uitgeven van affiesjes, brochures en boeken is een van de manieren waarop het anarchisties kollektief utrecht probeert aan te sluiten bij bewustwordingsprocessen die zich in deze samenleving afspelen.
Allerlei groepen hanteren bij hun akties en organisatie anarchistiese ideeën en principes, zonder dat deze als zodanig onderkend worden.
Kraakbonden tonen met hun akties aan dat de aantasting van het door het wettige gezag gesteunde privé bezit meer resultaten afwerpt dan het stellen van harde eisen aan overheden blijkt op te leveren.
Feministen verzetten zich tegen de mannelijke autoriteit op het gebied van gezondheidszorg, abortus, rolpatronen binnen gezin en bedrijf, enz. Arbeiderskoöperaties proberen een vorm van zelfbeheer in praktijk te brengen . Een algemene tendens binnen de huidige samenleving is de toenemende onwil zich aan gezag te onderwerpen, of dit nu is in fabrieken, op scholen, in het leger of thuis.

Onze uitgaven hebben tot doel deze anarchistiese onderstroom naar voren te halen en te versterken. Het gaat ons anarchisten niet slechts om het afschaffen van autoritaire instellingen op deelgebieden, maar om het vestigen van een samenleving waarin autoritaire verhoudingen onmogelijk zijn. Genoemde bewegingen (met andere) dragen bij tot het bereiken van zo'n samenleving voor zover ze bewustwording en zelfwerkzaamzijn bevorderen. Zolang zij hun kritiek richten op deelgebieden die ze uit de totaliteit van de onderdrukkende maatschappij isoleren en hun kritiek niet uitbreiden tot de principes van deze maatschappij, zullen zij niets wezenlijks kunnen bereiken. Met onze uitgaven richten we ons op deze deelkritiek en proberen we deze uit te breiden tot een kritiek van het totaal.

DE VRIJE SOCIALIST

UITGAVE VAN DE FEDERATIE VAN VRIJE SOCIALISTEN.

REDACTIE ADRES: QUELLIJNSTRAAT 61, AMSTERDAM.

ADMINISTRATIE ADRES: FRANK RUTTEN. POSTBUS 1329 TE AMSTERDAM.

ABONNEMENT: ƒ15,- OP GIRO 869125 TNV. ADMINISTRATEUR DE VRIJE SOCIALIST, POSTBUS 1329 TE AMSTERDAM

DE VRIJE KOMT 9 KEER PER JAAR UIT ALS EEN MAAND NUMMER EN 1 KEER ALS EEN DRIEDUBBEL NUMMER.

ANARCHISTIESE UITGAVE

volledige fondslijst voorjaar '77

besteln r.			prijs	incl. porto
02	Nicolas Walter - WAT IS EEN ANARCHIST	48 blz.	ƒ 1.90	ƒ 3.00
03	Hans Ramaer - STAAT EN MONOPOLIEKAPITALISME	39 blz.	ƒ 1.90	ƒ 3.00
05	Wilhelm Reich - FASCISME EN MASSAPSYCHOLOGIE	27 blz.	ƒ 1.90	ƒ 3.00
06	Dr. Eltzbacher - DE LEER VAN GODWIN	23 blz.	ƒ 0.75	ƒ 1.55
13	Anton Constandse, Arthur Lehning - ANARCHO-SYNDIKALISME	40 blz.	ƒ 1.90	ƒ 3.00
19	Clara Meijer Wichman, Solidarité Ouvrière - DE DIREKTE ARBEIDSORGANISATIE	78 blz.	ƒ 4.00	ƒ 5.70
20	Jaques Giele - ARBEIDERSZELFBESTUUR IN SPANJE	230 blz.	ƒ 12.50	ƒ 15.25

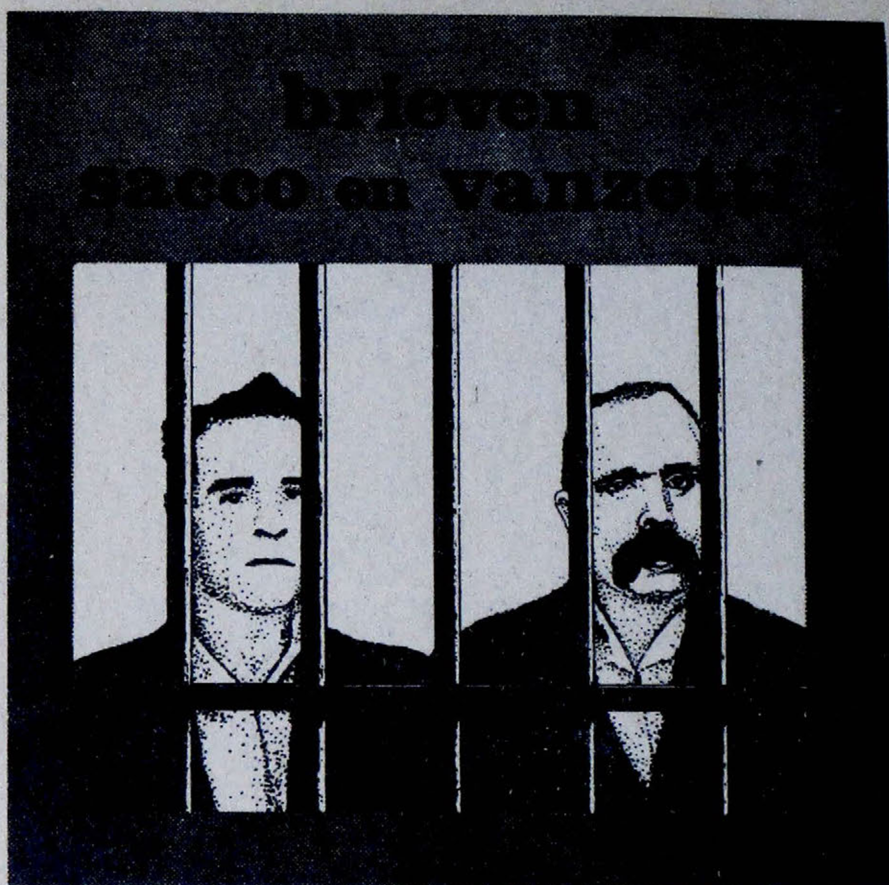
Bestellingen bij voorkeur door storting (inkl. porto) op postgiro 2879208 t.n.v. penn. AU, postbus 1329, Amsterdam met vermelding van de bestelnummers.

michael
bakoenin

GOD &
DE STAAT

De anti-menselijkheid van godsbestaan en kristendom en van onterechte gezagsuitoefening door kerk, staat, deskundigen en wetenschappers.

nieuwe vertaling 7,-

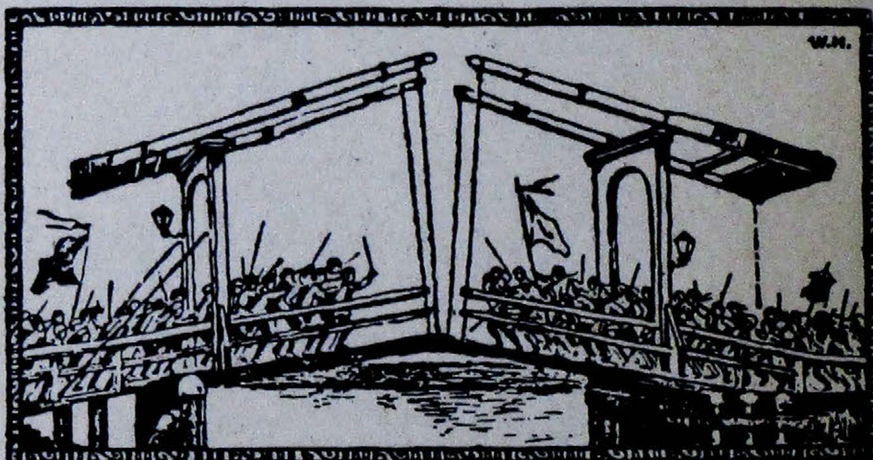

BRIEVEN SACCO EN VANZETTI
Franko per post f 12,-

EINDE VAN EEN JONGENSOORLOG
Franko per post f 8,10

HET EINDE van een JONGENSOORLOG

HET GELOOF VAN KINDEREN
Brochure, franko per post f1,25

Te bestellen op giro 380 31 95 van adm."Recht voor allen"

Madame Curiestraat 162.
9728.HV.Groningen. 8008.

"In het bevrijden van de menselijke verbeelding kunnen we niet buitensporig genoeg zijn."

